

H

943.9

L 28

**HONISMERETI KUTATÁSOK
SZABOLCS-SZATMÁRBAN**

V.

GOMBÁS ANDRÁS:

**LAPOK TISZAVASVÁRI TÖRTÉNETÉBŐL I.
BÜDSZENTMIHÁLY TÖRTÉNETE**

NYÍREGYHÁZA, 1978.

H
943.9
L 18

HONISMERETI KUTATÁSOK
SZABOLCS-SZATMÁRBAN

V.

GOMBÁS ANDRÁS:

Lapok Tiszavasvári történetéből I.

Büdszentmihály története

Nyíregyháza

1978

VI. 4/35.

JÓSA ANDRÁS MUZEUM KIADVÁNYAI

11

Szerkeszti: Németh Péter

Lektor: Balogh István

A kötet anyagát sajtó alá rendezte:

Erdész Sándor és Fuskás Miklós

Felelős kiadó: Dr. Németh Péter

Kiad. eng. sz.: 51216

ISSN 0133 - 8110

ISSN 0139 - 3650

Készült:

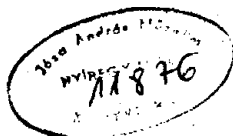
a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács
Sokszorosító Költtségvetési Üzemében

903 /1978. 1000 pld.

Felelős vezető:

Kovácsvölgyi Zoltánné

üzemvezető

T A R T A L O M

ELŐSZÓ /Dr. Lévai Sándor/	1
FEJEZETEK	
1. A középkorban	3
2. Mohács után	7
3. Hajdútelepülés	15
4. A török időkben	24
5. Kuruc felkelések	29
6. Rákóczi népe	41
7. A szatmári békekötés után	51
8. Harcok az urasággal	60
9. A szabadságharc éveiben	80
10. Az elnyomás alatt	87
11. A kiegyezés után	99
12. Az első világháború	106
13. A két világháború között	111
RÖVIDÍTÉSEK	121
JEGYZETEK	121

Szerkesztői megjegyzés: Az előszóából kiderül az a sajnálatos tény, hogy ez a kötet - postumus kiadás! A szerzőnek nem volt alkalma arra, hogy a lektori vélemény kívánalmainak eleget tegyen. Dr. Puskás Miklós buzgalmának köszönhető, hogy a kéziratot anyag kisebb szelektálásával, fejezetekre osztásával, de a szerző szellemének tiszteletbentartásával, kiadásra előkészítette az anyagot. Tudjuk, hogy a jegyzetekben, főleg a levéltári hivatkozások nem teljesek. Azonban azok számára, akik Büdsszentmihály történetével behatóbban kívánnak foglalkozni, Gombás András "jegyzetei" így is nagy segítséget nyújtanak.

ELŐSZÓ

Községünk multját messzi évszázadokra vezethetjük vissza. Ugy gondoljuk, hogy városiasodó községünk multjának alaposabb megismerése nem közömbös a jelen, sőt a jövő kialakításának szempontjából sem. A régi Büdsszentmihály lakói mindenkor büszkéek voltak arra, hogy ők szentmihályiak, annak a falunak a lakói, amely kismesterségeiről, iskoláiról, vásáraitól, állattartásáról hírnevet szerzett magának. Ugy érezzük, hogy a mai Tiszavasvári dolgozóinak sem kell szégyenkezniük, elég ha csak az Alkaloida Vegyészeti Gyárra, termelőszövetkezeteire, iskoláira, művelődési központjára, muzeumára gondolunk.

Kötelességemnek érzem, hogy ebben az előszóban külön szóljak a muzeumról, annak első vezetőjéről, Gombás Andrásról.

Gombás András 1901. január 16-án született egy törzsszékös büdsszentmihályi család sarjaként. /Születési helye ugyan: Ujszász, mivel édesapja akkor ott kapott munkát, mint uradalmi cseléd./ Iskoláit a büdsszentmihályi ref. elemi népiskolában, majd a hajdúnánási ref. gimnáziumban, végül a debreceni tanárképzőben végezte, amikor is az ősi kollégiumban kapott otthont. A Debrecenben töltött évek nemcsak elmélyítették benne a szeretetet a szülőföld iránt, hanem felkészítették arra is, hogy majdan Büdsszentmihálynak régészeti, történeti és néprajzi kutatója legyen. Élete során különböző iskolákban és más munkahelyeken dolgozott. A Községi Tanács határozatot hozott a muzeum megalakítására, helyiséget biztosított. Az uttörők szorgos gyűjtéssel biztosították az alapgyűjtemény kialakulását. 1963. elején a tiszavasvári muzeális gyűjteményt már "Vasvári Pál Muzeum"-ná nyilvánították, melynek Gom-

bás András 1963 február 16-tól hivatalosan is tiszteletdíjas vezetője lett. Erejéből futotta arra is, hogy 1963. június 1. - 1965. június 30. között, főfoglalkozásában a Jósa András Múzeum régész-muzeológusi teendőit is ellássa. Pethe Ferenc, Vasvári Pál és Kabay János volt a példaképe, akikre vonatkozóan sok értékes anyagot gyűjtött egybe, s a múzeum falai között kiállítás formájában be is mutatta. Gombás András 1968. január 15-én a múzeumból is nyugdíjba vonult, azonban az 1971. február 10-én bekövetkezett haláláig a múzeumügynek támogatója, Tiszavasvári történetének lelkes kutatója volt.

Gombás Andrásnak számos tud. dolgozata jelent meg, több ízben kimagasló díjat nyert az országos néprajzi pályázatokon. 1967-ben a Magyar Néprajzi Társaságtól a "Sebestyén Gyula Emlékérem", 1968-ban a Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatóságától "Kiss Lajos Emlékérem" kitüntetésben részesült. 1970-ben, 50 éves tanítói működéséért aranydiplomát kapott.

Ez a könyv, melyben Gombás András életművének utolsó eredményét adjuk közre, mutatja azt a szorgos kutatómunkát, ami jellemezte ezt a nagyszerű helytörténészt. A rengeteg adat ismeretében, szinte évről évre haladva, érdekesítően ki tudta bontatkoztatni előttünk községünk múltját, őseink küzdelmes életét.

Együttal kötelességem köszönetet mondani a Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatóságának azért, amiért lehetővé tette a "Lapok Tiszavasvári történetéből" című munka első kötetének, Gombás András munkájának megjelentetését. Szívvel kívánom, hogy ezt a könyvet a történészek, honismereti kutatók mellett Tiszavasvári lakossága is megismerje és okuljon belőle.

Tiszavasvári, 1978. szeptember 1.

Dr. Lévai Sándor

GOMBÁS ANDRÁS:

LAPOK TISZAVASVÁRI TÖRTÉNETÉBŐL I.

Büdszentmihály története

Községünk IX-XIII. századi történetére vonatkozó közvetlen adatunk egyelőre nincsen. Környékünkön azonban előfordul néhány olyan egykor lakott és szőta elpusztult helységnek a neve, mint Bőd /-Büd/, Gyomán, Raazon /Rázom/, Sima, ahol a szórványosan előkerült régészeti leleteken kívül bővebb anyag még nem ismeretes. A szomszédos Dada, Dob, Lők és Eszlár ugyancsak honfoglaláskori községek. Feltehető, hogy a mai Tiszavasvári és határa az első okleveles adat feltűnése előtt néhány évtizeddel korábban is lakott település lehetett.

1. A középkorban

A középkori birtoklási viszonyok azonban megerősítik az irányu alapfeltevésünket, hogy ez a vidék az államalapítást követő első századokban várbirtok volt.

A XIII. század második felében a királyi várbirtokrendszer felbomlása után, ez a terület a Szabolcs vármegyében ősi, - talán honfoglalónemzetségnek, a BALOG-SEMJÉNEK-nek birtokába került királyi adományként. A falu neve arra utal, hogy akkor már templomos hely volt. Tehát az első okleveles említésnél jóval korábbi település, mert nevét templomának védőszentjéről kapta.

Első oklevélbeli említése 1292-ből való, és ettől kezdődően már szaporodnak az adataink.

1436.évi június hónap 19-én Budán kelt az az okirat, amelyikben Pálóczi Máté nádor utasítást ad a leleszi konventnek egy birtokperben. Ebben az oklevélben községünk

"Zenthmihal" és "Zentmihaltelege" néven van említve.^{/1/}

Ezekben az időkben az eléggé felvilágosult és jobbagyvédő törekvéseiről ismert Zsigmond volt az ország királya, aki egy 1437. aug. 4.-én kelt oklevelében nyíltan vallotta: "minden ember egy szülőpártól származván egyenlő és szabad s a szolgaság nem a természet, hanem az emberek által keletkezett". Az uralkodó réteg önzése azonban nem engedte meg, hogy a király jóratörekvése könnyítsen a jobbagyság helyzetén. Uraik jogtalanul, kizsákmányoló módon bántak a jobbagyokkal. Ezek a "szokatlan" és "jogosulatlan" terheket keservesen panaszolták. De mégsem ez volt a fő kifogás. "Még inkább fájlalták azt, hogy uraik úgy bánnak velük, mintha pénzen vett rabszolgák lennének."^{/2/} A király akaratából megvolt ugyan a jobbagy szabadköltségkötési joga, de a földesuraik pallosjoguk /bíráskodási felhatalmazásuk/alapján megakadályozhatták abban, hogy szabadon választhassa meg a lakóhelyét. A földesur a jobbagyát katonájaként is felhasználta a szomszéd földesur elleni hatalmaskodásaihoz is. Felfegyverezte. Ellenség elleni háboruban is harcolva megszokta a jobbagy a fegyverviselést. Használni kezdték kardjukat az ellen is, akit mindinkább kényuruknak, kizsákmányolójuknak tekintettek: földesuruk ellen. "Erre biztatta a művelt Európa átalakuló közszelleme, ahonnan urai a feudalizmus gyakorlatát, ő ellenben az új felvilágosodás tanait szívta magába."^{/2/} Zsigmond egyéb hatalmi törekvései és a magyarság elleni fokozott elnemzetietlenítő törekvései is fokozták az elégedetlenséget. A fent elmondottak nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az elégedetlenség folytán nyílt lázapadás üsse fel a fejét Erdély területén, Zsigmond uralkodásának a végén. Ennek hírére a szabolcsi jobbagyság is fegyvert fogott. A lázapadás szervezője Tarpai Márton beregi nemes

volt. A felkelés mind nagyobb méreteket öltött és a hatalomnak komoly gondokat okozott. Végre 1437 őszén sikerült elnyomni Szabolcs és Szatmár vármegyéknek a lázadását. A felkelés leveretése után a vezetőket kivégezték. A környéknek és a községnek a jobbágyaiból is vettek részt a felkelésben.

Ezeket az időket követően mind erősebben és fokozottabban növekedett a Balkánon át Európába is behatolni akaró török nyomása. Ez az országvezetés gondjait növelte, egyben elterelte a figyelmet a belső bajokról, így a jobbágyság helyzetéről is. A Zsigmond utáni idők gyenge kormányása ismét lehetségessé tette a földesuri elnyomás fokozását. A törökkel vívott várnai csata után az országgyűlés 1445-ben 8t kerületre osztotta az országot. A Tiszántul kormányzója Hunyadi János lett. Az 1446. évben pedig a gyermek V. László király kiskorúsága miatt az egész ország kormányzását Hunyadira bízta az országgyűlés. Kormányzása alatt minden vonalon igyekezett rendet tartani és az ország törvényeit mindenkivel megtartatni. Így tett a jobbágyság helyzetét szabályozó törvényekkel is. Ez sokat javított a jobbágyság helyzetén is. Hunyadi példamutató jobbágypolitikája áldásos hatása volt. Erélyes kormányzása pedig fékezte a nép felé ható káros földesuri hatalmaskodásokat és erőszakoskodásokat.

Fia, Mátyás király apja nyomdokain haladt a jobbágyság védelemben is. Emberséges és igazságos uralkodása az egész népre jótékony hatást gyakorolt, mert mindig a gyengébb és kisebb pártján állott a király. A XIV. század közepén Debrecen városának a lakossága erősen feltöltődött. Ennek egyik fő oka az volt, hogy a mostoha jobbágysorsot nem bíró szökött szabolcsi jobbágyság ott biztos menedéket találtak és letelepedhettek. Szabolcs vármegye a szökött

jobbágyságok kiadatását követelte. Debrecen a kiadásukat megtagadta. Az így keletkezett vitában a király Debrecennek adott igazat és megtiltotta a megyének a szökött jobbágyságok visszakövetelését. Ezekben az időkben 8-10 jobbágyság szökött e községből részben Debrecenbe, részben pedig Bihar területére. Így ezek is megmenekedtek a visszahurcolástól. Mátyás következetesen igyekezett érvényesíteni a jobbágyságot védő célkitűzéseit s ha néha megalkuvó volt, ezt azért tette, mert a háború miatt nem szakíthatott a nemességgel. Uralkodása alatti események közül fontos és helyi vonatkozású az, hogy az 1472. évben a Báthoriak királyi adományt nyerne a községünkre. Az adományozó oklevél a községet "Szentmihálytelke" /"Zentmihal teleke"/ néven említi. Ettől az időtől kezdve a Báthoriak birtoka lett a község és azoknak ecsedi uradalmához tartozott.⁷³ Az 1475. évben, február havában a törökök a Dunán és Maroson átkelve Várdágig hatoltak fel és a portyázó lovas seregrészek az egész Szabolcs területét is bekalandozták.

Mátyás halála után ismét pártoskodások indultak. Erre a nép fizetett rá, mert a zaklatás őket is érte és bizonytalanságot keltett bennük. Nehéz évek jöttek rájuk. Az 1491. és 1492. évben rossz volt a termés, ami maga után vonta az élet megdrágulását. Elemi csapások és járványok is nehezítették a helyzetet. 1496-ban a pestis, a "fekete halál" pusztított, majd pedig a marhavész hozott súlyos csapást, a főként állattenyésztésből élő lakosságra. Az 1508. évben ismét tönkrement a termés. Következménye a drágaság és az 1510-es évet is elérő általános gazdasági romlás lett. Ilyen súlyos helyzet előzte meg az 1514-ben bekövetkezett parasztlázadást.

Bár közvetlen adatunk a szabolcsvármegyei parasztságról a felkelésben e területről sincsen, de a

távolabbi falvak lakóit, mint például a polgáriakat és a szentmargitaiakat utólag kártérítésre ítélték, a földesuruknak okozott károk miatt. Ezért feltehető, hogy e táj jobbágysága is megmozdult ezekben a napokban.

2. Mohács után

Az országot ért súlyos csapás nem a parasztlázadás volt. Sokkal mérhetetlenebb volt hatásában a magyarságra az a féktelen bosszu, amelyik a győztes nemességben feléledt és az október 18.-án összeülő országgyűlésen 33 napon át tartó tanácskozás után feltétlen és örök szolgaság alá vetette a jobbágyokat az ott meghozott törvénnyel. Teljesen jogfosztottá lett a magyar parasztság, hogy ezután még inkább kiszolgáltatottja legyen elnyomó urainak.

A már említett és súlyos helyzetet teremtő előzmények után szakadt rá hazánkra az 1526. évi mohácsi vész. A Mátyás után következő gyenge uralkodók lezüllesztették az országot. A parasztlázadás további gyengülést hozott. Romlása következtében a magyarság nem tudta megvédeni az országot a hódító szándékkal rátörő török hatalomtól. Így közel 150-éves nyomorúság szakadt az ország népére.

A mohácsi vész utáni időkből származó adat az a kereset, amelyet 1549-ben Anarcsi Tegzes Antal, Bátor városában indít Báthori János ellen az általa gyámolt Báthori lányok örökségének a kiadása érdekében. A keresetbeli örökséget a Szent Márton, Fejértó, Ábrám, Nyiregyháza, Szent Mihály és Királytelek határában lévő Báthori birtokrészekből kívánta kiadatni.^{/4/}

Az elkövetkező évből származó másik adat azt igazolja, hogy az 1550. évben hozott törvény 36. articulusa Szent-Mihály jobbágysáinak megengedi a bormérést évente Szent-Mihály-napjától Szent György-napjáig. Ezt a jogot a köz-

ség az u.n. "kántorkorcsmá"-ban gyakorolta. Közvetve ez azt is igazolja, hogy az 1550. évben Szentmihálynak szőlőskertje volt. A törvény szövege ez: "...ama községekben, ahol szőlők vannak, a községet illeti meg Szent Mihály napjától Szent György napjáig...a bormérés joga." A szőlővel nem bíró és bort nem termelő jobbágyközségekben ugyanis csak Szent Mihály-napjától karácsonyig volt a községé a bormérés joga.

Sokat érő és nagyon fontos adat származik az 1556-ból. Erről az évről ugyanis megvan az egyháznak dézsmát fizető szentmihályi jobbágyoknak a névsora és az általuk fizetett dézsma mértékének feljegyzése. Ezt a tizedjegyzéket Szentiványi András deák/"Andreas Litteratus de Zentivan"/, a Báthoriak íródeákja állította össze. A dézsmajegyzékben minden Báthori jobbágy névszerint meg van nevezve és fel van tüntetve az is, hogy az illető jobbágy mennyi termés után fizette a tizedet, vagy hány bárányt adott be a szaporúság után. Így 36 fizetett gabona-vagy báránydézsmát, 7 pedig csak báránydézsmát. Kereszténypénzt fizetett 49 jobbágy. Az összes dézsmafizetők száma pedig 92. Kereszténypénzt azok fizettek, akik gabonatizedet nem adtak, vagy akiket a természetbeni tized alól felmentettek. Mentések voltak a természetbeni fizetés alól pl. a mesteremberek. Az ilyenek csak az 5-6 denár kereszténypénzt fizették. Megállapítható a jegyzékből, hogy községünkben 272 közből buza és 8 közből árpa után fizettek dézsmát. Kitűnik az, hogy 83 dézsmabárányt adtak át a tizedszedőnek. A jobbágyok közül a Báthori András jobbágya volt 51, a Báthori Imréé 25, a Báthori Jánosé 6 és a Báthori lányok gyámja, Tegzes Antalé 3. A dézsmajegyzékből következtetni lehet arra, hogy mennyi volt a község akkori lakossága, valamint arra is, hogy hány darabból állott a

juhállománya. Dr. Balogh István: "Szabolcs megye dézma-jegyzéke 1556-ból" c. munkájában Szentmihály lakosainak a számát 460-ra becsüli. Megállapítja, hogy az ősi Szabolcs vármegyének, amely lényegesen nagyobb területű volt mint ma, - ötödik legnagyobb községe volt Szentmihály. Mára csak Nádudvar, Püspökladány, Szoboszló és Szovát voltak nagyobbak. A juhállományt pedig 1680 darabra becsüli.

A lakosság számának megállapításánál figyelembe kell vennünk a következőket:

"A tizedjegyzékben ...csak a dézsmaköteles háztartások szerepeltek; tekintet nélkül a tizedfizetők jogi állapotára. Tehát nemesek is bekerülhettek, amennyiben jobbagyföldet műveltek. Ellenben kimaradtak a nemesek, akik saját művelésű földjeik után nem voltak dézsmakötelessék, de kimaradtak a földesur majorságaiban dolgozó cselédek, taksások vagy a kúriális telkeken ülő zsellérek, ha dézsmaköteles földet nem műveltek. Ugyanígy kimaradt a földesurak házi cselédsége is. A majorsági zsellérek és cselédek száma e korban nem lehetett túl nagy, de már számolni kell velük. A nemesek arányának megállapítására semmiféle megbízható adattal nem rendelkezünk."/5/

"A bárányok dézsmálására vonatkozó utasítások szerint a tizedszedők /decimátorok/ május végén vagy június elején a legelőn irták össze a nyájakat. Sok érv támogatja azt a feltevést, hogy a dézsmaszedés alapja csak a szaporulat volt, éppen úgy, mint a vetett terménynél a betakarított termés."/6/

A dézsmajegyzékben nincsennek adatok arra, hogy a máhek után is szedtek volna dézsmát. Ez nyilvánvalóvá teszi, hogy akkor nem foglalkozott senki méhészettel.

"A dézsmajegyzékből bizonyos óvatos következtetést a tizedfizető népesség szociális összetételére is lehet le-

vonni. A dézsmát és kereszténypénzt fizető népességnek egymáshoz való viszonya egyes falvakon belül annyit legálább elárul, hogy mennyien voltak azok, akiknek a dézsma-szedés évében nem volt gabonájuk".

"A tizedet a dézsma-szedők a helyszínen szedték be. A decimátor a faluba kiszállva, először a bírót, utána a dézsma-köteleseket megeskette a termésmennyiségről, s azután velük együtt kiment a mezőre, a gabona rakásokat át-számolta, a tizedet minden egyes dézsmafizetőtől úgy vet-te ki, hogy a teljes gabonarakások után fennmaradó kévék-ből is kivette az őt megillető részt."/7/

A dézsma-jegyzék azt is elárulja, hogy a jelentéke-nyebb gabonatermesztő falvakban már eléggé általános a buza és a roze kaszával való betakarítása. A XVI. század közepén ezen a területen már a gabona betakarításának kétféle módját ismerték. A búzát és rozsot minden való-színűség szerint sarlóval aratva kévébe kötötték, ellen-ben az árpa és a zab kévébe kötése a legritkább esetben fordul elő, a két gabonafajátát kaszával rendre vágták és boglyába gyűjtötték."/8/ A kaszált gabonát nem természet-ben dézsmálták, hanem holdszámra vették fel, holdanként 6 dénárt fizettetve a jobbággal.

"Az egyes jobbágháztartásokon belül...elég nagy kü-lönbőségek is kimutathatók. A 2-3 képét betakarító, nyíl-ván földhözragadt szegény jobbágy és a 8-10 képével adó-zó falu- és sorstársa között - mert ilyen is akadt, ha nem is gyakran, és nem is minden faluban egy-egy dézsma-fizető - nagy szociális különbség lehetett. A nagy töme-get azonban az 1-1^{1/2} képével adozó, tehát a 11-17 képét betakarító jobbágyok adják."/9/

A XVI. század eseményeinek számbavételekor szólanom kell arról is, hogy ez volt az a század, amelyben közsé-

günk lakói a reformáció tanainak a terjedése során reformátusokká lettek. A század közepén tul egy évtizeddel történhetett meg ez. Ismeretes tény ugyanis az, hogy a XVI. század közepe táján Szabolcs vármegyében már csak két-három római katolikus egyházi közösség volt és kevés-
sel később már csak egy: Kisvárdas". Községünk ebben az időben a Báthoriak birtoka. A Báthoriak áttérése után a község is követte őket az új hit felvételében. Megyei viszonylatban is az volt a helyzet, hogy a megye áttérő vezetőit és nemeseit a nép is követte.

Az 1581. évben Horváth Menyhért a vármegye előtt panaszt emel Báthori Miklós ellen. Panaszában követeli, hogy a nyíregyházi, szentmihályi és a királytelki birtokokból Báthori Menyhérttel adassa ki a vármegye az őt megillető birtokrészeket, mert azokat Báthori Miklós jogtalanul használja. /10/

Az 1585 és 1586 években a mirigyhalál és az éhség tizedeli a lakosságot. A törökök pusztításai, valamint a folytonosan ismétlődő hadátvonulások a szenvedések végtelen sorát jelentették a lakosságnak. A folytonos zaklatások és harácsolások egyre nyomorúságosabb körülmények közé juttatják a népet. Amint már említettem, ezekben az időkben pusztul el Sima is. Az 1623. évi összeírásnál már csak emléke él az 1594-ben történt pusztulásnak. Szentmihályról szólva, egy feljegyzés töredékben olvashatjuk, hogy: "...az törökök rablották el, a vittek el róla embert,....." /11/ Az 1599. évben egy új tatárbetörés következtében Nyíregyháza is a lángok martaléka lett. /12/ Ezekben az időkben százon felül volt már a megyében az elpusztult helyek száma.

A XVI. század végéről, 1590-ből származó adat szerint, mely egy török kincstári adóösszeírásban szerepel,

- községünkről szól ez a feljegyzés: "A szolnoki szandzsák khászbeli és hűbérjövendelmének összesletes kimutatása a 998-ik évre /1590. október 29. - 1591. október 16./ 1. A felséges padisah khászai...c/ alpont Szent-Mihály város 37.500 akcse..." Arról tanuskodik ez, hogy az 1590-91. évben Szentmihály mint török hódoltsági község a szolnoki közigazgatási terület /török/ keretébe tartozik és 37.500 akcse-t fizet a török szultánnak. Ez 625 aranyra felel meg, mert 1 arany 60 akcse volt. /13/

Az 1600-as évek bekövetkeztével még súlyosabb helyzetbe kerülnek a környéki községei és Szentmihály is. Az állandóan megismétlődő török harácsoló kalandozások a dúlások a lakosságot éppugy sanyargatják, mint az időnként át-átvonuló császári katonaság. Mindenik egyaránt sanyargatja és rabolja a népet. Az osztrák császári katonaságban ezekben az időkben állandó tábora van Rakamazon. Belgiojoso, a császári vezér nem bírta élelemmel ellátni a seregét és így a környékbeli községekre szabadította rá, és azok kisebb csoportokban szétszóródva zaklatták és rabolták a lakosságot.

A XVI. század során a török hatalmas területeket foglalt el az országból. A benyomuló török hadak állandóan dúlták ezeket a meghódított területeket. Az állandó zaklatásokat és emberpusztítást nem bírta az elfoglalt területek népe. Felégetett és kirabolt községek megmaradt népe a még be nem hódolt területekre menekült. A férfiak a magyar végvárakban húzták meg magukat. Mind nagyobb tömegek verődnek össze a végeken. Senkitlenül és semmitlenül a királyi várakhoz állnak be katonának. A törökök által megszállott területekre vezetett portyáikon kegyetlenül pusztították a törököket. Valóságos rémeivé váltak. Róluk írja 1599-ben Illésházy István gróf, a későbbi ná-

dor "Feljegyzései"-ben: "...a szabadhajdúk ez időben bőven valának, azokból támadtak vala a jobbágyokból, kiknek hazájok elpusztított vala a hadak miatt...ezek sok kárt tettek vele a törökökben..."

Ilyen körülmények között következett be az 1604. év őszén a Bocskai István erdélyi fejedelem által megindított felkelés. Bocskai a vallásszabadság és az alkotmány védelmére fogott fegyvert. Az előbb még királyi seregben, végvárakban szolgáló hajdúk is tömegesen csatlakoztak hozzá. Bocskai előbb Rekamaznál nyert csatát, majd Kálló várát foglalta el. Sorozatos sikerei Rudolfot, a császárkirályt elkudozásra, majd arra kényszerítették, hogy békét kössön Bocskaival. A Bocskai-felkelést befejező bécsi béke alapján Szabolcs vármegye is Erdélyhez lett csatolva. Így Szentmihály is Erdély részévé vált.

Bocskai még a hadjárat befejezése előtt 1605. december 12.-én Korponán kelt okiratával az addig földönfutó hajdúkat Szabolcs vármegye déli területeire és Biharba telepíti le. Kedvelt hadinépének érdemeit így említi az oklevél: "Annyira dicsőséges az örök emlékezetre méltó érdemeket tekintvén, mindnyájunkat és egyenként a mi hajdu vitézeinket, mint a mi régi szabadságaink visszaadóit, hogy a haza szabadságáért tett erős munkáinknak és mi irántok való hálánknak emlékezetét a késő maradékoknak is fennhagynánk és hogy azon hazában, amelyben harcoltak, földtiszteletet és szabadságot nyernének,"..."mindnyájukat egyenként nevezetesen pedig ezen levelünk által...vitézkedő hajdu katonáinkat a paraszti és nem nemesi állapotból, amelyben szüllettek és eddig léteztek, kegyelmesen kiemelni...határoztuk..."

"Hogy pedig az említett vitézeink bizonytalan lakhelyeikről el ne széledjenek...hanem minden időben egy bizonyos állandó helyen...lakván...Szabolcs vármegyében létező és ezelőtt a mi tokaji várunkhoz tartozó Kálló egész városunkat, hasonlóul Nánás, Dorog és Varjas pusztá birtokainkat és Hatház, Vámos, Pércs, Sima és Vid birtokbeli részjórszágainkat a mi említett 9254 vitézeinknek...adományozzuk...Kelt Korponán, 1605. dec. 12.-én"...A Sima területre vonatkozó adományozást a hajduk nem érvényesítették és nem szállták meg a 11 évvel előbb elpusztított helyet s így területén a szomszédai osztottak. A Szentmihály környékén létesített más hajdutelepek közül említendő Bőszörmény és Pród 1609.évi, valamint Polgár és Szentmargita 1613. évi telepítése.

Az 1619. évben Bethlen Gábor szabadságharca indult meg. Ennek során a hajduk is csatlakoztak Bethlen seregéhez. A szabolcsiak is csatlakoztak. Kálló, Ecsed és Tokaj vára is behódolt. Ezt a szabadságharcot 1621-ben a nikolsburgi békével zárták le. Ezzel a békével ismét Erdély része maradt Szabolcs s így Szentmihály is.

Szentmihály mind az átélt török és német pusztítások, mind pedig az állandó hadjáratok következtében sokat szenvedett ezekben az időkben, és lakosainak száma erősen megfogyatkozott. Ezt igazolja a község akkori földesurának Lónyay Zsigmondnak az alább ismertetendő oklevele is, amelyben az 1623.évben Szentmihálynak "a sok jövők, járók és hatalmasok miatt való romlott és pusztá állapottyát" említi.

3. Hajdútelepülés

Ezért került sor az 1625. évben egy hajdútelepítésre. A Báthoriak után a község Lónyai Istvánné Bátori Katalin birtokába jutott. A hajdútelepítés idejében fia Zsigmond volt már a földesúr, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem tanácsosa s egyben nagy tekintéllyel bíró ember, aki 1626-ban a pozsonyi béke aláírója a Bethlen Gábor részéről. Ugyancsak jelentős szerep jut neki 1645-ben a linzi béke létrehozásánál is. Erdemei elismeréséül még 1627-ben bárói címet kapott.^{/14/} 1623-ban Kraszna vármegye főispánja, amikor a megritkult Szentmihály területére Gergely deák vezetésével települési engedélyt kérő hajduknak a következő oklevéllel ad hozzájárulást; így rögzíti jogaikat és köteleességeiket:

"Én Lónyay Sigmond Craszna vármegyének Feő Ispánja, adom emlékezetül ezen levelemet mindeneknek, a kiknek il-
lik, hogy találja meg engemet a Vitéztlő Gergely Deák több
társaival együtt jelentvén azt, hogy Ők Zabolts Vármegyében
lévő Szent-Mihály nevű Falunknak földét meg akarnák
szállani, és rajta megtelepedni, módok és bizonyos okok
alatt, hogy ha én is mind magam, és maradékaim képében né-
kik maradékjoknak arról való bizonyos erőss levelet
adnék. Mely kívánságokat meg tekintvén, és azon Szent Mi-
hály nevű Falunknak is a sok jövők járók és hatalmasok
miatt való romlott és pusztá állapottyát. Azonképpen ott
való Jobbágysaink és ugyanazon Dolog felől való Türekedé-
seket, én is adtam és engedtem nekik a megtelepedésre és
élésre ezen Sz. Mihály Földünket, minden mezeyvel, rétey-
vel, Szántó Földjeyvel, Vizeyvel és minden egyéb Haszna-
ival edgyütt, ez idő alá megirt okok conditiok alatt. Hogy
azon Földünket mostan ott Lekos ezután szállandó jobbá-
gyainkkal is egyaránt birják ésha azt pedig ma-

gunkt ekéi és Marháink élése, vagy a szántó Földekben, vagy a kaszáló.....hadni és szakasztani az Földeken... szabadosok lehessünk.

1-o.Hogy valakik azon Szent Mihályi Földünkre az Hajduság közzé,vagy most,vagy ennek utánna szállának, azok is ez mi Sz.Mihály Földünket ott lakos Jobbágyainkkal edgyütt jó, és illendő intézés és egymás közt való jó meg egyezéssel békeességesen birhassák, ugy hogy azoknak is mind magok és marhájok táplálására való.....ha kik pedig egymásnak ártanának, ha az paraszt Ember árt a Hajduknek keresse a Hajdu a paraszt Biró előtt. Ha pedig a Hajdu árt, keresse a paraszt Ember az Hadnagy előtt..... tartozzanak egymásnak igazat szolgáltatni: Ha mely Fél az igaz tételt el mulatná, a Földes Ur Törvényt. Ha pedig kinek kinek a maga felei között léssen perlekedése, az minémű Törvényt az Hajduság maga között szerez, és rendel a szerént igazithassák dólgukat és az parasztság ez ideig való törvényes szokása szerint éllyen magok között, és az Apellatiót, mind két részről a Földes ur eleibe vihessék, s ott legyen végső törvények.

2-o. Ha kiknek közzülők a Hajduk között ott Lakások nem tetszenék, valamikor skarják onnan elmehessenek Hadnagyoktól ki butszuván, és ottvaló épületeket, az ki belé száll, annak pénzen eladhassák.

3-o. Hogy pedig magokat az közönséges szükségben is gyámolithassák, a kortsomárlás Sz.Mihály naptól fogva Karátsonig az Hajduk számára.....Karátsontól fogva Hushagyó keddig a Földes Ur számára légyen, attól fogva ismét Husvétig az Hajduk számára járjon, és Husvét napján s azután is Sz.Mihály napig az Földes Urak számára járjon és az idő slatt pedig, melyben ő számokra jár a kortama jó inté-

zés szerint az Falu számára is szakadgyon az Jobbágyság-
nak magok táplálására az lehessen.

4-o. Levél hordozással, kedvek és akarattok ellen ne
terhelteessenek.

5-o. Ők is penig erre ígérték és kötelezték magokat,
hogy valaminémű hadakban Lovok hátán való szolgálattok
kivántatik, tartozzanak Fejenként jó készülettel felülni,
és én mellettem a maradékaim mellett, vagy azon kívül is
az én vagy maradékim parancsolattjára szolgálni, az had-
ban menni egy hónapig minden fizetés nélkül: egy Hónap
elmulván penig, ha tovább akarjuk szolgálattokat venni,
az Hadakban tartozzanak fizetésért minket és másokat
szolgálni, a míg szolgálattokra szükségünk lészen és fi-
zetünk. Ha penig oly állapot lészen, hogy Háznakál is vi-
gyázókat kellett hadniok közülök azt a Hadnagy ez mi hi-
rünkkel és Intézésünk szerint tselekedhesse.

6-o. Ha mi egyéb tisztességes szolgálattok valami-
kor kivántatnék is, a mi személyünk, és Jószágunk általma
s.....

Mind ezeket azértmegálván,....és megtartván
maradékimés maradékoknak, hogy ezen végzésben és
Szabadságban őket . megsőt ezeknek nagyobb erős-
ségére mihelt meg telepednek Captalanban is vall.. adom,
hogy soha ezekben őket én is meg nem háborítom. Kinek na-
gyobb bizonyosságára adtam nekik ez Petsétes Levelemet is
kezzem írása alatt. V.Nemény 23-2 Junij Anno Millesimo
Sexcentesimo vigesimo tertio. 1623.

L.S. Sigismundus Lóniay mpria.

Sem az okiratból, sem más forrásból nem állapítha-
tó meg, a letelepedett családok száma. A ref. egyház 1737-

11.876

1790. évekből származó anyakönyveit vizsgálgatva több mint 50 egymástól eltérő és tipikusan hajdusági nevet talál-
tam. Ezenkívül több kunsági eredetre valló és sok olyan
nevet, mely a Tiszántul déli részeiről való származásra
enged következtetni. Így én 60-80 hajdu családfő letele-
pedését tartom valószínűnek. Emellett szolgál bizonyíték az
is, hogy az előbb idézett oklevélben Lónyay Zsigmond az
oklevél 3. pontjában javukra biztosított "kortsomárlás"-t
olyan mértékben szabta ki, hogy abból is egy akkor igen
jelentős számban érkező telepestömegre lehet következtet-
ni s ugyanakkor a jobbágyság részére lényegesen kevesebb
időt szab meg a kortsomárlásra. Arra is van adat, hogy a
hajduk betelepítése után a helység nótáriusa Gergely deák
lett. Az okiratból kitűnik az is, hogy a hajdu telepések
lovas hajduk voltak és mint ilyen katonanép-re Lónyai szá-
mitott is. Kiváltságukat a jobbágyság laskoságtól külön-
álló hajduszervezetüket is elismerte. Így a parasztközség
igazgatását is kettős vonalon való vezetésre állítot-
ta be. Az igazságszolgáltatást a hajdukra való tekintet-
tel szabályozta.

Györffy István "A hajduk eredete" c. tanulmányban bi-
zonyítja, hogy a XVII. század hajdutelepítéseiben szláv-
elemeket csak 1-2 %-ban lehet találni. Helytelen az a
felfogás, hogy valami gyűlevész, menekült délszláv ele-
mekből összeverődött tömegből alakult ki a hajduság. Szin-
te megcáfolhatatlan érvek felsorolásával igazolja, hogy a
török által otthonából kiűzött és földönfutóvá vált szin-
magyar elemekből és a jobbágyság sorsot nem tűrő elszökött
jobbágyságból tevődött össze Bocskai hajdusága. Pente-
bb említett tanulmányának befejező sorai ezek: "Bocskai haj-
dúi között pedig ráccokat ne keressünk! Földönfutóvá vált
alföldi magyarok voltak azok akikkel dicső emlékü feje-

delmeink a magyar haza és a protestáns vallás szabadságát kivívták s a pusztító török áradatot megállapították."/15/

Györffy István világos bizonyítékai nem vitathatók. Szentmihály hajdutelepeseinek leszármazottai az 1700-as évek közepén is itt éltek. Születéseik, házasságkötéseik, haláleseteik benne vannak a ref. egyház anyakönyveiben. Nagyrészt ma is ezeket a neveket találjuk meg az anyakönyvekben. A régiek között a Tőkés, Bak, Beke, Csoma, Kun, Kecskeméti, Agod, Körösi, Tóth, Makai, Orgoványi, Kunhegyesi, Nagy, Körei Tóth, Hajdu Molnár, Hajdu Gombás, Keszi Hajdu, Csete, Kabei, Szegedi és még sok név, amelyik a Kunságban is él még napjainkban is. Bocskai hajdutelepeseinek a névsorát átnézve és a helyi családnévvel összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy még ma is élő és a Bocskai okiratban szereplő név a községünkben 77. A helyi nyelvjárás tájszavait vizsgálva és a Kis-, és Nagykunság tájszávaival összehasonlítva szinte seregét találtam a különlegesen kunsági tájszavaknak s ezeket máshol nem igen lehet megtalálni az északkeleti nyelvjárásban.

Szentmihály ezekben az időkben az erdélyi fejedelemséghez tartozott. "A hajduk az erdélyi fejedelmek alatt szabad emberek módjára éltek, földesurat nem ismertek, csupán fegyverrel kellett szolgálniuk: a nagyváradi várból elhangzó három ágyulövésre tízezer emberrel vonultak Erdély fejedelmének kardja alá."/16/ Hogy Szentmihály népe is ezek közé a hajduk közé számított, igazolja a Lónyay Zsigmond oklevelének 5. pontja.

A hajdutelepítés után a község mezőváros lett. Ez nem azt jelentette ebben az esetben, hogy a lakosai kiváltságokat élveztek. Kiváltsága jogi értelemben csak a

lakosság hajdú rétegének volt, de a jobbágyoknak nem. Attól, ahogy mezőváros lett, a jobbágyok is kiváltságos helyzetbe kerültek. A mezővárosok jobbágylakossága ugyanis pénzzel váltotta meg az urbéri szolgáltatásokat. Ezt a váltságösszeget "taxa"-nak nevezték. A váltságot fizető község pedig "taxás község". A mezőváros latin neve: "oppidum". Az 1648. évben leányági örökösödés útján Csáky István gróf feleségére, Lónyay Margitra szállott. Egy 1664. március 6.-áról Szatmáron kelt levelét Csáky "szentmihályi hiv" taxásaihoz írja. A század végéről származó pecsétnyomón is mezővárosként szerepel. Körirata ez: "Siggillum oppidi Szemmihály". Az ilyen taxás községek, illetve mezővárosok messzebbmenő bírói autonómiát élveztek mint a közbünséges falvak. A földesurnak járó robotolás és természetbeni kötelezettségeik helyett évi taxát fizettek pénzben. "Valóságos mezővárosokban beékelődött a földesuri hatóság és a lakosság közé a község önkormányzati szervezete /tanács, előljáróság, aminek következtében a jobbágyok személyi függése a földesurtól lényegesen meglazult."¹⁷ Ez a taxás viszony a földesuraság és a lakosság között egészen 1809.-ig fennállott.

Az 1630. évben Ferdinánd király Eszterházy Pál által vezetett hadai Nánásig törtek. I. Rákóczy György erdélyi fejedelem erre a királyi kézben lévő Kálló vára ellen fordult és felperzselte. Majd a közben hozzácsatlakozó hajdukkal az Eszterházyék által kézben tartott rakamazi sáncok ellen támadt. A királyi seregeket szétverték. Rakamazt elfoglalták. Sok foglyot ejtettek. A hajduk ezekben a harcokban is az erdélyi fejedelemség oldalán, a szabadság védelmében hullatták véréüket. Ez a menekült, mindenét elvesztett, szabad szegénylegényekből verbuválódott magyar hajduság kemény katonanép volt. Az akkori ha-

dikörülmények között "más megélhetés híján többnyire fosztogatásból élt s nem igen tett különbséget saját faja és az ellenség között, ha arról volt szó, hogy valamit zsákmányolhatott. A szabad hajdú nem respektált semmi emberi, vagy isteni törvényt s ha beállt valamely úr, vagy végház szolgálatába, csak a legkegyetlenebb szigorúsággal lehetett fegyelmezni."/18/

Ezt a hajdúszellemet hozták Szentmihályra az új telepések és bizony alig volt Záhonytól le Tiszafüredig messze környéken olyan község, amelyet egyszer-mászor meg ne sarcoltak volna. Zabolátlan nép volt és ez a tulajdonsága ráragadt a jobbágyi sorban élő többi lakosra is. Állandó kilengéseik sok gondot okoztak a vármegyének, és a földesuraságnak. Ezekről függetlenítették magukat. Szökött jobbágyokat ki nem adtak. Adót fizetni nem akartak. A nemesi vármegye szakadatlanul érvényesülő törekvéseként következett be, és a szüntelen panaszok és áskálódások eredményeként az 1635. évi LXVIII. törvénycikknek a megalkotása, amelyben a soproni országgyűlés kimondotta, hogy Szentmihály, Büd, Dob, Nyíregyháza stb. hajdukiváltságokat élvező azon szabadalmakra igényttartó községeket jobbágyi állapotba helyezi vissza. Az erdélyi fejedelemség ugyanakkor e törvény ellenére is ugyanezen helységek hajdukiváltságait megerősítette, jogaikat törvénybe iktatta. Egyben elrendelte, hogy mint mezei katonák évente mustra alá vétessenek s tábornokaik a nevük után nevezett ezredeknek a fejedelemnek bemutatassák./19/

Az Erdélyhez való tartozás azért is biztosította a hajdú szabadságjogokat, mert annak ellenére, hogy a bécsi császári udvar nem látta szívesen a veszedelmes példaként ható kiváltságos életet, - nem mert semmit tenni ellene. Bécs ugyanis nem mert ujjat húzni az erdélyi fejede-

lemséggel, mert Erdélyben egy erős fegyveres hatalom is őrködött Bocskai hajdúinak az élete felett. Egészen II. Rákóczy György kegyvesztettségéig ezt a hatalmat a török szultán is segítette. Így a szentmihályiak élete is biztosítottabb volt Erdély szárnyainak a védelme alatt.

A községnek és lakosainak a sorsa a XVI. században körülbelül 1660-ig az erdélyi fejedelemség kezébe van léteve. 1624-ben Bethlen Gábor fejedelem alá tartozik, mert Ecsedet várával és uradalmával együtt királyi adományul kapja. A fejedelem népbarát gondolkodása folytán erős védelemben részesítette a parasztságot is. Korlátozta a földesuri kizsákmányolást és a kultúra fejlődése érdekében igyekezett iskolák létesítésével és a nép fiainak az iskolákba való bejuttatásával is elősegíteni a magyarság művelődését. 1645-ben a linzi béke alapján Ecsed vára a Bethlen grófnak, majd 1648-ban II. Rákóczy György erdélyi fejedelemé lesz királyi adománylevéllel.

Ezek az idők sok áldozatot kívántak ugyan a lakosságtól, de előnyös volt a község lakosságára az Erdélyhez tartozás több szempontból is. A német zsoldosok pusztításait nem érezte. Védettebb volt a török betörésekkel, harcsolásokkal szemben, mert az erdélyi fejedelmek jóban voltak a török szultánnal és így a török hadak sem dúlhatták fel a falut. A hajdútelepítés óta sokat fejlődött. Az új, megreformált hitre áttérve a protestáns erdélyi fejedelemség védelme alatt szabadon gyakorolhatta a vallását, fejleszthette az iskoláját.

Az 1656. év március 17.-én a vármegye Laskay Miklóst küldi ki a "jobbágyoknak repetálására /szökött jobbágyok visszakövetelésére/, "továbbá Szt. Mihályon, Bódon, Nyiregyházán és egyebütt az ő kegyelme járásában levő puszták felosztására és határjárásra az atyafiakkal levő vég-

zések szerint."/20/ A puszták számonvételére és felosztására azért volt szükség, mert a megye területén megsokasodott a lakosok által elhagyott falvak, műveletlenül maradt határok száma, mert lakóik elfutottak, vagy elpusztultak a már 100 éve tartó német és török hadjárások és pusztítások következtében. Környékünkön így lett ekkorra pusztá Tedely, Sima, Gyomán és Cserkesz. Ezek közül Sima és Gyomán községekről már esett szó. Tedely a XVII. században a Rákócziak birtoka lett. 1633-ban az urbarium szerint "eökreuel zolgalo jobbagy 22, eökrök zama 76, lovak zama 75, bíró 1 ki nem zolgal...Portaszam 1."/21/ A sárospataki Rákóczi-uradalmak inventariumában /leltárában/ Tedely már nem szerepel. Az 1648-as urbarium pedig már "praedium" /puszta/-ként említi. Még 1639-ben is praedium, mert ezt találjuk róla: "Vagyon az puzta teleken az mi kegyelmes urunknak három darab mezeje..."/22/ Mind ezt Tedelyről azért említettem, mert a XVIII. század során a kincstár elveszi a Rákócziaktól és községünk bérli.

A békés fejlődés csak az 1660-as évig tartott. II. Rákóczy György erdélyi fejedelem elveszítette a török szultán bizalmát és így megfosztották a fejedelemségtől. Ez községünk szempontjából sorsdöntő esemény. Nehéz idők jöttek ránk. A vármegye is okvetetlenkedni kezdett már 1659-ben. Egy végzésben már a Petneházán tartott vármegyei gyűlés végzésében ezeket állapítja meg: "de vadnak némely obsoletum /közönséges, piszkos/ és országtól elrontatott privilegiumhoz /kiváltságához/ ragaszkodó helyek...Item /Szintén/ némely hajdu nevet maguknak vindicáló /jogot formáló/ helyek ...kik felől elég világos articulások /törvények/ vadnak...azon helyek afféle exercitiumokban /gyakorlat, eset/ hatalommal ellenállnak /"resistálnak"/ az vármegye biráinak..."/23/ Erdély hatalma

és tekintélye csökkent s így a nemesi vármegye már támadni mert.

4. A török időkben

A lakosság helyzetének jellemzésére idézem, hogy az 1661-ben tartott kassai tanácskozáson Szabolcs és Szatmár vármegyék követői így panaszkodnak: "hogy már esztendőktől, először a szomszéd lengyelektől szörnyű romlásokat, égetést, lakóknak raboltatását, öletését, ezután a török vezértől Borosjenőnek megvétele után hasonló inségeket szenvedtek. Ezt mivelte vele Ali pasa, midőn Váradnak ostromoltatására méne. Ezt Susa és Montecuccoli császári vezérek, hogy már csak puszta helyek látszanak és a vármegyéknek kevés népe koldulva jár..." A nádorispánhoz benyújtott panaszukban így emlékeznek az 1660-évre is: "Tavalyi esztendőben is rettenetes vonulást és megbecsülhetetlen károkat szenvedtek mely minden ellenségtől, marhájtól és vagyonoktól megfosztotta, úgy hogy csak az elpusztult helységek és a lakóknak csak teste és lelke maradt meg."²⁴ Szentmihály lakói is annyira megfogyatkoztak, hogy számuk már 5-600-ra esett.

Ezekben az időkben volt a községnek egy papja, Rápolthi Papp Mihály. Az 1660-as évtől kezdődően Dobon, Nánáson, Szentmihályon és a környék községeiben lelkeszkedett. Eredeti naplója megvan a debreceni ref. kollégium nagykönyvtárában. Mint a viharos idők szemtanúja és átessenvedője leírta - "futás"-aikat. Mivel feljegyzései szinte kortörténeti leírások, idézek belőlük:

"Dobra költöztem 27. april. A. 1660. Egy éjtszaka háltam a parochiában, reggel mingyárt elfutottunk, mely futás mily keserves volt...Vasárnap készülvén az Prédikáláshoz, azonban elérkezik a török, már fölégette az Hajdú

városokat, megh gyújtá Dobot is és mindenem megh égett. Ez volt első futásunk, kibem a 28. april. laktam usque /szüntelen/ ad 20. octobris /okt. 26.-áig/ ejusdem anni /annak az évnék/ Sózó nevű szigetjében a Tiszának."/25/

"II. futás, ez német hadak miatt. A.1661.18.augus-ti Ludes nevű szigetjébe Dobnak és sem fát sem kemencét nem találván, sokan éhenhalásra jutunk vala, ha 27.ejusdem /ugyanannak a hónapnak/ haza nem szállhatunk vala."

"III.Futás: lőn az kis erdőben ugyan az átkozott né-mét hadak miatt, kik nem oltalmunkra, hanem prédálásunkra szállottanak vala Rakomazhoz a sánokban. 4. novembrisA. 1661: /1661. nov. 4.-én/ az futásból Isten meghozza isméth ll ejusdem /ugyanazon hó 11.-én/."

"IV. Futás: A.1662.19.ápril. ugyan az Dobi kis erdő-ben az németnek istentelen kóborlások előtt; kik ha vala-kit megh foghattak, vertek, tagoltak, megh fosztottak, megh öltek, ha búzás vermet, avagy valami eltett jószágot, avagy valamely helyen lappangó marhát nem mutathatott. Ez futásból megh jöttünk 9 maj supranotati anni". /május 9.-én a fentjelzett évben/.

"V.Futás: A.1662. 30. octobris /okt.30./ ugyan a do-bi ki erdőbe, az futásból haza jöttünk 3. novembris anno supranotato" /nov. 3. a fentjelzett évben/.

"VI.Futás: A 1663. 12. Február Kesznyétembe, ez is a németek kóborlása miatt mert, 10.Febr. reánk ütvén ellen-ségesképpen szekerekkel, fegyverekkel, dobbal, sippal, az Ur Isten megh szegyeníté őket, mert erős csatájok lett és kétszeri összevetelnek az körében, holott egy nehágyan megh sebesedvén az dobiak, hárman pedig meg is halván, az ninetekben 7 megh, sok penigh ló és németh nem tudjuk mennyi, de az csata után is nem kevesen haltansk megh,

ezért fenyegetvén a quártélyos kóborló némethek, futotunk vala el, de 19. ejusdem ismégh haza szállottunk."

"1663. 28. Martii /márc. 28./ ... Községeses szenvedésim is mind egy mind más felől sokak valának, de kivált képpen ezek:

1., Hogy a Török, Tatár elől futánk ao. 1663. 8-k austi /1663. aug. 8.-án/ Dobra, honnan Isten gondviseléséből vissza szállánk 22-k ejusdem /ugyanannak a hónapnak 22.-én/"

2. Ismégh elfutánk ezen esztendőben 18-k novembris Dadára Tatár hír előtt, honnan visszajövének 24. ejusdem /annak a hónapnak 24.-én/"

Az 1663. év november 18.-án ismét futniok kellett Dadára a tatár elől. Onnan november 24.-én jöttek vissza. Majd a váradi, egri és több végbeli török jött a Hegyaljára 1664. február 2.-án, mely alkalmattal csak úgy háruult el a veszedelem, hogy a különböző török seregrészek nem tudtak egyesülni. Ezt megakadályozta az időjárás...mert rettenetes fergeteg esett, úgy hogy szemével sem látott az ember, amint maga is vallotta a pogányság, hogy a magyarok papjai jól könyörögtek Istennek. "Sokat azok közül, kik elfutottak a hegyaljai városokból, a hideg pusztította el őket. Dobtól azonban megfordált a váradi pogányság, rész szerint Szent-Mihályon, rész szerint Nánáson háltak, kik iszonyú dúlást, prédálást tettek és sok asszonyokat tisztességekben megfertőztek. Engemet pedig feleségemtől gyermekestől házamból kikergettek, és azután ládáimat felhasították és minden javaimat házamból kihordták, pincéimet is elprédálták. Minden ruháját elvették a feleségemnek is, úgy annyira, hogy feleségem hajadonfővel üle"/²⁶/ Ilyen volt itt a sorsa azokban az időkben mindenkinek. A legsérelmesebb, hogy a Thököly kuruc-

szabadságharca alatt a magyartól is szenvednie kellett a népnek.

Még inkább így volt pár évvel előtte, amikor Erdély területéről betörő kurucok, püjdosók nyugtalanították a környéket. Ugyancsak Rápolthy írja 1675-ről: "...édes gyermekeimmel feleségemmel itt nem lakhattam, mivel a német Praesidium /őrizet/ miatt vég helyé tette vala és sem a töröktől és sem a kurucoktól való félelem miatt nem volt bátorság és ha valakit kívül kaphattak a városon, vagy levágtak, vagy megh sarcoltattak, vagy megh fosztottak, engem egykor Debrecenben utazván feleségemhez, gyermekeimhez 1675. Jan. 5. megh sarcoltattak a Kurucok és sok bűstelenséggel illettek, egyik helyből másba húrcolának, kit sok volna megh irnom, az előtt is még elvonák 2 ejusdem /E hónap 2.-án/ 21 forintomat és 20 pénzemet, kit a feleségem táplálására küldék vala Debrecenbe." /27/ Míg a török világ tartott és egymást érték a hadjáratok, így ment szinte napról-napra. Hadak, seregek jártak élelmezés nélkül, mert azok az idők még nem teremtették meg a seregek vonatát, tréncjét és nem ismerték az élelemutanszállítást. Mindenik mindig azt a területet élte ki, amelyiken éppen mozgott. Múltán panasztarták a hajdúk Wesselényi Ferenc nádornak: "...mindenféle csavargók által folytonosan zaklattatnak, javaiktól megfosztatnak és csaknem utolsó pusztulásra juttatnak." /28/

Ezekben az időkben 1648-tól gróf Csáky István országbiró a község földesura. Az örökös zaklatottságban arra is alig volt képes a lakosság, hogy a jobbágyszoolgáltatások megváltásaként fizetendő taxát kiegyenlíthesse. Rendes körülmények között nem lett volna teher, de az adott körülmények között igen nehéz volt előteremtése. Egy

egy egész telkes gazdára csak két kúria tallér esett. Egy tallér 90 krajcár volt. A 2 kúria tallér 180 krajcár, vagyis másfél tallér volt. Csáky belátta súlyos helyzetüket és 1664. március 4.-én kelt levelében ezeket írta: "Szabolcs vármegyében Szent Mihály falumbéli hajdúim alázas suplicatiojok által és ez mellett több méltó instanciojokat tekintetbe véván; mivel hogy Istennek hazánk romlására behozott pogány igája miatt, elébbenni állapotjuk szerint nem szolgálhatnak; meghengedtem, hogy ennek utánna azok helyett én számomra minden gazda Esztendőnként két-két tallért adgyon, és az kik újonnan telepednek oda, első esztendőben fél taxát adván, annak utánna mint a többi, úgy adózzanak, kinek fele adóját Szent Mihály, s felét ismét Karácson napjára tartozzanak beszolgáltatni, és korcsmabort is az három sátoros ünnepekre három hordó bort, húshagyó keddre is egy hordóval, úgy mint minden esztendőt szaka négy hordó borokat árúztatván számomra: azon kívül a Korcsmát is nekik engedtem, meg kívánván azt is túllük, hogy mikor a javaimat szállítják alá s fel Tokajtól fogva Pstrúgyig, és Pstrúgytól fogva Tokajgh tartozzanak kísérni félelmes állapotjukban. Kiben, hogy mindenektől megtartassanak, bizonyosságul attám ez Leveletem pechétem és kezem írásom alatt. Actum Szatthmár 6 martii Anno 1664. gróf Csáky István"/29/

Ebben az időben következik be egy új települő raj érkezése. Az 1659. évben Nagyvárad török kézre jutott. A Várad környékén fekvő bihari falvakból, sok ott már előbb települt hajdú menekül el a török közelsége miatt és Szentmihályra jön át./30/

A lakosság bizonytalansága, nyomorúsága mind jobban fokozódott, mert a zaklatottság a tetőfokára ért ezekben az időkben. Még a határba sem mertek kijárni földjeik

megművelésére. Hissen ugyancsak panasz tárgya a királyhoz 1677-ben, hogy három hajdúváros lakói közül sokan megöltettek, mások fogságba jutottak és 30.000 darab marhájakat /1 drb. ára 20-25 Ft/ hajtották el.

A község vezetői közül ezekből az időkbeli ismerős a község hadnagyának, Nagy Jánosnak, a nótáriusnak, András deáknak a neve, valamint az esküdtek közül Nagy András, Kóczán János, Nagy Demeter neve, továbbá Bagdi Péter, Berém Lukács, Éva István előljárók. Rápolthi Papp Mihály prédikátor 135 hallgatója a nevét jegyezte fel és az "oskolamesterek" közül felsorolta Kereszturi Pál, Dobszai István, Tótfalusi Mihály, Búszörményi János és Tolcsvai György János nevét.^{/31/} Az 1673. évben a hadnagy Bak Gáspár volt.

5. Kuruc felkelések

Az 1672. év tavaszán Erdélyből az előbb odamenekült bújdosóknak 800 főnyi lovasa a törökök által is támogatva a tiszántúli területekre tör be. Ez volt az előzménye Thököly Imre kuruc szabadságharcának, mert ő csak 1678-ban állott a felkelők élére. A betörő bújdosókhoz a nép is csatlakozik. Elfoglalják Kálló várát. Ez a háborúskodás is újabb megpróbáltatásokat hoz. 1674-ben február során közvetlen közelünkben Nánás mellett egy kuruc-labanc csata folyt le, amelynek során 500 kurucot koncolnak fel a túlsúlyban levő labancok. A kurucokra támadó sereg vezetői Barkóczy szabolcsi főispán és testvére Ferenc, valamint Pálffy Miklós. A kurucok a nánási vereségért Ónod mellett állottak bosszút, ahol is Pálfynak majdnem az egész dandárát fogságukba ejtették.

Mind a hadiesemények, mind pedig a hadátvonulások sok izgalommal és sok károsodással jártak. A község népe

nehezen viseli el ezeket. Kitér előlük, ha idejében teheti. Óvatosságból a lakosok egy nagyobb része a rét nádasiban húzódik és így menti az életét és a még meglevő vagyonának a mozgatható részét és így él éveken át. Csak a község vezetői és a férfiak élnek a község lakott területén, de ha veszély jön, ők is kitérnek előle. A pusztultság látszik a megviselt községen. De csak látszik, mert a nép él. Sörös János szerint 1672-1686-ig rom és pusztta a község. Ez tévedés! - Tény, hogy megviselt volt és a népből is vészett el sok a töröktől és a némettől. A kurucok kegyetlenkedésben és a nép pusztításában nem követték a török és német példát, de kétségtelen, hogy ők is hozzájárultak a népnyomorúság növeléséhez.

A következő pár adat igazolja. azt az állítást, hogy a község - ha sokat szenvedett és romlott is - de nem pusztult el. Sörös szerint "a lakosok a helységet pusztán, romokban voltak kénytelenek hátrahagyni s nem elött, mint csak 1686-ban tértek vissza."^{32/} Szabolcsmegye akkori vezetése az 1676. évben összeíratta a megyében a török, német és kuruc hadak által okozott károkat. Itt, Szentmihályon 1676. január 22.-én vette fel a megye bizottsága a panaszjegyzőkönyvet, amely így szól: "In possessione Szem Mihály Anno 1676. die 22. Januarii /Szentmihály községben 1676. január 22. napján/ Bagdi Péter, Berém Lukats, Éva István hites emberek vallják hitek szerint, az Töröknek adót nem adtanak, ad 2-dum punctum /a második ponthoz/ vallják. Hajtottak el a Kurutzok 691 ökrökettehén féle marhájokat hajtottak el 710-zett, lovaikkal hajtottak el 344-gyet. I.-n /Isten/ tudná ezeknek a kárát meg mondani nem ezek az Fatensék /tanúk/. Szanczoltatás képpen vötteken pinzt az kurutzok rajtok 120 forintokat"^{33/} Az összeírás az 1675. évi károkat vette fel. A német és török hadak okozta károk összeírásáról

Nincsenek adatok. Elképzelhető, hogy ha a kuruckár ennyi volt, mennyivel lehetett több az idegen hadak által okozott kár. Azok mennyisége többesöröse lehetett ennek. Az adat arra is jó, hogy ebből következtethessünk az óriásinak mondható állatállományra, amely az akkor kis községé volt. Egy másik, de az 1677. évből származó panaszban es-
kü alatt meghallgatott tanúk vallották, hogy 1676-ban szeptember 13.-án és 21.-én kállói és bősörményi katonák /németek/ 349 forint kárt okoztak. Magyar katonák Kállóba 12 szekér szénát és ugyanannyi köből terményt elszállítottak, és mindezekért semmit sem fizettek. Ingyenes munkára Kállóhoz, Doroghoz 81 kell állani nyáron is valahányszor az inspektornak úgy tetszik.^{/34/} Az 1676. évben márc. 30.-án, 1677-ben ápr. 23.-án, júl. 13.-án és nov. 15.-én fizetési kötelezettségüknek tesznek eleget. Az 1676 évben községünk május 5.-én 30. augusztus 5.-én 20. október 3.-án pedig 10 köből gabonát szolgáltat ki.^{/35/} Az 1677. év február 9.-én és szeptember 4.-én ismét fizetési kötelezettségüknek tesznek eleget.^{/36/} Az 1660-as év után a török harácsolások is mind gyakoribbak lettek, habár ezekben az időkben már csak 21-re apadt a török hódoltsághoz tartozó községek száma.^{/37/} Szentmihály nem volt ezekben az időkben hódoltsági terület, de hadaik dúlásában része volt 1684-ig. Az amúgy is súlyos helyzetben levő nép terheit szaporította az is, hogy Caraffa osztrák császári tábornok, akinek a császár a Thököly-féle szabadságharc leverését tette feladatává, katonai műveleteit segítő munkákra és szállításokra szekereket és nagy mennyiségű marhát hajtottak Szolnokra. Mindezeket a népnek kellett adni kifosztottsága ellenére is. Ez éppúgy növelte az elkeseredést, mint az ugyancsak Caraffa által folyamatba tett protestáns-üldözés. A megyében szállásoló

osztrák katonaság senkit és semmit nem kímélt. A beszállásolt osztrák katonaságot és lovát is a jobbágnak kellett ellátni élelemmel, illetve takarmánnyal. Ez volt a "porció". A mindenéből kifosztott, végképp elcsigázott, koldusbotra jutott nép nem volt képes megadni a porciót. A császári katonák ilyenkor "félkezénél, féllábánál fogva felakasztják a szegénységet és úgy kinozzák, ameddig testükre húrkat vetnek s úgy hurczolják, vonczolják őket a porcióért".^{/38/} A beszállásolt császári katonaság békét, vasat hurcolt magával s amerre járt, láncokat csörgetett. Futott is előle mindenki."^{/39/} Futott és ahogy növekedett az elkeseredés, úgy nőtt a hontalanná váló bűjdösök serege. Ezekre az évekre tehető a szomszédos Büd teljes elpusztulása és lakhatatlanná válása is. A pusztulás éve 1686 volt. Az 1689. évi összeírás már pusztahelyként tartja számon és megjegyzi, hogy területének jórészét szentmihályiak bérlik, mert lakói szétszóródtak és elpusztultak.

A török idők utolsó éveiből van feljegyezve, hogy Virág Gáspár szentmihályi lakost a váradi török pasa kutyákkal tépette szét Nagyváradon. Az eset magyarázatául egy leszármazottjának a régi feljegyzését idézem: "Az adót N Váradra kellett vinni a 'töröknek. Az előljáróság halván, hogy a' Töröknek ki kell takarodni az országból, az adónak tsak felét küldötték be Virág Gáspár és egy másik adó szedőtől. A Török Basa az egyiket vissza küldte, Virág Gáspárt zálogba hagyta egy heti időt hagyván. Eltelvén a' határidő, nem küldték be a' másik fele részt... /olvashatatlan sor/.....a' kopók által szélyel tépette a' Basa."^{/40/}

Az 1686. évből származik Csáky István gróf földesúr-

nak egy oltalomlevele, amelyet szoknak a szentmihályi visszatelepülőknek adott, akik a nehéz időkben elhagyták a községet és máshol húzódtak meg. A török kiűzése után visszatérni akarván kérték az oltalomlevelet.

A pusztultságból nehezen és lassan tud kiemelkedni a lakosság. Sok volt a pusztítás, nagy az elszegényedés és a kifosztottság. A lakosság helyzetét látva Csáky a teljhatalmú megbízottja útján további engedményt ad a község lakóinak: "...kegyelmes uram eőnagysága Szent-Mihály nevű Hajdú Városa az elmúlt mostoha zürzevaros időkben alkalmasint csak nem véghső pusztulásra jutott vólt, hogy azért előbbi állapotja szerint felépülhessen, kegyelmes uram eőnagysága engedelmebül s akaratjábúl és tetszésébül ugy a mint eőnagysága Plenipotentiarius a /teljhatalmú megbízottja/, megh engedtem valekik azon helyben jötte nek vagy jőnek lakosúl mighlen esztendő t nem töltene k, semmi taxa s adófizetéssel ne tartozzanak; Kegyelmes Uram eőnagysága tisztjei így értvén az dolgot s eőnagysága akaratját s tetszését rajtok semminémű Taxát vagy adót egy esztendőnek előtt ne szedgyenek, esztendő t penigh eltöltvén, szokás szerént tartozzanak fizetni. Eperjes szept. 27. 1688.

Berthóty Ferencz.

Csákynek ez az új intézkedése további egy év mentességet jelentett a lakosságnak. Addig nem kellett taxát fizetni, vagy adózni. Valami könnyebbséget ez is jelentett. Pár év után új izgalmak következnek. Nem fenyegetik ugyan a község létét és az emberek életét, de a sorozatos zaklatások, sanyargatások és pusztítás után a lakosok

Összeiratása céljából a megye bizottságot küld ki a községebe 1692. telén. Ez a még alig megnyugodott lakosságot izgalomba hozza, mert nem biznak a megyében. Nem tudják, mi rejlik az összeírás mögött. Ezért megtagadják az adatszolgáltatást. A megye sem igen erőlteti a dolgot és így el is marad. Az 1693-ban ismét megjelennek az összeírók. A lakosság vonakodik, mert bizalmatlan. Biznak azonban a földesurukban és ezért hozzáfordulnak egy levéllel és segítséget kérnek. Levelük így hangzik: "Hogy az Ur Isten Nagyságodat a maga dicsőségére romlott hazánk oltalmára számos esztendőig szerelmesivel virágoztassa szívesen kívánjuk! Kegyelmes urunk az elmúlt télen is találtuk vala meg a conscriptio eránt nagyságodat, ismét mostan ujobban ugyanezen conscriptio eránt nagyságtok hive Nemzetes vitézlő Balogh György uram Tekintetes nemes Szabócs vármegye Birájával, s mellette lévő assessorával találának meg bennünket, hogy conscribáltassuk magunkat. Le nagyságodra recipiálván /hallgatván/ és bizonyos okokra nézve nem cselekedvén:

Prima ratio: Hogy Helyünknek nagyobb része áll ki Nemes Bihar vármegyéből, melyeket ma is kényszerítenek a haza menésre.

Secunda ratio: Hogy a vármegye tudná számunkat annyira aggravalna /terhelne/ hogy a nagyságod helyét lehetetlen volna mi nélkül megaknunk.

Tertis ratio: Hogy a szegénység félvén az örökös jobbagyságtól, mely miá igen meg is bódult, neveinket nem de számunkat mennyien vagyunk, a kik taxálunk, készek vagyunk beadni, tovább penig ha eő kigyelmeknek úgy teszszik, embereinket adgyuk eő kigyelmek mellé, és valamennyi házak vagynak, vegyik számba, eő kigyelmek, de neveinket jövőendőbeli romlásunkra nem adjuk.-

Hanem alázatosan kérjük kegyelmes urunk nagyságodat, mind maga hasznára nagyságod, mind a mi maradásunkra vigyázván, hadgyon jó rendbe bennünket. Kiért Isten Nagyságodat ez életben minden jókkal, jövődöben amaz hervadhatatlan koronával megkoronáztatni kívánjuk Nagyságodat. 1693. A szentmihályi lakosok."

Csáky Litzén veszi a szentmihályiak levelét és megnyugtatójukra a következőket írja a levél hátlapjára: "Kivánságukat megértvén belül megírt kérelmezőknek, bizvást tovább is telepedhetnek, bántódásuk nem léssen senkitől ok nélkül."

A levél egyben azt is igazolja, hogy a község akkori lakosságának "nagyobb része" Bihar vármegyéből került ide. Részben a Várad elestekor, török által való elfoglalásakor ide futott hajdúk, részben pedig az azt követő időkben a Biharból idefutó jobbágyok települtek itt. Ezért írják, hogy bihari a község lakóinak nagyobb része. A levél szövegének ez a része: "melyeket ma is kényszerítene a haza menésre", - azt mutatja meg, hogy a bihariak között jobbágyok is vannak és talán Biharmegye követeli őket vissza, mint szökött jobbágyokat. Ezt vélik az érdekelt lakosok is és ezért "bódúlt"-ak. Itt a taxás községben, mezővárosban gyugodtabb élete volt már mint előbbi lakóhelyén. Itt taxával válthatta meg az úrbéri szolgáltatásokat, amoda pedig robotolt. Itt szervezett tanács vezette a községet és intézte az ügyeket. Nem kellett húzakodni urassággal, meg a tisztjeivel. Több szabadsága volt és nem érezte magát örökös jobbágnak. Itt akart maradni. Ezét félt és nem akarta az össeírásnál a nevét is adni, nehogy visszahurcolják Biharba örökös jobbágnak.

Csáky István megnyugtató levele és annak kihangsúlyozása, hogy bizvást tovább is telepedhetnek egyben annak a szavatolása is volt, hogy egy visszatelepítési kísérlet esetében ő maga is védelmükre lesz. Csáky jóindulatú magatartása kétségtelen. Érthető is, hogy taxásait védte, mert a jó taxások elvesztése neki sem használt volna. A látszólag kiváltságos helyzet a jobbágyságra megnyugtató volt, a hajdú kiváltságot élvezők szintén nyugodtan élhettek és dolgozhattak.

Nem így volt országos viszonylatban! A jobbágyság elnyomása mind jobban erősödött és ennek következtében nőttön-nőtt az elkeseredés. Nagyban hozzájárult ehhez az ismét meginduló protestáns-üldözés. A katonafogdosás és a császári, idegen zsoldos katonaság által elkövetett erőszakoskodások annyira felfokozták a nép elkeseredését, hogy csak egy szikra kellett ahhoz, hogy bekövetkezzék a lefolytott indulatok kirobbanása. A császári kormány érezve ezt, mind több és több császári katonaságot szállásolt be a nyugtalankodó területeken. Szökött, vagy üldözött jobbágyságból hegyek között, erdőkben csapatok alakulnak a bújdosó szegénylegényekből. Kurucoknak nevezik ezeket. A nép támogatja, éllelmezi őket és mindenben a kezükre játszik. Hol itt, hol ott robban ki egy-egy lázadás, de mindegyiket leverik. Ez lett a sorsa annak a Hegyalján kirobbant zendülésnek is, amelyet "tokaji ribillió" néven ismerünk s amelynek vezetője Tokaji Ferenc volt.

Feltehető, hogy a tokaji felkelés vezetőinek a tevékenysége következtében és felhívásukra szentmihályiak is részt vettek a zendülésben. Ezért egészen röviden leírom a tokaji ribillió eseményeit.

A felkelés 1697. június 30.-án robban ki. A császáriak ellen titkon szervezkedő kurucok június 30.-án az

új helyi vásáron erőszakoskodó császári zsoldosokat megtámadták és leölték, majd Sárospatak vára ellen indultak Szalontai György vezetése alatt. A vár július 1.-ére virradó hajnalon elesett. Ugyanebben az időben Tokaji Ferenc vezetése alatt álló kurucok Tokaj várát rohamozták meg sikeresen. A sikerek után a kurucvezetők nyomban hozzáláttak a környék harcbahívásához. Fegyverbehívó körleveleket indítottak útba a környék községeinek a riasztására. Egyet a Hernád völgyében indítanak el, egyet pedig július 3.-án Eszláron. Ladányon, Lökön és Szentmihályon át a hajdúvárosokhoz /Nánás, Dorog, Bőszörmény, Szoboszló, Polgár/. Fegyverbe hívták mindazokat, akik "...nyomorúság alul való felszabadulásokat kívánják", hogy az "elviselhetetlen iga alól való kiszabadulásokért mindjárt minden haladék nélkül fegyvert fogjanak". "Régen kívánt szabadságoknak helyreállításában Isten neve segítségül való hívásával velünk együtt szívesen munkálkodjanak. Több admoníciókat /intéseket/ senki ne is várjon, hanem holnap napon seregenként jöjjön be Tokajba". Utóírata ez volt: "A tisztek fej és jószágvesztés terhe mellett helységről helységre éjjel-nappal adják tovább".^{/41/} A vett hirre a felkelők tábora gyorsan növekedett. Pár nap alatt 4-500 főre szaporodott seregük.

A felkelés hírére Bereg felől, a Tisza bal partján délre vonuló Ritschán ezredes csapata valamint az ugyanott mozgó és Mihály Pál deák parancsnoksága alatt álló huszárezred gyorsított menetben vonulva Tiszadob és Tiszalök között kelt át a Tisza jobbpartjára. A huszárezred nagy sietséggel "egy fertály óra alatt" kelt át. Ritschán és Pál deák magukhoz vették az egri és ónodi várak hadait is. Így megerősödve indultak Tokaj ellen. Bőcs falunál a felkelőknek egy 7-800 főből álló seregrészével

találkozva megütköztek július 6.-án. A kurucok órákon keresztül harcoltak a többszörös túlerő ellen. A sötétség beállta után már győztek a császáriak a Tokaji Ferenc és Kövér Ferenc által vezetett kurucok felett, akik 354 halottat vesztek. Július 11.-én ismét összecsapott a közben megerősített kurucság a császári hadakkal, ugyancsak a Bócs melletti harangodi mezőn, de másfél órai küzdelem után ismét vereséget szenvedett és 400 embert veszített.

Közben a császári haderő is felduzzadt. Vaudemont császári generális lett a vezetője. Két napi ostrom után július 19.-én elesett Tokaj vára, majd ugyancsak két napi ostrom után beveszik július 23.-án Sárospatak várát is. A felkelésben résztvevők elleni megtorlás során sokakat kárba húznak, vagy felakasztatnak, vagy bebörtönöztetnek. A császári zsoldosok pedig régi szokásaikhoz híven, folytatták a parasztok nyomorztatását és üldözését. A kezükbe nem került felkelőket elnyelték az erdők, és így tovább duzzadt a bújdosó kurucok serege. A tokaei ribillió leverése után a bécsi kormány újabb katonai egységeket irányított az országba. Szabolcs területén Eszterházy Antal hada volt elhelyezve.

Eszterházy Antal gróf ezredes Szentmihályon kvártélyozott be 1699-ben és 1700-ban. Szentmihályon volt ezredének 7. kompániája is. Eszterházy nem nagyon lehetett megelégedve a beszállásolással, mert innen a vármegyéhez írott levelében szemrehányást tett az alispánnak azért, mert a megye nem megfelelő kvártélyt rendelt neki. Azt is írta, hogy noha ő két évet szenvedett török fogásban és a hazáért vért áldozott, a megye mégis olyan kvártélyt rendelt neki, melyet csak akkor fogadhatna el, hogyha "czigánytól fiadzott volna".Arról is panaszkodott,

hogy a katonaságra szabadították a parasztságot. A püspökladányiak egy katonáját megölték. Egy zászlótartóját a kemecseiek tolvajnak, húzó-vonónak nevezték. Követelte, hogy a megye szolgáltatson neki elégtételt, mert különben maga lesz kénytelen azt megszerzni. Azzal fenyegetődzött, hogy a vármegyét feljelenti a császárnál.^{/42/}

Ebből a levélből is kitűnik, hogy a parasztság és a beszállásolt katonaság között nem volt barátságos a viszony. Ennek az volt az oka, hogy a parasztnak kellett adni a katona részére a "porcziót". Ez a pénzén kívül napi két font kenyérből és egy font húsból állott, valamint a katonaló széna, illetve abrakporciójából. Az állandó beszállásolás alatt ez súlyos anyagi terhet jelentett és így a parasztság megélhetését nehezítette. A beszállásolt katonaság magatartása is kihívta a parasztság haragját. II. Rákóczi Ferenc "Confessiones" c. önéletrajzában írja többek között ezt: "A császári katonák magaviselete hasonló volt a pogányok zsarnokságához a pénz ki-
zsarolásában, ami aztán még gonosz tettekkel is tetéztetett, mert a fizetni nem tudók feleségeivel visszaéltek. Mások halálra verettek a még csekélyebb vétségek s néha a nyomor által kiesztolt panaszok is halált vontak maguk után. Ezeket a hasonlókat a gonosz szellem ingerléseire kigondolt kínzásokat a közkatonák a népen, a tiszték a nemességén követték el."

A katonaság fellépése, garázdálkodása még inkább fokozta a népnek a hatalommal szemben érzett gyűlöletét. Jött a katona-fogdosás is. Szabolcs vármegye területén báró Gombos Imre huszárezrede részére fogták a katonát kötéllal. Ilyen körülmények között nem csoda az sem, hogy sok jobbját a szűkösben keres menedéket. A zaklatottabb he-

lyekről, így Szentmihályról is többen megfutnak. Az 1699. évben is 34 Biharba szökött jobbágyot követelt vissza a földesur a megyétől. Ugyanakkor pedig 8-10 ismeretlen helyre szököttet is keres. Ezeknek a szökött jobbágyoknak a terhén 129 forint tartozás is kiegyenlített volt.^{/43/} A parasztság nyugtalansága itt is fennállott tehát. Mégis kisebb lehetett mint máshol. Ahol a teljes úrbéri terhek és a robot nehezedett a parasztságra, ott többet szenvedhetett a nép. A község taxás volta és a még meglevő hajdúkiváltóságok enyhítették a nyomást. Ezért másfelől jövő szökött jobbágyok is telepedtek meg itt. Erre mutat az, hogy 1701-ben Sávári János ügyvivő /actor/ Csáky Borbálától, özvegy Palocsay Istvánné földesasszonytól istvándi és kömörői jobbágysait követelte vissza Szentmihályról. Követelése nem járt eredménnyel, mert a jobbágyok megtagadták a visszatérést.^{/44/}

A császári önkényuralom a XVIII. század első éveiben tovább fokozta a nép elnyomását. Az elnyomott és kisémmizett nép ellenállása ugyanolyan mértékben fokozódott. A hír pattanásig feszült. Az országnak főként az északkeleti részén fekvő megyéiben felszaporodott az otthontalan bűjdosóknak, a kurucoknak a serege. Elégedetlenségük harci elszántsággá fokozódott. A velük együttérző nép nemcsak feltölti soraikat a bűjdosást vállaló tagjaival, hanem szegénysége ellenére étellel is segíti őket. Nigrelli császári generális panaszolja egy levelében Károlyi Sándornak: "A bűjdosók a falukra és városokra üzennek, hogy élelmet küldjenek nekik és a lakók készséggel engedelmeskednek nekik, máskülönben a bűjdosók meg sem élhetnének".^{45/}

Az 1702. évben a község nehéz helyzetére tekintettel Csáky Borbála egy Nagyszekeresen kelt levelében a község

kérésére megengedi, hogy sátoros ünnepeken 6 éven át a község a kántorkorcsmában a saját javára bort mérhetett és annak jövedelmét a község hasznára kell fordítani./46/

A német elnyomás okozta szegénység és elkeseredés végül is Bereg vármegyében lázadást robbantott ki. Esze Tamás tarpai jobbágy ált a felkelők élén. Károlyi Sándor szatmári főispán azonban június elején a felkelők egy részét leverte nemesi csapataival. "Örömeiben és büszkeségében elvitte a bécsi udvarhoz az ez alkalommal zsákmányolt öt lobogót, mint hűsége zálogát és hiteles tanúságát annak, hogy szétverte a felkelőket"./47/

6. Rákóczi népe

Közben II. Rákóczi Ferenc június 16.-án az ország határára érkezett. Június 27.-én kibocsátotta a híres kiáltványát: "Recrudescent inclytas gentis /ungar/ae vulnera..."./48/ "Adjatok engedelmet igaz fájdalomunknak és panaszunknak s egy kevésbé feljebb emeljétek elmélmkedéseiteket." A kisbirtokos vagy birtoktalan nemesség és a jobbagyság nádas és erdőlakó tömegei, fegyveres bűjdösői, szegénylegényei ösznlöttek zászlói alá. 1703. július 18.-án Vásárosnaménynél kelt át a Tiszán. Másnap kisdta a Szabolcsmegye nemességét fegyverbehívó ú.n. "naményi patens"-t, de a nemesség nem mozdult. Ugyanakkor már a Tisza átlépésekor 8000 főre szaporodott a serege a hozzácsatlakozó paraszttömegekkel csak egyetlen nap alatt. Rákóczi második táborhelye a Tiszántúlon a mai Nyirgyulajnál /Gyulaj/ volt. Itt július 24.-én kelt az a fegyverbehívó pátense, amely így szól: "Mi Fejedelem Felső Vadászti Rákóczi Perentz Nemes Sáros Vármegyének Eörökös fő Ispánnya adgyuk tudtára mindeneknek az kiknek illik ezen

megh nyomorodott Magyar Hazánkban nevezett szerént Nemes Szabolcs Vármegyébe lakozó Egyházi Világi Uri Nemessy és fegyverviselhető avagy egy szóval minden rendű embernek; nevezet szerént penigh Szentmihályt, Dobor, Dadán, Lökön, Eszleron és a Tisza mellet lakóknak; Hogy Isten ő Szent felsége ezen egy Magyar Hazánk régi dicsőséges Szabadcságának tüzfényes igazságának felszabadítására és az elviselhetetlen s Törvénytelen kegyetlen igának ki vetésére fegyverikkel Törvénytelenül keserves bűjdosásra üztett sorsunk után most nem tsak édes Magyar Országunknak határára; de már ezen Nemes Szabolcs Vármegyébe Szerencsésen bé hozván akaránk ezen fegyverviselésünk okát minden rendűeknek ezen Nemes Vármegyében is nyitott Pátensünkkel tanusitanunk és bizonyossá tennünk, hogy egyedül Hazafiúságunktól viseltetvén megh nyomorodott Hazánknek keserves töméntelen szenvedésit; És az idegen Nemzettől törvényeink diplomáink igazságának ellen való Sanyargatásit szenvedő viselhetvén, minden privátumok Ambitioja nélkül vettük kezünkbe most ügyét Nemzetünknek és mikor az ki szabadulásnak bizonyos alkalmatosságát láttuk; hogy ha most nem, majd soha Hazánk szabadulását nem remélhetni, kihez képest az immár felyül megh irt mód szerént való minden fegyverfogható embereket és azon irt helyekben Szabolcs Vármegyébe lakókat ezen Pátensírásunk által intyúk ott hazafiússágokra Nemessi Szabadcságoknak szeretettire kényszerittyük hogy valaki Nemessi Szabadcságunk illy törvénytelen és számlálhatatlan sértődését ez idegen Német Nemzetnek zaklatásit kegyetlen rongálásit/:ki minnyájunknak nyilván köz:/ Magyar igaz vérből érzi szabadcságát szereti Szabadulását óhajtya: harmadnapok alatt ezen Pátensünknek Publicaltetésátúl fogva táborunkba bé jelentse magát, olly formába hogy valaki fegyverviselő a-

vagy fegyverviselhető jó és Tőle ki telhető hadakozó alkalmatossággal előttünk magát bé mutassa, hogy köz ügyet köz fegyverrel viseljük; az kik penigh nem volnának azon irt Rendeiből avagy már meg nevezett falukból az táborozáshoz alkalmatosok nem kívánnuk személyekben azzal terhelni hozzánk fegyverbe jűjjenek, hanem hogy magokat bé mutassák és hűségekről tudománt tegyenek megh jelenésekkel szükséges Valaki penigh ezen édes Hazánk régi Szabadcságának helyre állításának indult fegyvereinknek vagy titkon vagy nyilván magokat ellene vetik vagy a köz ügynek elől mozdításátul magokat el vonnyák avagy ezen patensünket megh vetik és elől nem állanak az megh irt harmadnapok alat; azok tanquem Patriae Libertatis et legum Proditores et hostes; Ugy mint Magyar Hazánknek Törvényünknek és Szabadcságunknak nyilván való árulói s ellenségi fognak tartatni, és ha az fegyvernek tűznek-vasnak keménységét magokon jószágokon érzik, magok hazafiúságtalanságoknak, németes pártosságoknak tulajdonítsák kit semmiképpen el nem kerülnek. Ezen patensünket penigh városi és falussi Birák helyből helybe sietcséggel külgyk minden helybe juttassa mind uraknak szegénynek. Valaki penigh ez patensünket elszakasztja akarván ézzel is akadályozni országunk felszabadulását Isten kezünkben adván élete vész el érette.

Költ Gyulánál lévő táborunkba die 24. July Anno 1703.

Rákóczi Ferencz"

A külső oldalon:

"Városi és falusi birák ezen Patens írásos levelünket helyből helyben külgykétek bizonyos embertől hogy el ne

tévelyedgyn, mert valsholott eltévelyedend és elsikasztyák életekel fejekel jádzanak érette."/49/ A pátenstben foglaltatnak a szentmihályi lakosok közül a fegyverfogható férfiak eleget tettek. Sőrés szerint: "...három nap alatt a fegyverfogható férfiak rendeltetési helyökre Szerencsre gyülekeztek"./50/ Ez téves megállapítás, mert az lehetetlen volt. Több mint egy hónap kellett még ahhoz, hogy Rákóczi seregrészeiből kisebb egységek is átléphessék a Tisza vonalát. Csak augusztus végén került sor a Tiszán való átkelésre s így lehetetlen hogy ott előbb gyűjtőtáborra lett volna. Még a Tiszántúlnak is egészen kis része volt ekkor a kurucok kezében. Valószínű az, hogy Nagykállóhoz gyűltek a bevonulók, mert Kálló július 30.-án esett el és került kuruc kézbe. Valószínű, hogy Kállónál csatlakoztak Rákóczi hadaihoz, de méginkább Tokaj elestét követően, tehát 1704 januárjában. Innen a tiszántúli területek birtokbavételére indított hadműveletek során a szilágysági és erdélyi területek elfoglalására vették be őket a kuruc seregek keretében. Biztos adat van arra, hogy a szentmihályiak és a szomszédos falvaknak a kurucai Ibrányi László ezredében szolgáltak "kik is Erdély országában commandóztattak". Szolgáltak még az Esze Tamás gyalogezredének 4., 6., 11., és 13. "cománia"-iban, valamint a 8. lovasezred egyes companiaiban. Arra is van adat, hogy az ecsedi gyalogezred 5. századában is voltak szentmihályi katonák./51/

A július 18.-i tiszai átkelés után a tekintélyes létszámmra emelkedett és folyton feltöltődő kuruc hadak a Tisza balpartján fekvő területeken kezdtek hadműveleteket. Ezeknek a területeknek a kézbevételével egyidőben hadműveleteket folytatnak kárpátaljai és erdélyi részeken is. A Tiszántúlon működő kuruc hadsereg műveleteinek biz-

tosítása céljából állandó ellenőrzés alatt tartják a Tisza vonalát. Már a naményi táborból lovascsapatokat küldenek ki a Tiszához. Ezeknek a csapatoknak a portyázási és hadművelleti területébe Szentmihály is belesett. Két ilyen csapat tevékenykedett itt. "Rakamaznál, Tokajjal szemközt a Borbély Balázsé, - lentebb, Polgár táján a Torday Ferencé. Borbélyt talán még Naménytől, - Montecucculi közeledésének hírére - küldötte ki Rákóczi a Tiszához. Augusztus 10. körül már Torday is a Tisza mellől küldözgeti át pátenseit a túlsó partra. A fürge kuruc lovasok - bár a folyó árad - át-átcsapnak portyáikkal és egyengetik a készülődben levő felvidéki támadás útját."/52/

A tiszántúli hadműveletek befejeztével és a terület katonai biztosítása után a kuruchadak zöme októberben avatkozott be a Tisza jobbpartján már megkezdett felvidéki hadműveletekbe. Október 14.-én Rákóczi tápora már Lök és Szentmihály között volt. Itt érte el Rákóczi a Tiszát és itt adta ki még aznap a "Kunságra küldött pátens"-ét, mellyel a kunokat is táborába szólítja. Majd még a balparton halsdva Dob és Lucz között kelt át a Tiszán ott, ahol másfél hónappal korábban megindult a Felvidéket előzőlnő kuructámadás. Az átkelés alkalmával itt találkozott Rákóczi gr. Károlyi Dándorral a volt császári generális és későbbi kuructábornokkal, aki ekkor állt át Rákóczihoz. Emlékezéseiben ezt így írta le Rákóczi: "A Tisza partján rátaláltam Bercsényi grófra. Károlyi gróffal jött elém, aki néhány nappal ezelőtt különböző ürügyekkel eljött /szökött/ Kassáról, hogy otthagyja a németek partját és az enyémhez csatlakozzék."/53/

Megjegyzendő: hogy Károlyi már október 9.-én Keresztúr és Tarczal között jelentkezett Bercsényinél és attól kezdve már a kuruchadakkal volt.

A szentmihályi kuruckatonákról csak egy irat beszél. Az 1707. év május 29.-én Kisvárdán keltezett és Jósa a "Nagyságos Fejedelem" generáladjutánsa és Szunyogh István megyei deputátus mutatják ki benne a megye salétromfőzőhelyeit és az azokból katonai szolgálatot teljesítőket. Ebben a névsorban 97 szentmihályi "fegyverviselő" katona, 9 hősi halált halt és 91 "otthon lakos külön kenyeres" felmentett/ neve szerepel.

A hősi halált halt kurucok nevei: Tök Tamás, Tury János, Fekete Istók, Vig János, Kovács Gasy, Barany Istók, Nagy András, Fodor Mihók, és Csury Istók. "Fegyver által elestek" - mondja a feljegyzés, melynek neve: Szabad városok, falvak és salétromfőző helységekről készült összeírás.

A névsor utolsó csoportjában 91 név van. Ezek az "otthon lakos külön kenyeres emberek", vagyis katonaköteles korúak, de családosak, illetve külön kenyeren élők és felmentettek. Felmentésüket általános termelési érdekből, de főként a puskaapor gyártásához szükséges salétrom összegyűjtése és főzése érdekében kapták. Ezt igazolja a fejedelemnek egy rendelete, amely a "Táborban" kelt 1704. április 4.-én. Ezt a megyéhez intézte.^{/54/} "Minthogy a Haza szolgálattyanak promotiojára /előmozdítására/ nem kévéssé szolgál az Salétromnak készítése és főzése, arra nézve kegyelmesen resolvaltuk /megengedtük/, hogy tovább való dispositionig /rendelkezésünkig/ azon salétromfőző Hadaink számára kívántató naturaléknak /termelvényeknek/ administratiojával /szolgáltatásával/ és semmi egyéb contributiokkal /hozzájárulással/ ne terheltessenek, mellyhez képest a Nemes Vármegyének serio intimálljuk /komoly figyelmeztetést adunk/, hogy az említett salétromfőzőket hadainknak számokra kívántató naturaléknak administratio-

jával és semmi egyéb contributiokkal, tovább való dispositionig ne terhelje, hogy annnyival is inkább azon salétrom szaporábban készíttethessék.

Rákóczi Ferenc"

Hogy milyen mértékben és hogyan nyerhették a salétromot, azt egy régi földleírás igazolja: "...a' számtalan tócskák kiszáradt helyein, főkép Nyiregyháza, Sz.Mihály, Gáva, Ujfehértó körül feles mennyiségű széksót sepernek a lakosok; természetes salétrom pedig hazánkban sehol annyi nem képeztetik, mint az itteni róna mezőkön, 's itt nem szükséges e' végett a szegény emberek szobáinak földjét 's az istállókat felturkálni."/55/ Ezért mentesült itt a falu kadműtelessének családos fele a katonai szolgálat alól. Indoka a nagy hadászati fontosságú salétrom termelése. Különböben megemlítendőnek tartom még itt azt is, hogy a tiszavasvári "Fejérszik" mellett, a volt gémeskútnál még az 1811. évben is állott a "Zóda-Fábrica", mert a község akkori készítésű térképén fel van tüntetve. A salétromszérű, ahol a salétromot seperték, a Tóalján volt a lakott telkek alatti keskeny és kb. 15 holdnyi területen.

Egy 1704. évi összeírás szerint 84 lovas és 49 gyalog volt a községben. A község akkori hadnagya Póbi Mátyás nemes, nótárius Rimaszombati Márton, előljárók még Nagy András, Székely György és Vértessy János./56/ - A község szempontjából figyelemre méltó az, hogy a kuruc-szabadságharc alatt 1706-ban Szentmihályon keresztül ment egy postavonal, amely a mai Tieszelucról Szentmihályon át Nánásnak, majd onnan Hadháznak haladt./57/

Az 1704. év december 16.-án az erdélyi kuruchadak generálisa tiltakozó levelet küldött a megyének, mert a

katonáknak írott levelekből arról értesült, hogy a katonák hozzátartozókat mentességük ellenére terhelik és különböző szolgálatokat kívánnak tőlük. A katonák "a Nemes Ország szolgálatját minden készséggel folytatják hasonló impositioval sőt ...nagyobbal, hogysem más helyeken lévő, otthon maradt lekosokat aggravalná /terhelné/ a Nemes Vármegye".^{/58/} Ugyancsak Forgács Simon generális figyelmezteti Szabolcs vármegyét, hogy a hazai levelek útján 1705-ben már olyan rossz híreket kaptak a katonái a családtagokkal való bánásmódról, hogy a katonák "dobot akartak ütni a hazamenetelre". Ő ezért a fegyelem mentése érdekében az ilyen leveleket elégettette.^{/59/}

A szabadságharc közben a hadak útanpótlásáról is kellett gondoskodni. A kiállítandó újoncok száma úgy volt szabályozva, hogy egy-egy porta után minden község köteles 4-4 fegyverest küldeni. Ez az 1704. évben felállított követelmény volt. Ebben az évben a megyének még 100 lovat, 100 gyalogost és 538 hajdút kellett adni a sereghez.^{/60/} Ez a kiegészítési hadgyűjtés változott 1705-ben a Bercsényi hadszervezési rendelkezése folytán. Ez már a kiállítandó zsoldos katonaság fenntartására lényegesen nagyobb megterhelést hárított át. Ezekben az időkben a megye hajdúi /portális hajdúk/ a Szentmarjay Zeigmond hajdúezredébe tartoztak. "A hajdúszedő kapitányok utasítása az volt, hogy inkább az önként jelentkezőket szedjék mint azt, skit erőszakkal kell a beállásra."^{/61/}

Az itthon maradt, és fegyverfogható férfinépét nélkülöző lakosság sokat szenvedett. Sötét nyomai maradtak a háborúnak. A folytonos hadátvonulások is sokat pusztítottak. Inség, drágaság nehezítette az életüket, de viselték türelemmel a szabadságért. Az 1708. évtől rohamosan hanyatlott a kurucok szerencséje. Az 1709. évben a

pestis, a fekete halál ütötte fel a fejét és 1710-ig megszekítás nélkül óriási pusztítást végzett a nép között, de a kuruc seregekben is.

Az 1707. évnek egy fontos eseménye volt még községünkben. II. Rákóczi Ferenc az erdélyi fejedelemségbe való beiktatása /1707. ápr.5./ után Marosvásárhelyről visszatérőben május 6.-án érkezett Bőszörményhez, ahol Szabolcs vármegye rendjei köszöntötték. Május 8.-át a fejedelem Szentmihályon töltötte s innán másnap indult Szerencsen át Ónodra, és a körömi mezőn tartandó országgyűlésre. /62/

Említettem az inséget, a hadátvonulásokat, a pestist mint olyat, ami lélekben is megtörte a népet, de a kurucszabadságharcban volt még egy másik és végzetes hatású baj, ami közelebb vitte a szabadságharcot a szomorú véghez, mert a katonák lelkét kezdte ki. A földesurak önzése és a községek vezetőinek a kiméletlensége végül bomlasztani kezdte a hadsereget. Szentmihályi Kovács Mihály a fejedelem palotászezerének a katonája 1709-ben folyamodványában ekként panaszskodik II. Rákóczi Ferencnek: "...Ez jelen való hadakozásnak kezdetitül fogván Felséged hűségében tehetségem szerint szolgáltam, s szolgálni tovább is kész vagyok az nemes palotás regimentben. De igye-fogyott házam népe mód nélkül való adózással, szálló tartással, mint szintén az otthon lakos ember, terheltetik. Városunk lakosinak hogy instál szegény házam népe, így felelnek: Ha nem akarsz adni, mennyi ki a' városból..." - A fejedelem válasza ez volt: "A petaki országh gyűlése alkalmatosságával condált atriculus /megfogalmazott törvénycikk/ szerint a' fegyver viselők, és azoknak egy keynyéren lévő családi, minden impositioktul immutáltatván

/köztehertől mentesítettén/ az instans se praestatiojára /szolgáltatására/. Datum in Oppido Nostro Munkács /Kelt Munkács városunkban/ die 2. Mensis 9-bris Anno 1709. /November 2.-án az 1709. évben/. F. Rákóczi mp. Caspar Beniczky mp."/63/

A földesúri önzés, a jobbágyok visszakényszerítése, csalogatása a hadból, a közösségi vezetők meg nem értése és kiméretlensége kikezdte a katonák lelkét. "Már 1707-ben vannak olyan jobbágykatonák, akik viesszatérnek a telekre a földesúr hatalma alá. A földesurak Rákóczi kemény intézkedései ellenére is háborgatták házuk népét...A bomlási folyamat persze esztendőök folyása alatt teljesedett ki, s nem mondhatjuk azt még 1710-ben sem, hogy Rákóczi-nak ne lettek volna halálíg hűséges jobbágykatonái, de a nagy tűz, amely a kezdet idején kigyult a nép szívében, hamvába holt, s zsarátnoka csak egyes hűséges és elszánt emberek szívében világított...Mire a katonáskodó jobbágyok felszabadítását Patakon törvénybe iktatták, a szabadságharc vezetői a régi lelkesedést a legszebb ígéretekkel sem tudták többé feltámasztani." Így a hadak bomlása mind általánosabb lett."/64/

A fentebb elmondottak nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a szabadságharc elbukott és Nagymajtény mezején "letörtött a zászló". Igaz, hogy ide egy volt császári generális, Károlyi Sándor vezette a tört hadat.

Az 1709-10.években dühöngő pestis miatt Károlyi Sándor vesztegzárt rendelt el. Rendelete így szól: Mivel a Tiszántúl való helységekből az dög igen eláradván az sok alá és fel járó dögös és pestises emberek miá...az megirt helységebeliek közül senki ne menjen az olyan dögteleles helyekre, se pedig magokba ne bocsássanak olyan helyekről

jövő embereket avagy csak leveleket is és semminemű kommunikációt ne folytassanak, különben minden passusokon Tokajtól fogva alá a Tisza mentében vadnak oly vigyázással rendeltetett emberek, hogy az kiket olyanokat vagy menni, vagy járni tapasztalásnak mindjárt levágattassanak és megégettessenek". Ez a levél egyben a Tisza mellékére vesztegzár-biztosul nánási Oláh Jakabot nevezi ki. Utódai később bírói birtokosok.

7. A szatmári békekötés után

A kurucszabadságharcot lezáró 1711. évi szatmári béke megkötése után június 26-án Palocsay Istvánné Csáky Borbála földesasszony Hainburgban kelt szerződésében megállapodik a község lakosaival a birtok árendájára vonatkozóan. Az általános nyomorúságára tekintettel egészen méltányos feltételeket szab: "Minden lakos az kinek marhája vagyon, tartozik adni egy Tallért, az ki pedig kevessebbel bír s két vonó marhájánál több nincsen, fél Tallért, s a kinek pedig semmi marhája nem lesz, az tizenöt polturát fog esztendeig adni, azt pedig az ő kigyelmek igaz lelkiismeretére hagyom hogy igazán kiszedvén kezemhez hozzák két terminusra, a felét Szent-Mihály napjára, másikat pedig új esztendő napjára mostani 1711. esztendőtől fogvást számlálván. Ezt pedig így declarálván, hogy jövőendőben szokásúl ne vegyék, hogy csak mindenkor ennyit fizessenek.....Eddig való restantiákat pedig egészen elengedvén ő kigyelmeknek, azért tartoznak énnekem adni nyolcz szép nagy ökröt s hova hamarabb felhajtani." /65/

A kuruc háború utáni idők fellendülést hoznak a községre. Az 1704. évben 59 telkes jobbágyat irtak össze Szentmihályon. Ha az össze nem írott zselléreket is hozzávesszük és becsléssel következtetünk a község lakóinak számára, megállapíthatjuk, hogy 1704.-re még az 1556. évi tizedjegyzék alapján becsült 460 fős létszámot sem éri el a község még akkor sem, ha a háborúban távol levők számát is hozzávesszük. /66/

Alig 4 évvel a háború után az 1715. évi összeírás alkalmával már 6 nemes és 75 jobbágyháztartást vesznek jegyzékbe. Zsellérek ebben a számban nincsennek. Ha ezeknek a háztartásait 30-nak vesszük, akkor már 650-700-ra becsülhetjük a lakosok számát. Ugyanezen összeírás szerint Szentmihály "pusztái" az elpusztult Bód és Thede /Tedely/. A község színmagyar. Van 1620 köblös szántóföldje és 62 kaszás rétje. Taxás község. A taxásokat három osztályba sorolják. Az I. osztályú /egész telkes/ 3 Rh. forintot, a II. osztályú /féltelkes/ 1 $\frac{1}{2}$ R. forintot, a III. osztályú pedig, mert csak negyedtelkes, - 75 dénárt fizetett évente a földesúrnak. A szerződés alapján az összes évi taxa 300 forintot tett ki az egész község részéről. A malom, hús- és italmérési jog bérlete pedig 83 forint volt. A lakosoknak megvolt a szabad költözködési joga is. Az is benne foglaltatik az összeírásban, hogy a határhazsználat a folyó-, tala-j-, és belvizek kártétele miatt erősen korlátozott. /67/

A szatmári béke után a Rákóczi birtokokat az állam elkobozta. Ez lett a sorsa Büdnek és Tedelynek is, mert ezek a kurucháború előtt Rákóczi birtokok voltak. Az elkobzott birtokok a császári kamara tulajdonába kerültek. Ezeket a kamara bérbeadta, vagy másként hasznosította, s

egy részét pedig "értelmes" birtokosoknak adta a császár-király. A szatmári béke utáni időkben bérli a község /kommunitas/ Büd és Tedely területét hosszú éveken át.

Az 1717. év augusztus 28.-án kelt levelével Károlyi Sándor "élet és fejjesztés alatt" katonák küldését rendelte el, mert augusztus 20.-án Borgón és Radnán át tatárok törtek az országba s ezek ellen kellett védekezni. A katonák gyülekezését Lőkhöz rendelte.^{/68/}

A viszonylag békés évek jöttével a község jelentős mértékű fejlődésnek indult. A kuruc szabadságharc után 9 évvel történt meg az 1720. évi országos összeírás. Adatai összevethetők az 1715. évivel és mindjárt látszik, hogy az öt év alatt is jelentősebb mértékű lett a gyarapodás.

Az összeírás zsellérek nélkül már 416 jobbágyháztartást mutat /a nemesek nélkül/. Ezek közül 143 magyar és 3 "tót" vagy "rutén". Itt kell jegyeznem, hogy az utóbbi 3 család beköltözött volt és nem jelent idegen nemzetiséget. A szántóföldterület 2747 és fél köblös. Kaszáló 232 kaszás. A szántóterület tehát 5 év alatt 1127 köblőssel szaporodott, a kaszáló pedig 170 kaszásnyi területtel. Ugyanakkor összeirtak 4 malmot, 2 ácsot, 1 csizmadiát és 3 szabót. Ekkor külön felvettek még az összeírásba 14 özvegyasszonyt is azzal a megjegyzéssel, hogy így tartják el magukat, hogy leginkább kenderhez, illetve kendermunkára szegődnek el. A szántóföldekről az van feljegyezve, hogy a határ földje kemény és csak 6 ökörrel szántható. Tetezésük szerint művelik, vagy műveletlenül hagyják. Vetés előtt kétszeres munkát kell rá adni. Egy köblől mag után 5 és fél köblőt ad. Főként rozsot termeltek, de tavaszi árpat és zabot is. A szántóföldet évenként osztják

fel egymás közt...Böd, Tedej és Nyiregyháza földje elhanyagolt. Fölös jószágaik számára itt bérelnek földet és művelik is. Robotot nem adnak, mert taxások. A taxát ugyanolyan kiszabásban fizetik, mint 1715-ben. A legelőnek az összeírásánál az a megjegyzése a bizottságnak, hogy vizjárta és 800 marhára bőségesen elégséges. Az előlött levő jószágaik számára Búd egy-harmadát bérlik a királyi kamarától. A tedeji és nyiregyházi bérletről az összeírás nem ad számszerű adatot. Kereskedelmi összeköttetése a falunak Tokaj, Miskolc és Debrecen felé van. Ez a kapcsolat főként az állat és terménykereskedésre vonatkozik. A mészárszék és a korcsma bérlete fejében 83 forint 40 krajcárt fizetnek a földesúrnak. A malmokból 150, a mészárszékből 50, a korcsmából pedig 75 forint volt a község jövedelme. A négy malom közül egy a községé, egy Aranyi Mihályé, egy Kun Istváné és Vas Jánosé, a harmadik pedig Bak Gáspár jobbágy tulajdona. Az összeírt ácsok Nagy András és Ács István, kik paraszti ácsok és nem tagjai a céhnek. Ritkán dolgoznak és alig bírnak élni. A szabók Szabó János és Szabó Mihály, valemint Teremi János. Szabó János már gyenge szemű és öreg. Szabó Mihály pedig nem tanulta meg a mesterségét és azért nem tudnak keresni. Teremi János évente 20 forintot keres. A csizmadia Somodi István volt, aki alig kereste meg azt, amire szüksége volt. Sem a szabók, sem a csizmadia nem tudnak a vásárra árut vinni. /69/

Az 1700-as évek során sok volt a községben a halászattal foglalkozó ember. A határ erdei és vízborította déli határrészei rengeteg halat adtak. Ezek a halászok Nánás területén is béreltek magoknak területeket. "Néhaszentmihályi halászok veszik ki a halászatot. Ezeknek a halak 2/3-részét kell átadni a városnak és a halakat két

hetenként kétszer hozzák el. Tartoznak továbbá magok közül csikászbíróvá választani".../A jegyzőkönyv végén/.....
"Ezek az áldomást is megitták". /70/

Báró Palocsayné, Csáky Borbála után Szentmihályt Palocsay Zsigmond báró örökölte, aki gesei Petheő Rozáliát vette feleségül. Az 1738. esztendőben már Petheő Rozália, a birtokosoknak Klára és Rozália nevű leányainak a gyámje. Az 1738. esztendőben Petheő Rozália a szűk és mostoha időkre tekintettel hozzájárul ehhez, hogy Szentmihály 3 évi úrbéri szolgáltatás megváltására 412 vonás forintot fizessen. /71/

Az 1738. évben kitört a török háború. Sok lakosnak Szovát és Földes községekbe kellett menni, hol a szabolcsiak gyülekezőhelye volt. 1739. március havában pedig 2 szekeret, 12 ökröt, 8 lovat és 4 kocsist kellett adni a község részéről. Május havában a Hortobágyra kellett szállítani a községnek 500 kenyeret az átvonuló katonaság számára, valamint vágómarhák szállítására is kötelezték a falut. Júniusban a Rakamazon állomásozó 10. ezrednek kellett adnunk 26 szekeret, 6 hámoslovat, 2 pár ökröt és 12 köből lisztet. A háború megindulásakor 1738-ban felsőbb parancsra 70 szekér ment el a községből Temesvárig, majd Nándorfejérvártól Orsováig és Vég-Szendrőig.

A török háború következtében terjedő pestis járvány behurcolása elleni védekezés céljából felsőbb hatóságok rendeletére a községet körül kellett árkolni. A bejárókat pedig éjjel-nappal strázsákkal kellett őriztetni, nehogy a járvány behurcolódjék. A strázsálás már ekkor személyválogatás nélkül a nemesre és parasztra egyaránt kötelezővé tétetett. A rendelkezésnek eleget nem tevőket 12 forintba büntették.

A megelőző rendszabályok ellenére elért a pestis Szentmihályra is. Hét hónapon át szedte az áldozatait. A ref. egyház anyakönyvében levő feljegyzés szerint: "A pestis kezdett Nemes Debretzen városában ezen 1739. eszt. 20. maji és be is zároltatott. Bőszörményben 10. Junii. Ezen mi helységünkben 1. november és akkor be is zároltatunk. A Proclusio /zárlat/ és Pestis tartott az 1740. eszt. ad 1. junii. Itten Istennek legyen dicsőség más helységekkal comparálván /összehasonlítva/ nem sokan holtak meg. Circiter /körül-belül/ 100, az melyek felett Predikatioz voltak..." Maj 1740. júniusában ezt írták: "Edig ad I-mem Junii /jun. 1-ig tartott a Proclusio és Pestis így fel szabadultunk mind az Istennek ítélleti alól mind az emberek nyomorgatása alól, sup poena capitali/főbenjáró büntetés terhe alatt/ nem szabad vala ezután mennünk infectus /fertőzött/ helységekbén." /72/ Az 1739. évben Fulyás Sámuel volt a helység hadnagya, 1740-ben pedig Szőlősi István.

Az 1745. évben Petheő Rozália a büdi birtokrészét /Büd harmada/ 45 v. forintért, 1748-ban pedig a szentmihályi birtokát 550 vft-ért, a bűdit pedig 50 váltóforintért adja ki árendába a lakosságnak. Az 1756. évben a szentmihályi birtok taxája 1000 német ft, a bűdi harmadé pedig 50 ft. volt.

Palocsayné gersei Petheő Rozália halála után Dessewffy Sámuelné Palocsay Klára és báró Sennyey Imréné Palocsay Rozália öröklie a szentmihályi birtokot. Az 1758. évben már az új birtokosokkal szerződik a község. Ebben a szerződésben az úrbéri szolgáltatások megváltási összegét 1000 német ft-ban állspitják meg, a bűdi birtokrészt pedig 50 ft taxáért kapják meg. A szerződést az 1759. évre

is meghosszabbítják, de a taxán felül még 50-50 aratót és árpa-s zebkaszállásra 20-20 kaszást kell adni a községnek. Még Petheő Rozália életében, 1752-ben a királyi kamara pert indított Petheő Rozália birtokos ellen a Szentmihály és Büd, valamint a Szentmihály és Tedej közötti határ helyreállításáért, mivel azt a szentmihályiak az említett puszták bérlése idejében elrontották.^{/73/} A per 1763-ig tartott. Sok tanút hallgatott meg a bíróság a helyszínen. Ugyanott a régi határvonalat is kimutatta a tanukkal.

A határper során kihallgatott tanuk vallomásai között egy-két olyan is elhangzott, amelyiknek helytörténeti vonatkozása van. Egyik: "Paulus /Pál/ Juhász alias /másként/ Soltész "báji lakos jobbágy vallja:"... az Kurucz világban Szent-Mihályi Tyukodi nevű nótáriustul hallotta, hogy az Arany kert nevű plágán /tájon, határreszen/ még a török világban midőn azon nevezett plágát Büdi lakosok, míg el nem pusztult birtanak, egy embert megh öltenek, kinek díját azon Helységnek kellett meg fizetni a melyiknek határán történt a gyilkosság, azt a Török praedentálván /ürügyül vevén/ a Büdi lakosokon, meg ijjettek a Büdiek, az nevezett Arany kert nevű plágát hogy nem az ő határookban legyen, meg tagatták és az Szent-Mihályi lakosok az nevezett Arany kert nevű plágát az ő Határon lenni állítván az meg ölt Embernek díját az 40 forintokat az Törököknek le tették és az oltatúl fogva az Arany kert nevű plága Sz.Mihályi határhoz tartozik."^{/75/} Az Akasztóhalmon áthaladó határvonallal kapcsolatban Pap János csikós vallja, hogy "még az akasztófát is le akarták vágni a Büdiek, emint is, hogy meg is vagdalták a fáját", mert állításuk szerint az a büdi határba esett. Ezen a dombon állott a szentmihályi akasztófa, amelyen a főbenjáró bűnškért elítélteket végezték ki a Zsigmond király

idejében /XIV. század/ a földesurra ruházott pallosjog alapján. /74/

+ + +

Az 1763. évben Szentmihályon született kisszántói Pethe Ferenc a később külföldön is hirnevet szerzett író és botanikus. Iskoláit itthon és a debreceni ref. kollégiumban elvégezve egy éven át mint rektor a szentmihályi ref. iskolánál is tanított. Az 1788. évben innen ment a hollandiai Utrechtbe főiskolára. Nyolc éven át járta a nyugateurópai országokat. Hazajövelete után a keszthelyi "Georgicon" nevű gazdasági főiskola tanára lett. Igen jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki. Sok mezőgazdasági, természettudományos és matematikai tárgyú könyvet irt. Több mezőgazdasági újságot adott ki magyar nyelven akkor, amikor még nem igen sok könyvet és újságot irtak magyarul. Sokat fáradt és tett a magyar mezőgazdaság fejlesztéséért. A nyugati országokban megismert ésszerűbb gazdálkodást kívánta meghonosítani hazánkban is a mi éghajlati viszonyainkhoz és földünkhöz alkalmazva. Hogy az új gazdálkodási elvek megismerését célzó munkája milyen jelentős volt, így mérte meg a magyarság egyik legjelentősebb történetírója: "Az új gazdasági módot nem hiába nevezték racionális, magyarul pallérozott gazdálkodásnak, fogalmában benne rejtett a felvilágosodás egész robbanó ereje, mely a régi helyére ésszerűbb újat akar tenni. Világosan látható ez kisszántói Pethe Ferencnél, aki 1805-ben kiadja a "Magyar mezei gazdaság tökéltesebbitésére" a "Pallérozott mezei gazdaság" hatalmas kötetét". Pethe Ferenc nemcsak a pallérozott ésszerű gazdálkodást akarta megtanítani a népének, hanem írásaiban, könyveiben, újság-

jaiban nagy bátorsággal vetett fel olyan kérdéseket, amelyeket abban a korban senki sem mert érinteni. Nagy birtok-ellenességéről tett bizonyosságot azzal, hogy nyíltan állást foglalt a parasztság felszabadítása mellett. Hirdette, hogy szükséges a nagybirtokok elaprózódása, mert a kisbirtokban látta biztosítottak az ésszerű gazdálkodást, amellyel elérhető a parasztság felemelkedése és vagyonosodása. Hirdette, hogy a "nagybirtokoknak elaprózódása" szükséges és egészséges folyamat. A másik, vagyis "apró mezei jószágoknak egy kézre jutatása egészségtelen és a pallérozódásnak ártalmas." Nem kíván gyors változást, csak azt, hogy a kormány ne álljon útjába a nagybirtok feldarabolásának és hogy megengedtesék, hogy nem-nemes is vegyen birtokot. Mezei jószágok birása...nem különvett igazsága /joga/ többé a nemességnek.^{/75/} "A paraszt ember felszabadítása is szükséges immár, hogy elszenvedhetetlen nyomorgergő enyhíttessék", itt is a kormány adjon szabadságot úrnak és jobbágnak, hogy egymás közt megegyezzenek".^{/76/} Az Ausztriában eltörölt tized és kilencednek megszüntetéséről, és a "burkusoknál" megszüntetett örök-jobbágságról, az észt parasztság végleges felszabadításáról írva így örvendezett: "új nap sültött homlokunkra." Minden sorából kiérezhető, hogy mennyire várja, hogy „a magyar jobbágy homlokára is rásüssön ez új nap.”^{/77/} Pethe Ferenc nagyságát, bátorságát csak akkor tudjuk helyesen értékelni, ha figyelembe vesszük, hogy 1805-ben szinte főbenjáró bűnnek számított a nagybirtokellenesség. Abban a korban az örökváltságnak, a nagybirtok felaprózásának, a parasztság elszenvedhetetlen nyomorgergőjének és szükséges felszabadításának az emlegetéséhez nem kis bátorság kellett, mert 10 évvel előbb a Vármezőn hóhérbárd alól fejek gurultak le, mert szabadságról álmodtak, vagy

szóltak Martinovicsék. Szentmihálynak ez a nagy és bátor szülőtte még megláthatta, hogy eszméinek a magvetése ke-
lőben van, mert 20 év múlva gondolatainak új zászlóvivői
támadtak a reformokat sürgető és a nemzet megújódásáért
küzdőkben. Ezzel a nemzedékkel azonban már ő nem vihette
tovább a harcot, mert 1832-ben meghalt Szilágyisomlyón.

+ + +

8. Harcok az urasággal

Az 1765. évben Szentmihály két földesura már csak
1900 forintért volt hajlandó lemondani az úrbéri szolgál-
tatásokról, vagyis ennyiben szabták meg a taxát. Csak a
büdi birtokrész árendája maradt változatlan. Az egyik
birtokos gróf Sennyey Imre 1771-ben utódok nélkül halt
meg. Így az ő birtokrésze báró Dessewffy Sámuelra szállt
öröklés címén. Dessewffy az 1775. évben grófi címet ka-
pott a királytól.

1767-ben január 26.-án hirdették ki a Mária Terézia-
féle urbáriumot. Ennek a végrehajtására Szentmihályon
1772. szeptemberében került sor. A rovatos összeírást Tő-
rös Ferenc, Csákányi József és Molnár Ábrahám megyei kül-
döttek végezték. Összeírtak 195 telkes úrbérest, 53 házass
és 11 háznélküli zsellért. A jobbágytelkek összes terüle-
téből szántó volt 3171 kaszáló pedig 1429 hold. A telkes
jobbágyok között egésztelkes 22, féltelkes 69, míg a töb-
bi negyed-, illetve nyolcadtelkes volt. Ezek összesen 110
egész és hat nyolcad jobbágytelket birtak. Az összeírás
alkalmával felvettek még 195 kapás területű szőlőt is. En-
nél fel van tüntetve, hogy sem "nona" /kilenced/, sem "de-
cima" /tized/ nem terhelte. Nem terhelte hegyjog sem. Oka,

hogy "szőlőhegy" /promontorium/ neve sohasem volt. Az összeírást ismertetem, mivel az akkori szentmihályi életnek az elképzelését elősegíti. Az urbáriális összeírás 1772. szeptember 16.-án kelt. A kérdésekre adott válaszok ezek:

"Ezen Szent-Mihály nevezetű Hellységnek felét egy ideig Méltóságos gróff Zsenneyi Imre Uram Eő Nagysága, az már felét Méltóságos B. Dessewffy Sámuel Ur Eő Nagysága birván ember emlékezetet meghaladó időktől fogvást soha Robbotát nem szolgáltattak, hanem minden beneficiumokat/szolgáltatásokat/ itten valóságos párban rekesztett contractusok /szerződések/ szerint az lakosok készpénzül fizették. Az mi ólta maga birja is az egész Helységet B. Dezsőfi Ur Eő Nagysága, azólta is ide rekesztett contractus szerint minden névvel nevezendő haszonvételért 2000 vónásforintokat fizetnek".

"A határ 3 járásra van felosztva. Termények rozs, árpa, zab, tavasz búza, kukorica, kender, len. Búzát azért nem vetnek, hogy sokszori próbájok után rosszá és üszöggé szokott változni határjoknak minden részeiben, egyéb vetemények pedig minden trágya nélkül szokott termeni."

"Kaszáló 2 részben. Az egyiket árvizek, zombok és kákák miatt ritkán használhatják. A másik részt a gazdák maguk szántó földjéből hagyják maguk szükségére. Ezt a viz nem járja, alkalmas a marhatartásra, de sarjút sosem ad. Legelőre máshova nem szorultak."

A piacaik felsorolásában Tokaj, Tarczal, Keresztúr, Tállya, és Szikszó szerepel ezzel a megjegyzéssel: "Ha esőzés rontja az utakat nem, de máskor jó piacok."

"Az falu körül elegendő vizek, a pusztán pedig szükségekre marháiknak alkalmas kútyaik vannak."

"Hegyaljai szőlőmunkára járnak pénzt keresni".

"A haszonvételeért azon okból mennyi esett egy-egy gazdának fizetni való Taxájja, annyi földet osztottak, az Helység számára pedig minden Taxa fizetés nélkül fent hattak az három járásban 140 köből alá való földet, és 100 ember vágó rétet."

"Szárazság esetén nincs kender és lenáztató vizük."

"A Hernádon levő vízi malmokban szoktak járni őrleni, pedig a Hellységben hat száraz malom vagyon".

"A marhát nem sózzák, mert szikek vannak határjokon".

Sok a nád, fedésre és tűzre használják.

"Panaszuk: Szikes és fenekesek a földjeik. Emiatt kevés a föld haszonvétele. Kevés a kaszáló. Máshol kell kaszálni. Az átkelőhelyek nagy vámjaira is panaszkodnak. Sem épületfájuk, sem tűzifájuk nincs. Máshonnan készpénzért hozzák. Őrlés esetén a révpénz fizetése fájdalmas."

"A telek nagysága nem volt soha meghatározva. Az osztás a gazdáknak tehetsége és értéke szerint kinek több, kinek kevesebb adódott".

"Az contractuson felül semmit sem attak az uraságnak, kivévn azt, hogy némelykor konyhára valókat adminisztráltak".

"Ezen Hellységben pusztá Helly egy sem tanáltatik, sőt igen is öszve szoritottak az házak".

"Ezen Hellységnek Lakosi mindnyájan szabad menetelű személyek".

"Esküt tettek a kikérdezett fő bíró Ráduly Kovács János x Eskütt Szatmári István m. k. Eskütt Pete István

m.k. Nagy Di. János m.k. Losonczy György esküt x Kiss Ferend x". /78/

Összeírók oroszlánosi Törös Ferencz

Csákányi József

Molnár Ábrahám adjunctus

Dessewffy Sámuel gróf 1776-ban meghalt. A birtokot öt gyermeke örökölte. Ezt követően a község a lakosság képviselőjében szerződést kötött az örökösökkel. A szerződés 4 évre szóló volt. Az árenda 4000 Rh. forintba rugott. Az összeget évente két részletben kellett fizetni. Nemcsak a föld, hanem a korcsma, mészárszék, és a görögbolt használatának az árendája is bennefoglaltatott a bérletben. A pénzen kívül még 100 szedőt is kellett adni szüreteléshez.

Az 1787. évben az uraság felmériette az urbarialis földeket. Utána a lakosság szaporodására való tekintettel a 110 egész és hatnyolcad úrbéri telket további 89 telekkel 200-ra egészítették ki. A pótlásul kiadott 89 telek azonban nem úrbéri jellegű, hanem ú.n. allodiális /major-sági/. A 89. telekből 76-ot jobbágy kapott, 13 pedig "munkáért kiadott" volt. Ez utóbbiakat földnélküli nemesek kapták. Az allodiálisnak nevezett 89 telek sok zavart okozott később és 1850-ben egy felkelést is kirobbantott.

Ugyancsak ebben az évben a földesúr megengedte, hogy a fentiek szerint megosztó telkek az ú.n. "pusztai földekből", a mai "Eszlári" vagy "Nagy-út"-tól keletre eső területekből adassanak ki. Hozzájárult ehhez is, hogy ezen a területeken a gazdák "szállások"-at építsenek tizes bokrokban. Ezek a tanyák megépültek, de nem bokrokban, ha-

nem a kimért földek területén szétszórta.

A Mária Terézia urbáriumja szerint egy telek föld 28 hold volt, amihez 8 kaszásra való kaszáló és legelő tartozott. Ennek a haszonvételéért a jobbágy köteles volt évente 52 marhárobotot négy igásmarhával, szekérrel, ekével és 2 emberrel letudni. Egy napi igás robot 2 napi kézi robottal volt egyenlő. Ehhez kellett még 2 tyúkot, 2 kapot, 12 tojást, egy itce vaját, egy font faggyút, és egy font fonást természetben beszolgáltatni. Ha ezek az úrbéri szolgáltatások készpénzben váltódtak meg, az egésztelkes jobbágy terhe 24 Ft 31 krajcár volt. A fél-, negyed-, és nyolcadtelkes ennek az összegnek az arányos hányadát fizette. A házasszeller terhe 18, a háztalané pedig 12 napi kézi robot volt. Ez megváltható 4, illetve 2 forinttal évente. A fentieket a törvény szabta meg az egész országra egységesen. Szentmihályon a helyzet nem változott. Ugyanis mind eddig, úgy ezután is a kölcsönös megállapodás alapján fizette a község a szerződésben megállapított összegű taxát úrbéri szolgáltatások megváltása címén. Ezek a megváltási összegek magukban foglalták már a mészárszék, korcsma, malom, görögbolt és a szőlő haszonvételét is. Az uraság kikötötte még a szüreti 100 szedőmunkásnak az adását évről-évre. Kötelezte a községet arra is, hogy évente határjárást tartsanak, hogy a határjelek el ne pusztuljanak és a határból így "a legkisebb darab el ne csipetessék".

A határjárást szükségessé tette az, hogy szomszédos községek el-elszántottak szentmihályi területeket. Ezekben az esetekben mindig vita támadt. Igaz az is, hogy ilyet a szentmihályiak is tettek. Határjáráskor a határjeleket, ha kellett, pótolták.

Az 1787. január 20.-án Szentmihályon kötött szerződés 5. pontja szerint a kiadott jobbágytelkeken felül "az hátra maradandó földek pedig a Lakosok között három calcaturára /nyomásra, fordulóra/ úgy osztassanak, hogy nem csak a gazdáknak hanem a szegénységnek is a Proportione facultatum /képeség szerint arányosan/ valami jusson belőlők." Az uraság ugyanekkor az itt levő curiáit is átadta a községnek gondozás mellett. A szerződést az uraság részéről Márczy István, a község részéről pedig Gulyás György hadnagy, Ényi Benjámin nótárius és Mádi Mihály, öreg Oláh Mihály, N.Balogh István, Hajdú András "Sz.Mihály Helység hitesei" irták alá.

Ebben a században a községnek már "szőlőskerti törvényei" is vannak. Az 1761. évben pedig újabb szőlőterületeket osztanak ki "kinek-kinek az érdeme" szerint. A kiosztott területeket még az év tavaszán be kellett telepíteni, mert különben a területet elvették.

+ + +

Ezekre az időkre vonatkozó adatként kell megemlítenem, hogy az 1757. évben a község tanácsa szükségesnek látta-, hogy a szülések levezetésére bábát állítson be. A fizetése 30 forint volt. Az egykorú feljegyzés így szól erről: "Czeller Sámuelné asszony öreg asszonynak, avagy bábának választatott s megeskettetett. A bábák számát 1789 ben már háromra emelték. Javadalmuk ugyancsak 30-30 forint volt. Az 1787. évben Ferdinánd nevű "felcser" vezetésével korháza is van a községnek. Az 1791. évben Pap Imre lesz a kórház vezetője. Javadalma 10 forint, 6 köből

rozsa, 1 köből búza, 1 véka kása, 1 tábla szappan és ele-
gendő fűtőszalma.

Az 1782. évben az egykorú feljegyzések szerint sú-
lyos károkat okozott a sáskajárás. Az 1785. év február 8-
án összeíró bizottság /militaris conscripcio/ érkezett a
községbe. Ezek II. József "kalspos király" rendelkezésé-
nek végrehajtása során megszámozták a házakat és megszámlá-
lalták a lakosságot. Ez volt az első hivatalos népszámlá-
lás. Összeírtak és megszámoztak 424 házat és megszámlál-
tak összesen 2531 lakost. Összehasonlításként megemlítem
itt, hogy a református egyház az 1800. évről 644 ház-
párt tartott nyilván és 3039 ref. lakost. Ha figyelembe
vesszük, hogy ezekben az időkben a lakosságnak kb. 85 %-a
volt ref. vallású, az 1800-as évben a községnek kb. 3500-
3600 lakosa lehetett. Ez tizenöt év alatt a községnek kb.
1000 lélekkel való szaporodását jelenti. A lakosságnak i-
lyen mértékű szaporodása valószínű azért is, mert ezekről
az évekről /1785-1800/ csak a ref. egyház anyakönyveinek
az adatai alapján 753 volt a természetes szaporodás a
születések és halálozások számának az összevetése sze-
rint. /79/

A XVIII. század vége felé 1794-ről így szól az irás:
"1794. Ez igen fatalis és szűk esztendő volt, mindjárt a
kezdetin egész télen semmi hó nem volt, az után az egész
Tavaszi eső nélkül, való száraz, a' Nyár pedig rekkenő
hővel volt, mely miatt minden tavak és rétek ki szárad-
tak, a' kútakból a' vizek el apadtak, sem őszi sem tava-
si vetésből nem lett semmi. Sem Széna, sem Szalma, sem
fűteni való kőrő nem termett. Az után 1795-ben a' tél
havas, és rendkívül kegyetlen hideg volt, és a fűtőnek
szűk volta miatt majd meg vette a hideg az Embereket, és
a' kik Ősszel kotút, vagy Nád tövet és zsombokot hordtak

azzal fűtötték kemencéjüket. A' Barmok közül a' hideg és éhség miatt sokan el vesztenek, mint a' sertések között is. Ekkor télen egy 81 ros szalma el költ 10 Rhfloron egy 81 jó széna pedig 70 's 80 Rhfl-oron: de utoljára így se lehetett kapni.

Ekkor reájok következett a' hideggel edgyütt az Emberekre is a' nagy Drágaság, és éhség is, a' mely tartott egész Aratásig. Eleinte a' Szegénység némely tehetős Uraktól kért és hordott a' Helység contractusára 's kezességére hitelbe életet: Azután a' N.T. Vármegye keresett és szerzett különbb helyeken életet, melyet az éhező szegénységnek ki osztott hitelbe, a' melynek lehet azt köszönni, hogy e' Helységben senki is élhel meg nem holt. Utoljára Kolosvárról hozatott a' T.N. Vármegye a' Szegénység számára életet. Ekkor el költ egy kübböl Ros 10 's 11 vforinton: a' tiszta búza pedig 13 's 14 vforinton, és minden féle főzelék és zsírozó felette igen szük és drága volt, nem csak itten pedig, hanem az Országnak nagyobb részében. Meg jegyzésre méltó az is, hogy a' Nagy Hidegtől, büdös házaktól, egészségtelen kenyértől és ételtől reájok esett az Emberekre a' Sülly, azon szájnak és inynek rothadása és lábaik dagadása, a' melyben némelyek sokáig sinlettenek, mások pedig meg is holtanak. Ilyen szükesség és drágaság a' Kurutz világ óta, mely meg szünt 1711-ben, nem volt Magyarországon."/80/

Az 1796. év bő termést hozott és így az 1797. év szárazsága és kisebb terméshezama ellenére is könnyebben bírható lett.

A lakosság a csapások ellenére is mind tehetősebbé lett, mert törekvő és szorgalmas volt. Ezt mutatja az is, hogy a nyíregyházi határból 1000 kübbös földet bérelnek

ki Dessewffy Sámueltól 6 évre, holdenként évi 15 garasért. Az évi árendát két ágáriában, évente májusban és novemberben, a hónap első napján kellett fizetni, a község részéről V. Nagy János bíró és Gulyás Mihály perceptor/pénztáros/ voltak felelősek a bérösszeg részleteinek a pontos befizetéséért.

A bérlet 1806-ra szűnt meg.

Az 1794. évtől meg-megismétlődő inéges években nehezen boldogult a lakosság, szorgalma ellenére is. Az 1795. évben felvett kölcsönök súlyos terhet jelentettek még a XIX. század elején is. A 1801-es év ismét nyomorúságos volt éppúgy, mint 1802, marhavész és lódög pusztította az állatállományt. Nehezebbé tette a helyzetüket az is, hogy a földesúri birtok tulajdonjoga több örökös közt oszlott meg. Így az úrbéri szolgáltatásoknak a készpénzben való megváltása is több nehézségbe ütközött. Az örökösök egyet nem értése, kapzsisága okozott bajokat. Így felemelték a megváltási árat úgy, hogy az 1806. évre már 12.000 forint volt. A lakosság még a nagy áldozattól sem riadt vissza. Hogy ilyen helyzetbe ne kerüljenek később is, igyekeztek az egész birtokot megváltani, illetve zálogként megszerezni. A fél földesúri birtok már ekkora a kezükben volt. Az 1807. évben a még hiányzó hányadok megszerzése érdekében tettek lépéseket az egyes résztulajdonosoknál és fokozták anyagi erőfeszítéseiket. A kért magas árral nem bírtak, de az árendális megoldás mellett megmaradtak. A grófi család megbízottja azonban közben megszerezte a részbirtokokat és a lakosság által már kifizetett vételrészleteket, előlegeket visszafizette. Így a lakosság minden erőfeszítése hiábavalóvá lett és nem tudták megszerezni a birtokot. A visszkapott összegeket a felvett kölcsönök visszafizetésére fordították. A kölcsönök kama-

tsai azonban az alkudozás ideje alatt felgyűltek és újabb terheket jelentettek a községnek. Az 1808. évre már Dessewffy József gróf veszi kézbe a félbirtokot. Az összehívott úriszék szeptember elején tárgyalja a rendezetlen vagyoni jogi kérdéseket. Középületek, malmok és más vagyontárgyak kerülnek urasági kézbe, mert az uraság engedelmével épültek. Dessewffy József azonban csupán formáságból tartotta a tulajdonjogát ezeknek a vagyontárgyaknak és jelképes bérért meghagyta azokat a község, egyház stb. használatában. Így pl. a ref. egyház 1 forint évi bért fizetett egy malom haszonvételéért. Az úriszék ugyanakkor több lakost pénzbírságra ítélte, mert azok terményeiket, kilenced lerovása nélkül takarították be. Az 1809. év a nehéz jobbágyi sors beköszöntésének az éve lett, mert erre az évre már nem volt arendalis contractus. Így nem tudták az úrbéri szolgáltatásokat pénzben fizetni és robottal a természetbeni szolgáltatásokkal kellett teljesíteni.

Ettől az évtől kezdve Dessewffy József gróf, aki ekkor a fél birtoknak tulajdonosa volt, fél robot teljesítésére kényszerítette a lakosokat. A dézsmát is bevezette. Az 1811. évre az egész birtok az ő kezébe jutott. Kímérette és elkülönítette a 111 úrbéres jobbágytelket, valamint a 89 alloidális /majorsági/ jobbágytelket is. A regálejogok gyakorlása is a földesúré lett. Megszűnt a békesség a földesúr és a jobbágyok között. Mind több és több elégedetlenség és keserűség gyűlt fel a lakosság szívében. Így napról-napra jobban elidegenedett a földesúrtól, de a község vezetőitől is. Az adott körülmények között a lakosságban bizonyos mértékű ellenállás éledt fel és hatott a lehetséges formákban. Urasági tisztek túlkapásai, erőszakoskodásai élesztették ezt a gyűlöletet. A

lakosság panaszai megújultak az urbáriumtól eltérően ön-hatalmulag súlyosbított úrbéres szolgáltatások követelése és behajtása miatt. Mostoha évek is fokozták a szegényedést. Az 1810. év fagykárjai, az 1811. év szárazsága, az 1812. év marhavésze és súlyos jégkára inséges időket hozott. A lakosság megélhetését megnehezítette az is, hogy az egész megye területén s így Szentmihályon is erősen felemelkedett a katonaság létszáma s ennek az eltartása, illetve az élelmezése /"porció"/ is a lakosságot terhelte. Három év elteltével újabb megpróbáltatások jöttek. Az 1815-16. és 1817. évek ugyancsak inségesek voltak. A kedvezőtlen időjárás folytán gyenge termés mellett magasra szöktek a terményárak. 1816-ban egy köből rozs 50-60., a zab 30-35, a tengeri pedig 45-50 Ft volt. Az 1817. év júniusában pedig 70-80 ft lett a rozs. Nem volt ritka az éhhalál. 1816-ban rendkívüli volt az időjárás. A kemény tél súlyos csapás volt. Egykorú feljegyzések "az északi szél szívet is borzasztó pusztításairól" emlékeznek meg. Azt is megörökitették, hogy a hó miatt sok ház "megbomlott" s "a hóolvadás miatt meg sok ház összedőlt".

+ + +

A földesúr nem lakott a községben. Tisztjei őt is kijátszották. A népet zaklatták, "gúzsolták" és minden lehető formában hatalmaskodtak. Az 1817. évben pl. az urasági tiszttartó az egész tanács jelenlétében verette meg Tóth János birót. A földesúr a bepanaszolt Dolinszki nevű tisztjének hatalmaskodásait akarta ugyan kivizsgálni, de eredménye nem lett. 1821-ben a tiszttartó az egész ta-

nácsot végig akarta veretni. Csak 3 tanácsbelit, K. Bódor Mihályt, Vajda Pétert és K. Róka Andrást tudta megveretni, mert közben Kenyeres Ferenc lármaharangozással "felzúditotta" a népet és így a verés félbe maradt. Mindezeknek az oka az volt, hogy a tiszttartó rossz időben és rossz úton akart úrbéri szolgálat fejében "hosszú fuvar"-ba Miskolcra kirendeltetni több községbeli jobbágyot. A szinte teljesíthetetlen kívánságot az emberségesen gondolkodó előljáróság kerekén elutasította. Ebből támadt a nézeteltérés.

Dessewffy József jól ismerte a tisztjeit. Erre mutat egy ugyancsak 1821-ben június 12-én Kassáról Kazinczy Ferenchez írott levele. Ime, egy pár szó: "Pénteken indulok Sz.-Mihályra, sok bajom van tisztjeimmel, mind tolvajok... Uri széket fogok tartani..."^{/81/} Egy másik, levelében szintén egy tisztjéről ír, aki: "...Egy furfangos eszű, nem rossz gazda, de nem jó ember, ravasz, képmutató, a gyűlöletes az urára, a kegyeletest pedig magára kenő, mindent magának tulajdonító, mindent zavarba hozó és abban halászó..."^{/82/} Természetes az, hogy az ilyen emberek a földesúr becsületét is lejáratták és a népben ellenszenvet váltott ki a tisztek magatartása és ha csak lehetett, a lakosok ártottak neki, nem is egyszer-kétszer. Dessewffy József egy másik leveléből: "Jobban megrezzentett szerencsétlenséged olvasása, mint a magamé, mely a minap egy istállóm éjjeli felgyújtása által legsetétebb éjszaka közepette, mindenemet végső veszéllyel fenyegeté. Ha két nappal előbb történt légyen, semmimet sem szabadították volna meg vizipuskáim a rettenetes szél miatt; így csak teheneim, béres ökreim és igás-lovaik menedékét emészté meg ez a tűz, minekutána különös szerencsével az élőállatok kiragadtattak volna a veszedelem alól. Hat hét

előtt a szódafabrikám égett porrá gondatlanságbul. Azelőtt egynehány nappal pedig egy cselédem háza gyújtatott fel, mivel lakosa, hiv kötelessége szerint, a pocsékló marhát hajtott be a mezőre. Ilyen a sajátság bátorsága hazánkban. Az istálló felperzselése is egy nappal utóbb esett a szent-mihályiak lovaiknak a tilalmazott rétről szénám közül való behajtásánál..."^{/83/}

Ha a lakosság panaszkodott, nem közölték vele. Így írja: "...a szentmihályiak instandiját /kérelmét/ nem is kommunikálták /közölték/ velem, hanem egy szolgabírótól küldtek ki, hogy tegyen vizsgálást; de ő tovább ment, nagyon szidta a lakosokat, de nem büntette, szóval adott nekik parancsolatokat, a tisztjeimnek pedig írásban..."^{/84/} Ugyanezeknek az időknek idetartozó eseménye volt, hogy 1826-ban nemes Gál István a helységháza udvarán felállított pellengért kivágta, mert csikorgó hidegben egy téli napon egy hosszú fuvarba menni nem akaró jobbágyot nyakvassal a pellengérhez kötötte. /Nemes Gál István névvel még találkozunk az 1850. évi zendülésnél./

Dessewffy József gróf ezekben az időkben Pozsonyban élt mint országgyűlési követ. A követeknek ahhoz a csoportjához tartozott, amelyik a reformokért indított harcot és mindent elkövetett azért, hogy a föld népe törvényes és alkotmányos formák között emberibb életet élhessen és az úrbéres terheitől törvény útján megszabadulhasson. Haladó nemzeti szellem élt benne. Ami rosszat neki tulajdonított a nép, azt főként az itt működő tisztjeinek a visszaélései okozták. Itthon élő felesége, Sztáray Eleonóra mindent elkövetett, hogy az elégedetlen és léptenyomon lázadó lakosokat meggyőzze a földesúr jószándékúságáról. Minden hiába, mert a tömeghangulat mind forradalmibbá vált. A józan és mérsékelt embereket már a ta-

nácstól is kizárták. Az elégedetlen és indulatoskodó lakosok pártján álló jegyzőt a földesúr megfosztotta hivatalától, mert a panaszos levelekben sok becsület- és tiszteletsértő kifejezést használt és írásai büntetést érdemlő rágalmozásokat tartalmaztak.

+ + +

Az 1829. évben június 1-én kisebb földrengés is volt, de károokra vonatkozó adat erről nincsen. Az 1830. évi népszámlálás 4032 lakost talált a községben. Ha ezt összehasonlítjuk az 1802. évi számlálás 3208 lélekszámával, akkor megállapíthatjuk, hogy 28 év alatt 824 volt a tényleges szaporodás.^{/85/} Az 1830. évben a Tisza szokatlanul nagy érvize sok kárt okozott a lakosságnak a község határában. Az 1831. évben Borsányi Bors János ref. lelkész kezdeményezésére hetenként a szerdai napon hetivásárokat rendeztesítettek. Ez az év különben ismét csapásos volt. Június elején a Tokaj felől terjedő kolerajárvány szedett sok áldozatot. A református egyház anyakönyvében erről ez a feljegyzés szól: "Ebben az esztendőben igen nagy számmal, u.m. 372-en haltak meg, mely összegből 144-en vannak mint choleraóban megholtak feljegyezve, de mivel sokakat - kik valószínűleg choleraóban múltak ki - vagy azért, hogy nekik a szokott halotti pompa annál inkább megadódjon, /melytől a cholerasok megváltak fosztva, mivel azok körül a népek összecsoportozása veszedelmesnek tartott/ vagy több más okok miatt - úgy adtak fel, hogy hasmenésben, vagy bélfájásban haltak meg és ezt bizonyos kinézésből még a orvosok is bizonyították. A kegyelmes Ur Isten őltalmazza az ő népét s kedves magyar hazánkat több ilyen

síralmas csapásoktól." /86/ Fel van jegyezve az is, hogy a kolerában 593 lakos betegedett meg.

Az 1830-as években már a tanácsban is sokan voltak olyanok, akik a "törvény ellen szegülőkkel tartottak, melynek következtében a jó rend ismét felbomlani kezdett". Sem a földesúrnak, sem a tanácsnak nem volt már meg a régi tekintélye. 1835-ben írja ezt a fiatal földesúr, Lessewffy Emil. Az 1835. évben a "Jelenkor" című újság hite beszámol arról, hogy "gróf Dessewffy József hitvese Sztáray Eleonóra 100 példányt osztata ki /.../ a lakosok közt Balásházy János táblabíró úrnak gazdasági kézikönyvéből, hogy gondoskodják célszerűbb gazdasági és kellőbb szorgalom iránt. Ezen segédeszköz ott helyén van /írja a Jelenkor/ mert gondos iskolai tanítás előzte meg és követi a buzdítás." - Ez az "Okos gazda" című könyv az 1830. évben jelent meg. Olvasókönyvi részében van "Kovács József története". Erről az van feljegyezve, hogy Szentmihályon ez tetszett a népnek legjobban. /87/ Ezzel a ténynyel kapcsolatos az egykorú megállapítás, hogy "egyes nagybirtokosok, így pl. Széchenyi István, Lessewffy József százával vették meg példányait, hogy szétoszták jobbagyaik között." /88/ Így akarták elérni azt, hogy a parasztság rátérjen az ésszerűbb mezőgazdálkodásra.

Az 1836. évben már a földesúr "híre s tudta nélkül akart bírót választani" a lakosság. Része lehetett ebben a jegyzőnek is, "ki a gyűlölet tüzeit szítani nem állottta". A földesúr közbelépett és megakadályozta a helyzet elmérgesedését. Jelezte egy deputáció érkezését is, mely "az új törvényeket fogja kihirdetni". Erre november 24.-én került sor, amikor is négy megyei küldött a tanács, az uraság és a lakosság jelenlétében kihirdette az 1836. évi úrbéri törvényeket. Ez a lakosság körében némi megnyug-

vást keltett, de nem számolta fel teljesen az állandó csendes ellenállást. Nem fizették az adót, az "úrdolgá"-ra sem mentek rendesen. Erélyes rendszabályokat vezettek be ellenük. A rendet, fegyelmet és tekintélyt visszaállítani akaró tanács vezetője Kiss József bíró volt, ki általában szigorú, kivételt nem ismerő, ügyes, határozott és a község javát szíven viselő vezetője volt a községnek. Róla írt Vas Gereben "A nemzet napszámosai" című regényében. Ebben Köntös Mihály néven említi meg mint "ép értelemmel, rendíthetetlen becsületességgel és annyi igazságszeretettel" rendelkező embert.^{/89/}

Az 1837. évben indult meg a 76 allodiális /majorsági/, vagy contractualis /szerződéses/ jobbágytelek kérdésében a község kezdeményezésére egy ú.n. "rendbeszedő per". Érdekelt volt ebben 107 zsellár és 22 nemes. Három évvel előbb ugyanis 13 nemesi telek ügye már rendeződött. Az 1787. évig a község lakossága 110 egész és hat-nyolcad jobbágytelket használt. Ekkor az uraság a jobbágytelkek számát a lakosság szaporodására való tekintettel 200-ra egészítette ki. Az így juttatott 89 telket azonban a közben történt úrbéri összeírásoknál sohasem engedték meg a birtokosok úrbéri jobbágytelkeknek feltüntetni, hanem csak majorsági földekből kiadott szerződéses telekként. Így erre a jobbágyásra vonatkozó törvények a későbbi időkben sem vonatkoztak, mivel hivatalosan nem íródtak össze úrbéri telekként. Ennek következtében a 89, illetve 1834.-től csak 76 telek haszonélvezői, művelői bizonytalanságban érezték magukat. Ezt az 1850. év igazolta is, mert akkor a községben ezek miatt robbant ki egy kisebb parasztfelkelés. Az 1848. évtől ugyanis a 111 telek úrbéri szolgáltatása megszűnt, mert a jobbágytságot a törvény eltörölte. A rendbeszedő per még ekkora sem fejeződött be

és így 76 telek után a robotot és egyéb szolgáltatásokat követelte az uraság, mert a 48-as törvény csak úrbéri telkek utáni szolgáltatásokat törölte el, így tehát megállapítható, hogy a lakosság jó előérzettel félt a bizonytalan jogviszonytól és következményeitől. Azért maradt meg ez a kérdés 1850-ig örökös izgató anyagnak a lakosság lelkében, és állandóan rontotta a nép közhangulatát.

Az ezt követő biróválasztás már érzékelhetővé tette a lakosságban élő ellenállást. Az uraság által birói tisztésre kijelölt három ember közül egyet sem volt hajlandó a lakosság megválasztani és inkább széteszlott a választók tömege. Másnap a szolgabíró vezette volna a választást, de újra nem választottak és otthagyták. Még két újabb kísérlet tört meg a választók ellenállásán. A földesúr lépett közbe. Levelet írt a lakossághoz. Kérte, hogy ne bontsanak rendet. Ne hallgassanak a "felforrt elméjü" és "álnok csábitók"-ra, hanem csak a józan észre. Ennek eredményeként választották bírónak Vajda Miklóst.

+ + +

Az 1838.évtől 1845-ig állandó volt a huza-vona a legelő elkülönítése, a tagosítás és az úrbéri törvény rendelkezéseinek a végrehajtása körül. Szünet nélkül élt a nyugtalanság a lelkekben. Tíz lakost, mint a törvény ellen izgatót Kállóba, a megye akkori székhelyére rendelték be, de kiderült, hogy "csak félreértették a törvény rendelkezéseit". Talán az eljövendő 48-as idők előszele

fujdogált már és ezt megéreztek az ügyet elbíráló megyei közegek is. Együttéreztek a nyugtalankodó parasztokkal. Az 1841. évi szárazság szörnyű csapásként jelentkezett. Tavaszon és nyáron át ősztől tartott. Minden kiszáradt, csak a szőlő maradt meg. Ez bő termést és kitünő bort adott.

Az 1842. év március 28.-án Lessewffy Emil földesúr az allodiális jobbágyok közül nyolcat kizárt. Levelében ezt írja: A' tehetetlen contractuálisták megsokasodott adóságaik, részint vonó marha hijjánya miatt a' szolgáltatételre elégtelenek, egyik pedig a Helység volt gazdája K. V.....S..... arra érdemtelen, mert a' Helység számadásait rosszul vitte. Kiknek nevei így következnek: 1. K.V.....S.....2. B. Nagy István, 3., Gulyás Ambrosus, 4., Nagy Miklós, 5., B. Gál István, 6., Kató Tamás, 7., Gál Lukács, 8., Öreg Virág Ferencné." Ebben az időben különben több olyan telkes jobbágy volt, aki valamilyen uton-módon igyekezett megválni a jobbágytelkétől, mert nem akart robotolni. Lehet, hogy a felsoroltak is ilyen okból nem fizettek és nem teljesítettek munkát a jobbágytelkükért.

Mint az ellenállásra való eltökéltség jellemző tünetét, meg kell itt említeni azt, hogy az 1845. évben, mikor a tanács mellé a 36-tagu kommunikatást megválasztották, azok nem voltak hajlandók a megkívánt eskü letételére és kivonultak a községházából. Közben 1845-ben felújították ismét a "rendbeszedő per"-t az úrbéri kérdések rendezésére. Az akkor még "mindenható hatalmú földesurasság"-gal szemben szívesen védte érdekeit a föld népe. Ez nem volt kis dolog, mert az 1836. évi úrbéri törvény 1.§-a szerint is a föld tulajdona a földesurat illeti". Tehát

nem azé volt a föld, aki dolgozta. Elvehette tőle a földesúr. Nem egyszer megtörtént, hogy a jobbágy, aki ma vízzel dolgozott a község határában, másnap már az uraság által hivatva megtudta, hogy a föld, melyen eddig szántott, más jobbágynek adatott át".^{90/}

+ + +

Az 1842. évben az uraság a zsidók bevándorlása és megtelepedése érdekében leírt az előljáróssághoz és elrendelte a zsidók összeírását.

Az 1846. évben kezdte meg működését a római katolikus egyház népiskolája, melynek létesítését az uraság kezdeményezte. Telkét is ő adta és az építkezés anyagi fedezetéről is ő gondoskodott. Ugyanakkor a kastélyhoz egy kápolnát építtetett, mely egyben a község katolikus lakosságának is templomul szolgált.^{/91/}

+ + +

Meg kell emlékezni a község szempontjából döntően fontos Tisza-szabályozás megindulásáról. Az eddig szabályozatlan folyó ugyanis a Tokaj és Tiszafüred közötti szakaszán sok kanyarral képzett mederben folyt. Áradások alkalmával ezek a kanyarok erősen akadályozták a hatalmas víztömegek lefolyását. Ez következett be téli jégzajlások idejében is. Ilyen körülmények között a mederből kizúduló víztömegek évről-évre elöntötték a Tisza balpartján levő Lők, Dada, Polgár, Dob stb. községek mélyebb fekvésű ha-

tárrészeit. Tokaj és Tiszafüred között ez az elárasztott terület csak a balparton kb. 60 négyzetmérföldnyi volt, és művelés alá alig kerülhetett. Nagy mocsarak, kiterjedt zombokos nádasok, kopár, szikes síkok, elvadult földek tették jellegzetessé a tájat még az ár elvonulása után is. A szentmihályi "Tóaljá"-ig bejáró áradat a község határából is kb. 4-5000 k. holdat borított el.

A Széchenyi István gróf által kezdeményezett Tisza-szabályozás munkálatait az 1846. évben kezdték meg Tiszadobnál, a ma "55. számú átmetszés"-nek nevezett új mederrész ásásával. Ugyanekkor kezdték el építeni ugyancsak Dobnál a folyó balpartjának az árterületeit védő gátrendszert is, amelyet "Széchenyi gát" néven ismerünk ma is. A munkálatokat folytatták a következő években, egészen 1848 nyaráig. A közben kitört szabadságharc miatt ekkor a munkát be kellett szüntetni. A szabadságharc befejezése után folytatták tovább, és 1852-re épült ki itt a gátrendszer több mederátmetszéssel.

+ + +

Ezekben az időkben Szentmihályon a közhangulat romlása és az "úrdolga"-nak elhanyagolása mindennapos lett. Ellenállásra készítette a népet az egyik ilyen 1836.-os, de újra alkalmazott urasági rendelkezés is, miszerint úrdolgának a végzése közben nem szabad időt adni a "fröcsök", a reggeli eltudására. Nem jártak rendszeresen a robotra és sokan teljesen elmaradtak onnan. Az 1839. év áprilisától kezdve tisztiszék elé idézték a robotot elmulasztókat, sőt a makecsokat karhatalommal is odavitték. Büntet-

ték, megverték a rendbontókat, a tisztiszek ítélete alapján. Négy robotmulasztás után a jobbágytelket is elvették a mulasztótól. A helyzet mégsem változott. Fokozódott a földesúr elleni gyűlölet. Sem napszáért nem dolgoztak, sem részes művelésre nem vették ki tőle a földet. A "szakmány"-munkát sem vállalták, pedig az uraság sok kedvezménnyel igyekezett a kedvükben járni. A szabadságharcot megelőző pár év a lakosság és a földesúr viszonyában bizonyos mérvű enyhülést hozott, mert a nép meggyőződött arról, hogy a földesura alkotmányos formák között komoly erőfeszítéseket tesz a jobbágyság felszabadításáért, a nép sorsának az enyhítéséért és a szabadság megteremtéséért. Ezekben az években egy rendkívüli tevékeny és bátor szavú szellemi vezetője volt a községnek Borsányi Bors János ref. lelkész személyében. Lelkes tevékenysége és a nemzeti öntudat fejlesztését, kialakítását célzó szószéki beszédei nem maradtak hatástalanok. Ésszerűséget ajánlott a népnek az urasággal kapcsolatosan fennálló viták megoldására is, ami hozzájárult a feszültség enyhítéséhez.

9. A szabadság éveiben

Az 1848-as év márciusi események Pestről jött hírére még tevékenyebb lett Bors János. Lelkesítette a népet és a hirre: "A haza veszélyben van!" - maga is kardot kötött és harcra hívta a fegyverfogható lakosságot. Hegedüs Bertalan tanító is itthagya az iskolát és beállott honvédek. Megindult a nemzetőrség szervezése, melynek során 360 férfi jelentkezett nemzetőrnek. Ez Dessewffy Marcel kapitánysága alatt alakult meg. Hadnagykok lettek Bagdi Jakab, H. Pethe Gábor, Kiss József és Szabó F. Sándor. Al-

hadnagy Gál Lukács, őrmesterek pedig Kató Balázs, Batári János és Ötvös Sári András voltak. A nemzetőrség felszerelését a község közköltségen szerezte be, költsége 703 Ft. 21 krajcár volt. Ezekre a költségekre, illetve a "köz-költő"-pénz pótlására féltelkenként /14 kh. föld/ 5 krajcárt szedett be az előljáróság a földdel rendelkező lakosoktól. A nemzetőrsegeket megyei nemzetőrségben egyesítették és Erdély, valamint az Erdős Kárpátok területén vetették be honvédelmi célból. A szentmihályi nemzetőrségből 100 főt visszahagyott a Honvédelmi Bizottmány. Ezeknek az volt a feladatuk, hogy a Dob melletti tiszai védőgátakat építő és az átvágásnál dolgozó 1500 rác munkást őrizzék és szemmeltartsák, mert azok körében nyugtalanság volt.^{/92/} Ezt a 100 főt 1848. dec. 7.-én Dobról elvonva Nyíregyházáról más honvédegyeségekkel együtt, a hadrakelt honvédsereghez indították útba, hogy feltartóztassák a Schliok osztrák generális vezetésével betört ellenséget. Az év végén a Honvédelmi Bizottmány 25 honvédujonc felszereléséhez való hozzájárulásként 557 Ft. 5 krajcárt kért a községtől, amit Szentmihály meg is fizetett.

A honvédsereg toborzása már 1848 májusában megindult. Június elején a lakosok közül sokan mentek el önkéntes honvédnak. A lelkesedés nagyságát mutatja az is, hogy Kossuth Lajos fegyverbehívó szózata júli. 11.-én hangzott el az országgyűlésen, de a szentmih. lak már több, mint egy hónappal előbb, június 2.-én, 7.-én és 8.-án már ötvenen állnak be honvédnak, a Debrecenben szervezés alatt álló 10. önkéntes zászlóaljba. Ezt igazolja a 10. önkéntes zászlóalj avatási jegyzőkönyve. Ez az önkéntes honvéd zászlóalj Szemer Pál őrnagy parancsnoksága alatt alakult meg és esett át a kiképzésen.

A kiképzés befejeztével a zászlóaljat a délvidéki hadműveletek helyére vezényelték. A zászlóalj 1848. augusztus 8.-án érkezett Nagybecskerekre. A Délvidéken működő seregrész balszárnyára, a Kiss Ernő dandárba osztották be. Állomáshelye Écska volt. A nagybecskereki honvédtábor előőrseként biztosította a dandárt a szemben álló és Perlasz, valamint Tomasevác sáncaiban, védett hadállásokban levő szerbek ellen. Szeptember 2.-án Perlasz megrohanásakor Kiss Ernő ezredes vezetésével hajnalban érkezik Écskára a nagybecskereki hadművelleti csoport. A támadó jobbszárnyban a Máriássy ezred hat százada és a 10. önk. zászlóalj van. Öt órára megközelítik a szerb tábor. Tüzérségi előkészítéssel hajnali 5-kor kezdődik a támadás. A szerbek ezt készen várták és visszatüzeltek. A honvédroham nyomban indul. A Máriássy ezred egységei a sáncokra törnek. Nyomban betör a 10. zászlóalj is a vonalába eső sáncrészbe. Szuronyroham ellenállhatatlan. A szerbek megfutnak. Veszteségük 300 fő, míg a magyaroké 56 fő és Szemere Pál őrnagy.^{93/} A továbbiak során szeptember 12.-is a Perlasz-Adác-Eleméri harcok folynak, amelyben Vetter alezredes vezetésével vesznek részt. Szuronyrohalmuk, viharos támadásuk elsepri az elszántan védekező szerbeket s a honvédek kezére juttatja Perlasz után Adaráczt és Elemért is. A megvert szerbeket átűzik a Tiszán. Szeptember 12.-én Károlyfalva és Alibunár megvételére kerül sor. Itt Versecre érve Damjanics parancsnoksága alá kerülnek. A 10-esek három századának Leiningen századosa parancsnoka. A támadás indultával a szerbek sáncaiból kartácsesőt zúdítanak a honvédekre, de a 10-esek rohammal felelnek. Elfoglalják a sáncot és betörnek a faluba. Két órai harc után a szerbek 300 halottat veszítve megfutnak. A magyar veszteség 10 halott és 25 sebesült.

A szabadságharc további eseményei során átszervezés következtében a 48. honvédszászlóaljba kerülnek, hol előbb Batay István alezredes, majd Rakovszky Sámuel őrnagy volt a parancsnokuk. További harcaik során ott vannak Ozoránál, Roth és Filipovics osztrák tábornok seregének az elfoglalásánál. Majd a Muraközben Letenyénél, Csáktornyanál harcolnak. Fridsunál Burics generális seregeit verik ki az országból, és még Ausztria területén is üldözik. A móri csatában megmentik Perczel seregét a szétveréstől, mert az üldözésre támadó lovasságot kiűzik a községből és szőlőből. Tiszaföldvárnál és Czibakházánál visszaverik a Tiszán átkelni akaró ellenséget. Ezután Szolnok, Czegléd, Kápolna a csatahelyeik. Isaszegnél eldöntik a csatát. A Klapka visszavonuló csapatait üldözni akaró osztrák ezredet a gödöllői erdőben a leghevesebb szuronycsatában legyőzik. A megfutó ellenséget a faluig üldözik, majd elfoglalják a tüzérség 2 ütegét. Szétverik fedezetét, megfutamítják az ellenség jobbszárnyát és ezzel eldöntik a csata sorsát. Rákosnál vesznek részt 4 csatában és elveszik a földsáncokat. Budavár visszavételénél úgy kitűnnek, hogy Aulich dicséretben részesíti őket. Vág vidékén Gutánál, Perednél, Zsigárdnál és Berednél harcolnak sikeresen. Királyrév községet egy egész osztrák hadosztálytól rohammal foglalják vissza. Július 2.-án /1849/ a monostori sáncokat foglalják el a komáromi csata során. Erről Görgey napiparancsa azt mondja: "...Mután az ellenség csatárai a Monostor hegynek minden nyugati sáncait folyó év július hó 2-án bevették volna és az előre küldött zászlóaljak kevés egyének kivételével mindig visszafutottak...a 48. zászlóalj volt az, amely Rakovszky vitéz őrnagynak vezérlete alatt előhaleadásrai parancsokat örömkialtással fogadta, az elveszett sáncokat a bennük maradt

ágyukkal együtt első rohamra bevette és az ellenséget az ácsi erdőig visszanyomta. Ezen fényes bajnoki tett kiérdemli minden vitéznek méltánylatát...Görgey Arthur tábornok".

Az 1849. év augusztusában már felrémlett Világos közeledése. Ők, a 48. zászlóalj hősei július 21-én, majd augusztus 3-án Komárom várából kitörve Neszmélynél szétverik az ellen jobbszárnyát. Háta mögé kerülnek és az ellenséget megsemmisítik, ágyút, felszerelést és élelmét elveszik, többszáz foglyot ejtenek. Utjukon váruk hullott, szuronyosik hegyén dicsőség napsugara verődött vissza és mégis közeledett Világos és letűnt a szabadság csillaga.

♦ ♦ ♦

Míg a szabadságharc csatái folytak, itthon a következők történtek:

A szabadságeszmék diadalát látva 1848. július 1-én Gombás Miklós bíró és hat társa kérvénnyel fordultak Deák Ferenc igazságügyminiszterhez az arányosítás és tagosítás elrendelése, valamint a szőlődézsmá és a regálék megszüntetése iránt. Kedvező döntést azonban nem tudtak kieszközölni.

Ebben az évben volt az első urasági befolyás nélkül tartott bíróválasztás, amelyen H.Pethe Gábor törvénynyíróvá választották meg bírónak, aki a nemzetőrségből visszatérve foglalta el a hivatalát. Erős kézzel biztosította a rendet és a nyugalmat. A háború terhe ránehezedett a községre is. A lakosság lelkesen és öntudatosan hozta meg az áldozatot minden téren. Az 1848. év augusztus 29-én tör-

tént meg az újoncok összeírása, majd a sorozása. Közben önkéntesek is mentek. A református egyház is odaadta a harangját a Honvédelmi Bizottmánynak, hogy abból ágyút önthessenek. 1849. januárjában 252. horvát hadifogoly vonult át a községen. Hogy ez nemcsak átvonulás lehetett, mutatja az akkor élt Virág András falusi lakos egykorú feljegyzése: "Nem keresztül vonult, hanem több hetekig kellett tartani őket élelemmel, házsorjába kenyérrel étellel ellátni". Ujabb 100 nemzetőrt is adott még a község.^{/94/} Márciusban 1000 kenyeret kért Szentmihályról a tábori élelmezési biztos, Görgei serege részére. Egymást érték az ilyen rendeletek. Görgei serege március 10-én indult Tiszafüredről és Polgáron át Szentmihály felé. Március 12-én és 13-án itt vonult át a 10.000 főből álló sereg. Tokaj felé, ahová március 14-én érkezett. A Polgár és Szentmihály közötti útszakaszon a Királyérnél erősen elázott volt az út és a tűzésége megrekedt. Görgei a szentmihályi bírónak adott utasítást, szalma és farönköknek szállíttatására, hogy az ágyúk előtt az elázott útszakaszt szalmával és dorongfákkal feltöltve járhatóvá tegyék. Azoknak a napoknak az időjárására maga Görgei is panaszkodott, amint azt az útból március 10-én Egyekről írta Klapka tábornoknak: "Ma át akartam kelni Csegénél a Tiszán, de a Magyarok Istene áthúzta a számításomat; küldött esőt és kénytelen vagyok Tokajon át! Ismét elvesz egy nap." Így indult Tokajnak, hogy megindulhasson Kápolna után az a sok diadalt hozó cetasorozat, amelyik az u. n. "tavaszi hadjárat" során egymást követte.

A lakosság ezekben az időkben is mint eddig, meghozta idejében az áldozatot anyagiakban. Ime, ezt jegyezték

fel erről: "Nagyfaluba Csuha nevű biztos által 2000 kenyér és 80 köből zab rendeltetik...Két nap múlva ezután az Eszláron állomásozó katonaság kenyerere elfogyván, meghagyatik a bírának, hogy a található kenyeret szedjék össze és 400 részlet zabbal együtt vigyék Eszlárra... Sován Péter tábori élelmezési biztos kötelességévé teszi az előljáróknak, hogy házanként 1000 kenyeret szedjenek össze, mivel 17 ezer emberével Görgey Polgár felé közeledik, ami zabot küldhetnek, azt is küldjék el... Amon Ferenc tábori biztos "12 ezer részlet kenyér készletben tartását rendeli el... Földvári Pál polgári biztos ismét kenyeret kér Tiszaökre a nemzetőrök számára. Tormai tábori ügynök ugyancsak Tiszaökről a legnagyobb felelősség terhe alatt meghagyja a bírónak, hogy március 12.-re minden ereje megfeszítésével annyi kenyeret, zabot, szénát szállítson az ott éjszakázó katonaság részére, a mennyire szükség leend".^{/95/} Ugyanekkor a földbirtokos felesége Eleonóra is süttetett a maga részéről 2300 részlet kenyeret a honvédségnek.

A szabadságharc további idejében hadiesemény, vagy nagyobb csapatomozgás nem volt a község környékén mindaddig, míg az orosz cári haderő az osztrák császári hadsereg megegyezése céljából be nem tört az országba, 1849. júniusában a szorongatott császári hadsereg megegyezésére 200.000 főből álló orosz hadsereg özönlük be az országba a Kárpátokon át. Előfutárai, kozák századok június 29-én már végigvágatnak Nyíregyházán. Nyomukban Cseodajeff tábornok 60.000 főből álló hada szállja meg az egész megyét és falunkat is. Elpusztítanak mindent. Rabolnak élelmet és állatot. A vonuló seregrészek mindenhol visszahagyták a kolerában már megbetegedett orosz katonákat és fertőzték ezáltal a lakosságot. Miután 1849. augusztus 2-

án Nagy Sándor honvédserege Debrecen alatt súlyos vereséget szenvedett, augusztus 8-án az egész megye területe szoros orosz megszállás alá került. Az orosz megszálló haderővel együtt érkezett Drevenyák Ferenc, a megye császári és királyi biztosa. Az orosz hadmozgások állandóak voltak egészen szeptember végéig. Ekkor hagyták el az orosz haderő utolsó egységei a környéket. Az orosz megszállást követte az osztrák császári erők jövetele és a magyarság elleni féktelen megtorlás.

Drevenyák Ferenc megyei császári biztos irányította az irtóhadjáratot. Napjainkban is sok megvan még a községi, illetve megyei levéltárban ezekből a rendeletekből. Az üldözések során Borsányi Bors Jánost, a lelkes, hazafiас ref. papot is kitették az állásából. A községi jegyzőjét felfüggesztették. A volt honvédeket vagy az osztrák haderőbe sorozták be, és Ausztria távoli részeibe hurcolták, vagy bebörtönözték. A szabadságharcra vonatkozó iratokat és hivatalos feljegyzéseket megsemmisítették. Volt honvédek összeszedését célozta az is, hogy a Bach-korszakban az elnyomás korában nem engedélyezték a nősülést, kérvényezés és annak igazolása nélkül, hogy a nősülendő vőlegény nem volt a szabadságharc alatt honvéd. Ezekből az időkből sok ilyen, a császári hivatalok által már kezelt kérvény található a szentmihályi ref. egyház irattárában.

10. Az elnyomás alatt

A szabadságharcot követő években a jobbagyi terhek felújítása ismét felkeltették az izgalmakat. 1850-ben az

1772. évi urbáriumban felsorolt telkesgazdák és 50 zsel-lér felszabadultak a jobbágyi szolgáltatások alól. Nem így a 89 allodialis telket használó 133 jobbágycsalád. E-zek nagy része megtagadta, kisebb része vállalta a jobbá-gyi terheket ugyan, de senki nem teljesítette. Sem a föl-desúri, sem a hatósági felhívás nem járt eredménnyel. A földesúr elengedte az 1849. évi úrbéri tartozásokat is. A 89 telket használó felekkel egyezkedni kezdett. Szerző-dést is kötöttek vele, de a szerződésben vállalt kötele-zettségeket csak kevesen teljesítették. Sem szolgáltatá-sért, sem napszámberért nem kapott az uraság munkát és munkást. A teljes ellenállás már 1850. tavaszán megkezdő-dött. Amikor a "császári és királyi teljhatalmu" Polgári biztos" /Trevenyák Ferenc/ egy körrendeletében, melyet az úrbéri viszonyok rendezéséről adott ki, - felsorolta azo-kat az úrbéres telkes jobbágyokat, akik az úrbéri szol-gáltatások alól ezután mentesek lesznek. Arról is értesít a kifüggesztett rendelkezésekben, hogy a névszerint is felsorolt u.n. extra urbáriális /majorsági, allodialis/ telekel bírók a további jobbágyi szolgáltatásokra kötele-sek. Ez a megkülönböztetés, mert igazságtalan volt, elke-serítette a lakosságot. Semmit sem teljesített. "Népszerű oktatás" is lett kifüggesztve, mert számoltak a felettes hatóságok az érdekeltek ellenállásával. Kihirdették, hogy köteleességteljesítésre hívják fel a lakosságot. "Mindezen lépések foganat nélkül maradnak". "Április folyamán a ke-rületi főispánhoz folyamodnak, de kérvényük hátlapján" a legfelsőbb rendelkezések teljesítésére utasítatnak". "Ennek sem lévén sikere", április 30-án Kállay Ubul főszolgabíró kiszáll a községbe és az intézkedéseket megteszi. Ez is hasztalan volt. Május 7-én új főispáni rendelet érkezik és ezt egy kirendelt tisztviselő hirdeti ki. A lakosság

körében ekkor valamelyes hajlandóság mutatkozik az egyezségre, szakmáymunkák és pénzfizetés emlegetése mellett. Május 9-én és 11-én mintegy húszan érdeklődnek a megegyezés feltételei felől. Ezt megelőzően "az uradalmat gyűjtással fenyegető czédulák kezdenek elszóratni. Az esetleg teljesítő lakosokat is gyűjtással fenyegetik".

Május 11-én éjjel felgyújtják az uraság sertésólat. Még 35 öreg s fiatal sertés. Május 15-én a birtokosok az előljárósággal közlik az egyezkedés feltételeit különböző variációkban. A zsellérek napszámváltságára 25 vkr-t elfogednak. Ugyanakkor az érdekeltek 25 aláírással bejelentik, hogy tartozásaikat természetben kívánják rendezni. Az uradalom május 19-én munkára rendeli ezeket, de csak néhányan jelennek meg. Ezt az uraság jelenti a megyének. Semmilyen rendeletnek nem engedelmeskednek.

"Május vége felé törvényszékek és katonaság rendeltetik Szentmihályra; köteleességébe tétetik a' fegyverek és volt honvédek rejtegetőit is kipuhastolni és az engedetlenségre bujtatókat fenyíteni". Erre elkezdik a tartozások teljesítését. "A törvényszéknek nincs alkalma szigorú alkalmazni. Az engedelmesség általános. A Hartman ezredbeli Müller főhadnagy vezetése alatti 100 gyalog katonára még egy pár hétig itt marad, de nem fordul egy eset sem elő, hogy ellenszegülés ellen szigorú kelljen alkalmazni. A törvényszék május utolsó napjaiban berekeszti munkáját és "eloszlik". Ujra lábrakap az egyezkedési hajlam. A törvényszék elnökét Pozner Antalt és Farkas István főszolgabírókat kéri közvetítésre. Ezek Nagy Imre nánási járásbíróval visszamaradnak. Alkudozások után elkészülnek az írásos egyezségek, melyek "tömegesen és minden kényszerítés nélkül iratnak alá". "Kézi napszám váltságra tolszkodva iratják fel magokat az illetők. Serényen kezdik

kötelességeiket teljesíteni. Kézi napszámok megváltása nagy sikerrel folyik. Június 3-án az előljáróság kéri a katonaság "visszahúzását". /visszavonását/. A katonaság június folyamán elhagyja a községet. Július közepén csökken a szerződésbeli kötelességek teljesítése. A gróf az előljáróság útján július 17-én felszólítja a lakosságot. Ezt teszi Farkas főszolgabíró és Nagy Imre járásbíró is kiküldi Szentmihályra. Az intés segít. Később hanyagság jön. Augusztus 1-én a "határidőre pénzt nem fizetnek". A tisztviselőségek intéseket alkalmaznak. Némli eredmény van, de nem általános. A megyei főnök Farkas Istvánt küldi ki puhatolózásra. Szeptember és október hónapokban kint van és hatni igyekezik a népre. Szentmihály napra sem teljesítenek. Gazdasági tisztség a templom előtt 3-szor szólítja fel az adósokat és október 13-án panaszt tesz. Október 19-én Farkas főszolgabíró a gazdasági tisztség panaszára perre utasítja az uraságot. A keresetet beadják, Nagy Imre járásbíró azt november 1-én kapja meg és az új bélyegtvörvényre utalva visszaküldi az úrnak. November elején kijön és inti a lakosokat. Ismét valamelyes sikerrel. A járásbíró a csendbiztost küldi ki november 20. körül, aki felhívást tesz 10 nap határidővel a teljesítésre. "A felhívásokat hordó császári katonák fenyegető nyilatkozatokat hallanak". A 10 nap határidő alatt 63 allokációs és ugyanannyi zeeller teljesít. A lázadás előzményeit röviden a fentiek szerint vázolja a vizsgálatot lefolytatása után Eckstein Adolf császári biztos.^{196/}

A rend fenntartására és a követelések behajtására kiküldött Fodor Gábor nánási csendbiztos november 30-án felhívást intéz az előljárósághoz írásban. Kéri, hogy december 1-én tegyék közhirrre, hogy december 2-án az első tizedbeli, 3-án a második, 4-én a harmadik, 5-én pedig a negyedik tizedbeli nem teljesítő lakosokat rendeli a hely-

ségházához. "A meg nem jelenendők...kemény büntetést várhatnak magokra..." December 2-án, hétfőn csak igen kevesen jelennek meg az idézésre. Kedden, 3-án pedig senki sem. A csendbiztos ezt látva arra határozta el magát, hogy két csendkatonával az elmaradók ellen executiot/végrehajtást/ kezd. Ebből a célból az u.n. "Kisúj-utcára" ment és a végrehajtást megkezdte."alighogy néhányat exequálta, azonnal a nép felzúdult, vasvillára, botokra került s kelt, mint azt maga csendbiztos úr látta, az összetömegesült nép azon hitben élve, annyi száz s több felvilágosító beszédek után is, hogy ezen urasági, a népet illető viszonyt a törvények elenyésztették, - de különösen nehezen vevé azt, hogy egyenesen a Magas Kormány rendelkezése alá eső helységi Tanács s Biróság e tartozások behajtására, az előtt s jelenben is felhasználtatott, olly lecsilapíthatatlan lázas ingerültségbe hozá a tömeg népet, hogy a mai executioval is felhagyott Csendbiztos urat /ki menekülése közben, néhány elcsukott egyént is azonnal ki bocsáttatott/ a helységhez menekült, tömegestül követé, s a helységhez levő irodát, hova az urasági tisztartó, Bittó Miklós úr, csendbiztos úrral, Gál Lukács réti pénztárnokkal bezárva voltak, - megtámadta, annak ajtaját dorongokkal betörte, s kérlelhetlen kérte magának, különösen a csendbiztost kiadatni; - említett pénztárnok úr - órák hosszáig tartotta a zárolt ajtónál fel az előre toluló népet; de midőn már az ajtó betörve volt, ezek u. m. pénztárnok és tisztartó úr, sértetlen menekültek, Csendbiztos urat pedig magokkal egy közel korcsmába elhúroolták".^{/97/}

Fodor csendbiztosra vonatkozóan az ítéletben ez van rögzítve: "...ki a jegyző szobájában menekült és...ki ott ellene halált kívánó rivalgásokra eszméletlen a' földre

lerogyott, az ajtónak betörésével a' szobából kihozattott, csizmájától megfosztatván, a' közel korcsmába botokra fektetve inkább húzatott mint vitetett, némelyek által bántalommal, itt borral itattatott, végre magához térve, jobb érzelmű Dohos Bálint segítségével haza menekült..."

"Bitó Miklós a szobából félelmek között szabadulván, szinte inkább haza kergettetett, mint eresztetett. Este 8 órakor az uraság kis korcsmája, később pedig Egri Bálint rendes és békét szerető embernek, ki december elsején, az uraságnak befizetését rendelő parancsolatot a' templom előtt olvasta fel, takarmánya és sertésőla perzseltetett fel."/98/

December 4-én és 5-én az uraság tisztjei és a zsidók ellen izgató és fenyegető tartalmú röpiratokkal árasztották el a községet.

December 3-án a lázadók gyűlést tartanak a községházánál, miután az előljárókat szétzavarták. Csak Kiséry jegyzőt tarték meg. A tilosban való pálinkafőzés miatt a tőlük elkobzott pálinkafőző üstöket erőszakkal kivették, ugyanúgy a beszédett 90 Ft. büntetéspénzt. Egy átutazó császári katonatisztet megtámadtak és részére előfogatot nem adtak. A község területén mozgó felizgatott tömegek Oláh Györgyöt és több zsidót bántalmaztak.

Másnap 7-én már korán reggel dobszóval gyűlést hirdettek. Az előbb 30 főből álló lázongó csoport rövid idő alatt 300-400 főre szaporodott. Ugy végeztek, hogy az előljárókat kicserélik. "Ki a régiekkel! kik a népet eladták!" Elhatározták, hogy az urasággal kötött /1850.VI.1./ szerződéseket kiveszik a tisztartótól mind a majorsági telkesek, mind a zsellérek. Így két csoportot állítottak össze. Egy csoportot pedig az ispánhoz indítottak a beszédett hajtópénzek kikövetelésére, amit tilosban való le-

geltetésért kifizettettek velük. Az erőszakkal kivett és az előljáróságtól is kiereszkolt másodpéldányokat mind a telkesekét, mind a zsellérékét "kár örömmel a Helység háza előtt rivalgások között meggyújtatván elégették".^{/99/} Az urasági magtárak felbontását is tárgyalják.Éjjel "több gyújtást tárgyaló pasquillusok szórodtak szét". Ugyancsak az éjszaka folyamán felgyújtották Egri Bálint szőlőskerti borházát.

December 8-án vasárnap már korareggel kiviszik a községházáról a dobot és gyűlést hirdetnek. A gyűlésen ismét tárgyalják az előljárók lecserélését, valamint azt, hogy a tiszttartóhoz kimenne ki kell venni tőle a telkek "mappáját". Nyolctagú csoportot jelölnek ki, akik rá is mennek a tiszttartóra és kiveszik tőle a felosztási térképet. A gyűlés felszólalói között lehangosabb nemes Gál István és Geszti András. Felszólalásaik lényege, hogy "az urasági tartozást, robotot, füstpénzt az ő felfogásuk szerint, mint más környékeliek is hogy teljesíteni nem fogják - egyig bár vesszenek el!" A gyűlést a közben beérkezett császári katonaság oszlatja szét.^{/100/} Ekkor a katonaság egyik altisztjét Gombás Mihály megtámadja és arculveri.

A déltájban érkezett katonaság 170 gyalogosból és 36 lovasból állott. A helytartótanács által kijelölt császári vizsgálóbiztos rendeletére a katonasággal jött a községbe Kovács Lajos császári és királyi megbízott titkoknok, és kiküldött biztos főszolgabíró L.Kovács Sámuel és Nagy Imre szolgabíró. A községházánál megjelenve "rendet-csendet eszközölnek, bíróságot helyreállítanak s kemény parancsokat osztva s rendelve a jelenvöltek hazataríttattak." A katonaság az egész napon át állandóan

fegyverben volt. A kirendelt vizsgálóbiztosok pedig megkezdtek az események kivizsgálását. A december 14-ig lefolytatott vizsgálat alapján 16 lázadással gyanúsított lakost szállítottak el Nagykállóba a megyei börtönbe. A tovább is folytatott nyomozás után december 23-án még további 26 ember és egy nő, Lakatos Ferencné "Tonkel" Nagy Sára került a Nagykállóban levő börtönbe. A nyomozás megállapította, hogy a lázadók "a kitöréshez eleve irás és személyes értekezletekkel készültek, még pedig több napokkal a felállás előtt."¹⁰¹ A nagykállói cs. és kir. törvényszék a megtartott tárgyalás után 45 vádlott felett mondott ítéletet 1851. augusztus 8-án. A vádlottak közül bizonyítékok hiánya miatt kettőt felmentett, 43-ra pedig 6 hónaptól 6 évig terjedő börtönbüntetést szabott ki. A lázadás vezetői közül Nemes Gál János 6, ifj. Czeller Mihály 6, Búsi /Bósi/ Mihály 6, G. Erdei János 6, nemes Gál István 5, V. Pethe Gábor 3 évi, Badics Jakab 6 és fél, Badics Gábor 3, M. Erdei János 3 és fél, Csecskedi Mihály 3 Sallai Bálint 3 és fél, Kolozsi Ferenc vádlottakat 3 évi vasban és közmunkában eltöltendő rabságra ítélte a bíróság mint a lázadás szervezőit és vezetőit. A többi vádlottak nagyobb része 6 havi, vagy 3/4 évi rabságot kapott. Az utóbb említettek a tárgyalásig a rájuk kiszabott büntetést már kitöltötték.

A per iratai között fekvő egyik jelentés "a lázadás okait világosságra hozni" akarván a többi között feltetelezi, hogy az "1848-i időszakban a helységbe hét példányban járó Táncsics-féle újság /"Munkásújság"/ olvasása által romlott meg a nép közszelleme". Megállapítja azt is, hogy a "helység jelentősége és a vidékeni tónusadása által is különösen figyelmet érdemlő szellemet gyökeresen megjavítani" erélyes előljáráság kinevezésével és a bűnő-

sők példás megfenyítésével lehet. "Mig csak a közrend tökéletes helyreállítására nézve kellő kezességet nem nyújt a község, azt katonai fegyelem alatt tartani és azontúl is állandó katona tartási helyé tenni, miből a lakosság azt, hogy folytonos őrködése alatt áll a községnek, megértendi".

A nagykállói törvényszék ítéletét a debreceni kerületi cs. és kir. főtörvényszék felülbirálta. A legnagyobb büntetéseket, tehát az 5-6 éveseket 4 évre szállította le. A Fejér Jánosét 3 évre emelte. Lényegében és általában az előző ítéletet enyhítette.

A katonaságnak kb. fele még karácsony után is a községben maradt a rend biztosítása céljából. Wolmár kapitány parancsnok 1851. január 5-én jelentette a katonaság itteni működésének évbefejezését. Megemlítendő még az, hogy a lázadással kapcsolatos összes költségeket és így a katonaság tartását is Szentmihálynak, illetve az ítélet szerint a vádlottaknak kellett megtéríteni.

Ilyen zavarokat okozott a 76 allodiális telek! Ezeknek a napoknak a nyomai megmaradtak a lelkekben mindaddig, míg 1864-ben létrejött az úrbéri egyezség és az azt követő tagosítás.

+ + +

Az 1852. évben a Tokaj és a Tiszafüred közötti Tiszaszakaszon épült árvédelmi berendezések teherpróbája az 1855. év tavaszán volt. Ekkor a Tisza szokatlanul erősen áradt és rengeteg vizet zúditott rá a védőművekre. A borsodi oldalon levő községek félve a határaik elárasztásától, a dobi Széchenyi-gátat átvágták. A kitörő ár a védő-

gátakat szinte elseperte és a megmaradókat is erősen megromgálta. A három éven át ármentesen maradt, sokezer holdat kitévő szántóterületek újra víz alá kerültek és így a szentmihályi határ is sok kárt szenvedett. Az árvédelmi berendezések helyreállítása újabb három évet vett igénybe és sok anyagi áldozatot kívánt az 1858-ig elhúzódó munka.

+ + +

Az 1857. évben május 15-én tűzvész okozott nagy kárt községünk lakosságának. A gyújtogatás miatt keletkezett tűz 120 családot tett hajléktalanná. Elpusztította az iskolák épületeit, valamint a templomteteje is leégett. A tűzvész okozója egy "sánta" Nácsa Marci nevű csizmadia volt, aki ezért és más közönséges bűncelekményekért a nagyváradai törvényszék börtönébe került, honnan sohasem tért vissza.

+ + +

Az 1860. év január 16-án Tokajból hazatérő asszonyok Tiszaladány határában egy lepecsételt és a szentmihályi bíróhoz címzett boritékot találtak. Benne egy kéziratos röplap volt. A mellé levő levél felhívja az előljáróságot arra, hogy a röpiratot a szomszédos helységeken is terjesszék. Volt még a röplap mellett egy "Nemzeti dal" című vere is, amelynek első két sora így hangzott: "Kardra magyar, oltalmazd a hazádat - Véle együtt ősi szabadságodat". Egy "Figyelmeztetés" is volt vele, amely ar-

ról szölt, hogy a német kormány a magyarságot ki akarja irtani./102/ - 1860. március elején Dada község bírájához vittek be egy hasonló röpiratot a csobajai bíróhoz címezve. Ezt lemásolás után Dob, Lúe, Lök, Szentmihály és Nánás községekbe kellett volna továbbítani. A hatóság szerint "communisticus népfelkelésre lázító felhívás volt benne". A lázadást április első napjára tervezték./109/ 1860. május. 26-án este három, Tokajból Szentmihályra hazafelé tartó napszámosnak egy ismeretlen egyén egy levelet nyújtott át. A benne található írás ezt a címet viselte: "Isten akarattja szerint való törvéncikkelyek a nép javára és boldogságára intézve". A levelet a napszámosok átadták az előljáróságnak. Nyomozás indult az egész Tiszavidéken, de eredménytelen lett./104/ - A fentebb ismertetett röpiratokról megállapították azt, hogy azok feltűnően egyeznek a Tánecsics Mihály által a Bach-korszak elején írt "Mik a vörös republikánusok és mit akarnak", valamint "Mi a szocializmus és a kommunizmus" című brosrakkal./105/

+ + +

Az 1860. év tavaszán ismét nagy árvíz volt. A gátak ismét sok sérülést szenvedtek. Nagy árvízkárokat szenvedett ismét a község határa is. A védgátak helyreállítása és megemlése újabb négy éves munkát tett szükségessé. A teljes szabályozás a Tokaj és Tiszafüred közötti szakaszon 1876-ig tartott. 1876. tavaszán minden eddigig felülmúló árvíz jött, melynek rongálásait 4 évig tartó visszabályozási munkával és új építésekkel lehetett helyrehozni.

+ + +

Az 1864-ben megszüntetett rendbeszedő per és az úrbéri egyesség megkötése után közvetlenül következett a tagosítás. Ez megnyugvást hozott és növelte a termelési kedvet. Ez pedig a község lakosságának anyagi megerősödését segítette elő. Az 1865. évben az addig fiókegyház-ként élő római katolikus egyházközség önállóvá lett, minthogy létszáma az újonnan beköltözőkkel felszaporodott. Ugyanerre az évre esik Szentmihály első országos vására, amelyet május 1-én tartottak meg.

+ + +

Az 1706. évről ismeretes az, hogy Szentmihályon haladt akkor át egy postavonal. Ezen a vonalon éppúgy mint az ország más postavonalain magán fuvarosok vagy forspontos fogatok delzsánszokkal bonyolították le a forgalmat. A negyvennyolcas szabadságharc után a Bach-korszakban osztrák szervezésű volt a posta és így mind vezetése, mind személyzete idegen volt. Az 1867 év május elsejével a magyar állam vette át a postát. A megye területén és így Szentmihályon is magyar postamesterséget, postahivatalt létesítettek. Előbb postakocsi/kabriólt/ bonyolította le a postai küldemények továbbítását. Majd 19 évvel később, 1866-tól az akkor kiépült vasúton bonyolították le a postaforgalmat. Az 1882. évben pedig távirtdahivatalt kapott a község. A távirtdahivatal felállításához segítséget és fuvar szavazott meg a község képviselőtestülete.^{/106/} A századfordulóra bekapcsolták Szentmihályt is az ország távbeszélőhálózatába.

11. A kiegyezés után

1875. január 14-én Szabolcsmegye és a Hajdúkerület tanfelügyelője az 5000 lakosnál többet számláló "város"-t felhívja, hogy "úgy a fiúk, mint a leányok számára felső nép, vagy polgári iskolát állíttasson fel. Kéri annak egy egy osztályát egy-egy tanárral "még a folyó iskolai év folyamán ... multhatatlanul felállítani". A képviselőtestület nem hoz a tanügyi vezetés kívánságának megfelelő döntést. Elutasítja azzal, "hogy a lakosság annyira kimerült, hogy mostanában az oly iszony- költséggel járó felsőbb nép iskola csak egy-egy osztályát is felállítani jogát felhasználni nem teheti". Ugyanezzel a kérdéssel foglalkoznak 1877. március 12-én, mert Lök község ilyen ügyben kedvező ajánlatot tett a tanügyi szerveknél. Ekkor Szentmihály képviselőtestülete már másként határozott, "nehogy a jelentéktelen kis Lök ajánlatával a minden tekintetben nagyobb és fontosabb B.Szt.Mihályt megcsúgye-nitse". Új épület építését vállalta a község s elhatározták, hogy addig is megfelelő épületet bocsátanak az iskola rendelkezésére, ami 10 évi használatra díjtalanul kínálta fel a község. Ez a határozat már elkészült, mert nem a kellő időben hozták meg és négy évtizednél is többet kellett várni a polgáriiskola megnyitására. /107/

+ + +

Az 1873.évi kolerajárvány sok áldozatot követelt. Az előbbi kolerajárványoknál azonban enyhébb volt ez, annál fogva, hogy a járvány elleni védekezés ekkor már tökéletesebben lett szervezve.

Az 1881. évben a község képviselőtestülete elhatározza, hogy a község utcáin "pallóztatja" a gyalogjárót s a pallók építését éveken át tovább folytatják. Az 1883. évben a megye egy Királytelek-Tiszalök-Szentmihály vonalon vezetendő műút építését tervezte. Ehhez kikérte az érdekelt községek véleményét. Szentmihály a tervhez nem járult hozzá, mert "Nyíregyháza felé közvetlen összeköttetést" kívánt.^{/108/} 1884-ben pedig a vasúttársaság kért támogatást egy Debrecen-Nánás-Polgár vonalán kiépítendő vasút építéséhez. A község a támogatást megtagadta, mert az a vasút nem érintette volna a község határát. Csak olyan terv kivitelezéséhez volt hajlandó támogatást adni, amelyiknél a vonal a község határán halad át, de mindenesetre Tedelynél ágazik el Polgár felé.^{/109/} Az 1800-as évek elején az országos vezetés a járási igazgatási szervek központjának kijelölésével foglalkozott. Ennek során Szentmihályt is figyelembe vették, mint esetleg kijelölhető járási központot. A község vezetősége és képviselőtestülete lépéseket tett olyan irányban, hogy a járás székhelyéül Szentmihályt jelöljék ki. Ennek érdekében a község a földesúr vezetésével egy küldöttséget menesztett az illetékes miniszterhez. Az igazságügyminiszter azonban a küldöttséggel közölte, hogy a községből távirat érkezett hozzá, amelyben a község lakosságából többen nem kívánják a járás központjául Szentmihályt. A táviratot Polák Móric és családján kívül még 20 lakos írta alá. Emiatt a küldöttség eredménytelen utat járt, és elutasították kérését. Hazatérésük után felvilágosító táviratot küldött a község a minisztériumba, de eredményre ez nem vezetett. A Tiszalök érdekében Szentmihály ellen működő Pollák család ellen rendkívül nagy lett a felháborodás az egész községben és a velük szemben kirobbanóban lévő erőszakos-

kodásokat csak nehezen lehetett megakadályozni. Az 1884. január 24-i képviselőtestületi ülés után, melyen már 10 évre a hivatali helyiségeknek ingyen való rendelkezésére bocsátását is elhatározták, kimondották azt is, hogy hajlandók lesznek Lök esetleges jobb felajánlásán is túlmenni csak községünk lehessen a járási központ. Február hó 10-én tartott gyűlésen azonban a képviselőtestület már csak a községre kedvezőtlen döntést tudta tudomásul venni, mert a kormány Tiszalök mellett döntött. /110/

+ + +

1885. elején a Nánás és Szentmihály közötti vasútszakasz építéséhez a község 10 évi közmunkakivetés összegét ajánlotta fel. /111/ Két és fél hónap múlva pedig a vasútépítéshez szükséges földterületet adta oda ingyen a vasúttársaságnak. Ugyan-akkor átadta a homokbányát is az építés tartamára teljesen díjtalanul és az u.n. "Penkler-féle" pénzalap 4545 forintot kitevő összegét vasúti törzsrészcénybe jegyezték le, beruházás végett. Egy évvel később a vasút már ki is épült a községig. /112/

+ + +

Az 1884. évben a gazdasági élet szempontjából rendkívül fontos és jelentős esemény volt a község életében, hogy Oláh József és Papp Ferenc a köréjük csoportosuló lakosokkal életre hívták a Takarékpénztár Részvénytársaságot. Ez egy előbb megalakult szövetkezetet váltott fel. A már kiépült vasút Debrecen irányában az ország egyéb te-

rületei felé is lehetővé tette a forgalom lebonyolítását. Ennek a gazdasági életben rendkívüli jelentősége lett, mert a lakosság nemcsak a termelvényeit tudta ezentúl kedvezőbb körülmények között értékesíteni, hanem a község áruellátása is kedvezőbbé vált. Ugyanebben az évben alakult meg Gazdakör néven az első paraszti tömegeket összefogó társadalmi egyesület, amely a megye területén is az első volt.

+ + +

Az 1886. évnek volt egy sajnálatos és nagy izgalmat kirobbantó eseménye is, az u.n. "kasszalopás". Szeptember 28-án éjjel a község adópénztárát kirabolták. Egyéb adópénzekkel együtt 1972 forint 39 krajcár állami adópénz is elveszett. A kárt az állam a községre hárította és megterhelte vele. A község ugyanakkor a vizsgálat során felelőssé tehető előljárókat terhelte meg a kártérítés összegével. Az eset után a pénztárhelyiséget vasajtókkal és vasablakokkal látták el és egy tűzmentes pénzszekrényt szereztek be. A kártérítés ügyében több per indult meg a bíróságok előtt és az ügyben csak 1895. évben hozott ítélet hozott döntést és megnyugvást. /113/

+ + +

1888. márciusában egy nagy árvíz pusztításait szenvedte a község. Az árvíz a gátak megkerülésével tört be a Tisza balpartján eső területekre. Az idejében riasztott

és szervezett közerő célszerű felhasználása rendkívül sokat mentett. A községet nyugaton és délen megkerülő ár a Kigyóséren át vezetődött le a határ mélyebb terepteknőibe. Egy év alatt enyészett el csak a határra rázúduló víz. Az árvédelmi tevékenységet egy vészbizottság irányította. A riasztott polgári lakosságon kívül 100 katona és 30 utász is résztvett a mentésben 10 pontonnal. Hat pontot Pest adott a községnek. Az árvédelmi költségek ekkor 811 forint 64 krajcár kiadást jelentettek a községnek.^{/114/} Az ár elvonulása után a védműveket még az év folyamán helyreállították. Az 1895-ben bekövetkezett újabb nagy áradás már nem hozott bajt. 1889-ben a képviselőtestület kérte Szentmihálynak a Nyiregyháza - Polgár között épült vasútvonalba való bekötését.^{/115/} A kérelmet 1896-ra kedvezően intézték el, amikor is végre megépült Szentmihálytól Tiszalölkig a 8 és fél kilométeres szakasz miáltal a község egy újabb irányban becsatlóldott a forgalomba és lehetővé vált, hogy a megye székhelyét, Nyiregyházát vasúton is megközelíthessük. A javuló közlekedési lehetőség mind termelési, mind értékesítési vonatkozásban jobb lehetőséget biztosított és a megélhetést is javította. A művelődés tekintetében is jótékonyan hatott, mert magasabbfokú iskolák is könnyebben elérhetőkké lettek.

+ + +

A községben 1885-től kezdve egy napközi otthon működött. Ez 1893-ban községi kisdedővő lett, és a H. Pethe Istvántól évi 200 forintért bérelt telken és épületben folytatta működését.^{/116/} 1893-ban indította meg a község a "belső korcsma" és a "csizmadiaszín" területének meg-

szerzése érdekében a kisajátítási eljárást. Hosszu húzavona után 1894-ben egyességgel vált lehetővé megszerzésük./117/ Ugyancsak abban az évben két fúrott kutat is létesítenek./118/

+ + +

Az 1894. évben Kossuth Lajos halálhírére a község gyászünnepséget rendez és gyászistentiszteletet tart. A temetésére küldöttséget menesztettek: "Büdszentmihály községe a legnagyobb hazafinak" felírással koszorúval./119/ Ugyanebben az évben a községben is megrendezik az ezredévi ünnepséget és intézkedés történik az országos ünnepségeken való képviseltetésünkre./120/

+ + +

1896-ban megtörtént az utcanévek rendezése és a házszámozás is. A vasútvonalak kiépítése következtében erősebb üteművé vált a mezőgazdaság fejlődése, a termelés jövedelmezősége. A kisipar fejlődésére nézve is kedvezőbbé lett a helyzet. Legjobban bizonyítja ezt az, hogy 1772-ben hat, 1802-ben ugyancsak hat, de az 1896. évben már 122 az összeírt kisiparosoknak a száma.

+ + +

1896. dec. 27-én született községünkben Kabay János, aki nehéz körülmények között, de hihetetlen akaraterővel

dolgozva világhírű ember lett. Új eljárást dolgozott ki a gyógyszerészetben annyira fontos morfin gyártására. Találmányának lényege az, hogy az ópium megkerülésével, közvetlenül a máknövényből állítható elő a morfin és ellenőrizhető annak mennyisége is, ami a kábítószercsempészség letörése miatt nagy jelentőséggel bír. Ez világviszonylatban is nagy fontosságú esemény. Találmánya hasznosítására megalkototta Kabay János az Alkaloida Gyárat Búdszentmihályon. Így a mezőgazdaságban elhelyezkedni nem tudók munkalelkalmat kaptak az általa nehéz körülmények között életrehívott gyárban. A szociális szempontból fontos vállalat gazdaságilag is sokat jelentett, mert az addig veszendőbe ment hulladékanyagból termelt értéket és ezáltal közvetve a mezőgazdaság jövedelmét is fokozta.

A századforduló körüli években a világgazdasági gazdasági válság nehezítette a tömegek megélhetését. A nehéz körülmények között lévő lakosságból többen kerestek menedéket a kivándorlásban. A kivándorlók leginkább Amerika felé húzódtak.

+ + +

Az 1906. év eseményei között megemlítendő, hogy az országos helységnevérendezés során a különböző vidékeken levő hasonló nevű helységek között Szentmihály nevét Búdszentmihályra változtatta az akkori belügyminisztérium. /121/

+ + +

1906-ban új pénzüintézet alakult a községben Gazdasági és Kereskedelmi Bank Rt. néven. Tovább fejlődik a kisipar és a kereskedelem. Ekkor már a "Hangya" szövetkezet is működik a községben. Az 1907. évben a község új vágóhid építését határozza el, de csak 1909-re épül meg.^{/122/} 1908-ban, november hónapban megszervezik a II. számú kisedővódát. Elhelyezéséről bérlet útján gondoskodnak. Később, 1913-ban az óvódának a "Szabó-malom" helyén épült Bak András féle házat vásárolja meg a község és a célnak megfelelően át is alakíttatja azt.^{/123/} Ugyanezen év elején polgáriiskola létesítését kezdeményezi a képviselőtestület. A hivatalos eljárást meg is indítja, de az iskola életrekelését meggátolta az első világháború kitörése.^{/124/}

12. Az első világháború

Az 1914-ben kitört első világháborúban a falu férfilakosságából több mint ezren vettek részt. A behívottak jóformán az összes harcteret bejárták. A hazáért 261 férfi vesztette el életét községünkben.

Az 1916 augusztusában bekövetkezett román hadüzenet és erdélyi betörés idejében sok ottani menekült talált átmenetileg menedéket Szentmihály községben.

Az első világháború életpusztító, nyomorúságtermő hatása mind a frontokon, mind a hátszországban kikezdte a tömegek lelki ellenállóképességét. Mindenki a békét kívánta már, mert belátta, hogy a háború csak azoknak a keveseknek használ, akik hasznát húznak belőle. A tömegeknek csak az éhség, nyomorúság és az életáldozat jut osztályrészül. Az elégedetlenség még jobban növekedett, és az 1918-as év vesztett csatái és a fokozódó nélkülözések

folytán megérett az idő arra, hogy a felgyülemlett elégetlenség és keserűség kitörjön az emberekből. 1918. október 31-én kitört a forradalom. Hire és hullámai másnap, november elsején érték el Szentmihályt. Több akkor hazakerkezett katona, valamint a községben hónapok óta állomásozó katonai "nádvágó" különítmény /"kákások"/ legénysége zavargásokat kezdett. Többben közülük leittasodtak és a lakóházak ablakait kezdték beverni. Majd a "kákások" közül hozzájuk csatlakozókkal gyarapodva behatoltak Fülöp Mór nagybérló, Helferschn Artur bankigazgató, Helferschn Ernő és Kosenberg Jakab kereskedők üzleteibe és lakásába. A komolytalan polgári elemekkel együtt fosztogatni kezdték az említett házak és üzletek berendezéseit. Ezek a házak a község középpontjában voltak. A koradélutáni órákra a fosztogatás már a község más részeire is kiterjedt. A Bocskai és Kinizsi utcáról is ilyen hírek érkeztek, hol a cigányok kezdtek fosztogatni és erőszakoskodni. A helyi csendőrség tagjai polgári egyénekkel is kiegészítve fegyveresen léptek fel a fosztogatók ellen és még az este beállta előtt meggátolták a rendbontás és a fosztogatás elharapózását. Sebesülés, vagy haláleset nem fordult elő. A fosztogatások kezdeményezőit őrizetbe vették. Másnap megalakult a községben a Nemzeti Tanács, melynek elnökévé a 48-as Függetlenségi Párt vezetőjét választották meg. Még aznap Nyíregyházáról fegyvereket hozva megszervezték, felcsatolták és szolgálatba állították a nemzetőrséget. Ennek a feladata a rend és a nyugalom biztosítása volt. Parancsnoka előbb Rácz Imre tartalékos hadnagy, majd Kiss Antal főhadnagy lett.^{/125/} A nemzetőrség fellépése ezen túl minden rendzavarást megakadályozott. A csendőrség az előbbi formájában nem teljesített ezekben az időkben külső fegyveres szolgálatot. A zavaros politikai állapotok

miatt leromlottak a közállapotok és súlyosabb lett a gazdasági helyzet is. A kereskedelem megbénult, mert a közlekedési viszonyok is megromlottak. Elsőrendű és létfontosságú közszükségleti cikkekben nagy lett és mindinkább növekedett a hiány. Áruellátás alig volt. Lelkiismeretlen kufárlelkű lánckereskedők használták ki a lakosság szorult helyzetét.

A hazatérő, leszerelt és a parasztság köréből kikérült földnélküli katonák követelték a földosztást. A földéhes parasztság 991 igénylőjének kielégítésére a helybeli földbirtokos, Dessewffy Aurél gróf hajlandónak mutatkozott. A felajánlott földterületek kiosztási módja felett megindított tárgyalás hosszabb ideig elhúzódott. Eközben érkezett el 1919. március 23-a, amikor is a proletárdiktatúra kikiáltásának következményeként Szentmihályon is megalakult a direktórium, mint a községvezetés szerve. Tagjai voltak: Helferschn Arthur, Szabó F. László és Bardóczi János. A Nemzeti Tanács és a község előljárósága helyett ezentúl ők intézték a község ügyeit, vezetését. Az előbbeni nemzetőrség pedig állományának megváltoztatása nélkül átalakult "vörösőrség"-gé. A község lakossága megválasztott egy 50 tagból álló ú.n. falusi tanácsot s ez vette át a régi képviselőtestület szerepét.

Míg ezek történtek a községben s az ország egyéb területein szerb, román és cseh csapatok törtek az ország velük szomszédos területeire. A velük vérrokon nemzetiségeink felszabadítása címén mind több és több területet foglaltak el hazánkból. Az új kormányzat által szervezett fiatal "vörös hadsereg" egységeinek a megerősítésére dr. Tompos László volt járási főszolgabíró indított toborozást. A községháza udvarán tartott népgyűlés után egy pár

helybeli lakos is jelentkezett a vörös hadseregbe. Ennek az ereje azonban kevés volt különösen a román betörés feltartóztatására és így azoknak a gyors elönyomulása folytán 1919 májusában Szentmihály is román megszállás alá került. A községben ez 1920. február 27-éig tartott. A román hadsereg bejövetele után a forradalom és a proletárdiktatúra idején fontosabb szerepet betöltő lakosokat és tanácstagokat összefogdosták. Az elfogottak közül többet megbotoztattak. Hosszú napokon át őrizet alatt tartották a letartóztatottakat és kivizsgálták a tevékenységüket. A kivizsgálás befejezése után szabadon bocsátották mindannyiukat.

Az előnyomuló román haderőt a vörös hadsereg egységei a Tiszánál tartóztatták fel. Az itt kialakult front közelében levő Szentmihály román katonai központtá lett. Magasabb katonai parancsnokságok, ellátási és egészségügyi katonai szervek települtek ide. A tiszamenti harcoknak egyik szakaszában a román haderő parancsnoka, Mosciu altábornagy is itt tartózkodott vezetési törzsével együtt. A községet román katonai egységekkel tönték meg. A lakosság zaklatása állandósult. Rendszeresen hajtották a lakosságot a Tisza vonalához hadi, és tábori erősítési munkák végzésére. Lőszer és élelem szállításához a polgári lakosság fogatait vették igénybe. Emiatt a lakosság nem tudott a termelő munkában kellőképpen résztvenni.

A Tisza vonalán csak kisebb helyi jelentőségű harcok, illetve csatározások folytak hosszabb időn át. Jelentősebb volt a Tisza vonalának az elérése után egy hónappal az a kb. 100 főből álló csoport által végzett felderítő vállalkozás, amikor a folyó jobb partjáról Tiszadob mellett átkelve és a románok arcvonalat áttörve az egész román vonalat futásra kényszerítették, mert a kis

számerejű egység gyors térnyerése pánikot keltett a románok között. A Nyíregyháza-Polgár vasutvonal elérésével leállt a kis vörös egység támadása. A gyors térnyerés következménye az lett, hogy a románok nyomban kiűritették a Szentmihályt, az összes alakulataik visszavonulásával, és csak másnap tértek vissza. A nyár folyamán a Tisza egész vonalán megindított támadás a vörös erők teljes visszavonását eredményezte. Eredményeként az arcvonal nyugatra mozgott és Szentmihályon csak kis számú román megszálló egység maradt. A román megszállás a sok izgalmon kívül rengeteg anyagi kárt okozott. Nemcsak az állatállományt, élelmet és járműveket szedték el a község lakosságától, hanem még a kisebb értéket képviselő mezőgazdasági szerszámokat, így kaszát, kapát, ásót, lapátot, villát, ekét, vetőgépet stb. is összeszedték és elszállították vasúti szerelvényeiken.

1919. novemberében a román haderőnek ki kellett ürítenie a Duna-Tisza között, és a román haderő ismét a Tisza vonalán helyezkedett el. Így a község ismét el volt zárva az ország fontosabb részeitől. Vasúti és áruforgalom alig volt. Mind nagyobb lett a nélkülözés. Az utolsó román egységek végre 1920. február 27-én kiűritették a községet, és Nemzeti Hadsereg egységei vonultak be, ami a lakosság körében megnyugvást keltett. Vége lett a tíz hónapon át tartó rablásnak és zaklatásnak.

A nemzeti hadsereg egységeinek bevonulása után megismétlődött a forradalom és proletárdiktatúra alatti tevékenység számonkérése. Az összes volt vezetőket összefogdosták és napokon keresztül tartották fegyveres őrizet alatt a "Lobogó" helyiségeiben. Később Bánkóvy Kornél román kath. lelkész és társai közbelépésére a katonai parancsnokság szabadon engedte az őrizet alatt tartott e-

gyéneket. Beigazolást nyert ugyanis az, hogy nem követtek el népellenes és erőszakos cselekményeket. A később megindított bírósági eljárások során sem hoztak elmarasztaló ítéleteket.

13. A két világháború között

A nemzeti hadsereg bevonulása kezdetét vette a Horty korszak. A veszített háború, a forradalom és román megszállás folytán leromlottak a közállapotok. A nagyobb biztonságban meginduló zavartalan termelő munka eredményei azonban lehetővé tették az élet minden vonatkozásában a lassu útemű emelkedést. Az állandó izgalmakat okozó földéhség kielégítésére, a közrend biztosítása után a kormány az ú.n. földbirtokrendezési eljárással földet juttatott az igényjogosult lakosságnak, ami nem javított jelentősebb mértékben a szegény parasztság szociális helyzetén. A 2-3 holdas parcellák szinte nyomorparcellák voltak. Mint termelési területek sem voltak jól és ésszerűen művelhetők. A Dessewffy uradalomnak a büdi és szentmihályi határában eső szorgalmatosi részen még tűrhető minőségű földeket kaptak, de az előháti és forgácsháti részen kiosztott földek között alig volt jó minőségű és jól művelhető, mert sok volt benne a lapos, vízjárta terület. Az uraság ugyanis az eljárás során a mélyfekvésű gyengébb minőségű földeket igyekezett leadni vagyonváltás fejében is. A kiosztott földek ugynevezett "járadékos" földek voltak és értük évente kellett a földhözjuttatottaknak részjáradékot törleszteni. Ez a megoldás nem volt inyére az új tulajdonosoknak és nem is igyekeztek megfizetni az évi részleteket. Csendes ellenállásuk olyan határozott volt, hogy

a hatóságok sürgetésére sem fizettek s így a járadékok felgyűltek. Az elmaradt járadékrészleteket a hatóságok bizonyára felsőbb utasításra sem hajtották végre a hátralékosokon. Így ez a földreform lényegében is, valamint pénzügyileg is megbukott.

Az 1920. év eseményei között megemlítendő még az is, hogy akkor alakult meg a község első társadalmi sportegyesülete "Büdszentmihályi Testedzők Köre" néven. A község az egyesület részére közterületből pályát biztosított.

Az 1920. szeptemberében a község saját kezelésében tartott községi szeszfőzdét létesített. A régi és magánháznál telepített "kisüst" rendszert a pénzügyi kormányzat megszüntette.^{/126/} Ugyanebben az évben indítják meg a Nyiregyháza-Büdszentmihály között megépítendő műút földmunkálatait, de később leállítják a pénzfedezet hiánya miatt. A község hozzájárulásként 200.000 koronát szavaz meg, majd ezt visszavonta. Később a munkálatokat mégis folytatták.^{/127/}

Az 1921. évben a község képviselőtestülete az "Erzsébettér" nevű közterületet 10 koronás négyyszögűlenkénti vételárért átadja a "Gazdakör"-nek, valamint az "Ipartestület és Olvasókör"-nek székházépítés céljára.^{/128/} Az 1924. évben a már egy év óta működő magánpolgári-iskolát az állam saját kezelésébe vette át. Az állami polgáriiskola az egyház által átengedett iskolaépületben 2-2 fiú-, illetve leányosztállyal megkezdte működését. Ugyanekkor a község 3 kat. hold területet adott át az iskolának a gyakorlati oktatás biztosítására.^{/129/}

+ + +

1925-ben indult meg a megye területén az autóbusz-
vonalak szervezése. Elsőnek Büdszentmihály és Nyiregyháza
között indult meg az autóbuszközlekedés. Az első autó-
buszvonala beállítását itt az is szükségessé tette, hogy
Büdszentmihálynak rossz volt a vasuti összeköttetése a
megye székhelyével, Nyiregyházzal. Ez a helyzet pedig
mind a két helynek kárára volt. Az új összekötő vonalat a
lakosság erősen igénybe vette és szükségessé vált az, hogy
röviddel az első járat megindítása után, másik járatot is
állítsanak be ezen a vonalon. Ugyancsak az 1925-ös év vé-
gén, a belügyminisztérium közigazgatásilag egyesíteni a-
karta Szentmihály és Búd községeket. A két érdekelt köz-
ség képviselőtestületét is megkérdezték ebben az ügyben,
de Szentmihály község képviselőtestülete a felettes ható-
ságok felfogásával szemben kijelentette, hogy az egyesí-
tést nem kívánja. /131/

+ + +

1929-ben épült meg az előbb megalakult Alkaloids Ve-
gyészeti Gyár Rt. első pár épülete. A gyár rövidesen kb.
100 munkást foglalkoztató üzemmé lett. Gyártmányai a mor-
fin, codein, dionin stb. a külföldön is keresettek lettek. A
morfin gyártása az első években csak a zöld állapotban
aratott máknövény felhasználásával történt. Az eljárás
tökéletesítése után az 1930 évtől kezdődően már száraz-
mákgubókból termelték a morfint. Így a gyár gazdasági je-
lentősége a találmány tökéletesebbé tétele után még na-
gyobb lett. A gyárat kormány több alkalommal Szolnokra,
vagy Győrbe akarta áttelepiteni, hogy viziút mellett az
önköltsége csökkenjen és így termelése gazdaságosabbá

válják. Kabay János, aki a község szülöttje volt, azonban ezt nem fogadta el azért, mert első sorban a saját faluja lakosságának akart munkaalkalmat teremteni. Ilyen szociális megfontolások miatt utasított vissza előnyös ajánlatokat, amiket áttelepítés esetére biztosítottak neki és a gyárának.

+ + +

1929-30-ban rendkívül hidegre fordult az időjárás. Az 1930. év január havának 20.-a és február 20.-a közötti időben huzamos időn át többször is mértek -30, -33 fokos hideget. A szélviharok által leeeptert hótakarók hiánya miatt az őszi vetések kifagytak. A tavaszi vetések hozama sem volt kielégítő. Így a község parasztlakossága súlyos anyagi helyzetbe került. A fagykáros évvel egybeesett és még azon túl is kb. négy éven át tartó világgazdasági válság hatása az egész község életén meglátszott! A mezőgazdasági termelvényeket csak az önköltségi árnál alacsonyabb áron tudták értékesíteni. A búza mázsájáért a termelő 6 pengő készpénzt és 3 pengő értékű "bolettát"-t kapott. A bolettát később egy évvel 6 pengőre emelték fel. A kapott bolettákat az emberek csak köztartozás, vagyis közsadók, illetékek kifizetésénél tudták felhasználni. Az emügy is nehéz körülmények közé került parasztság eladósodott és szinte a teljes csőd szélére került, vagyona majdnem dobra veretett. Mentségükre később a kormány bevezette a "védettség"-et. A lényege az volt ennek az intézkedésnek, hogy a fennálló adósságnak egy bizonyos hányadát elengedték az adós gazdálkodónak és az adóssággal terhelt mezőgazdasági ingatlanok elárvereztetését letil-

tották. Az általános gazdasági bajok folytán erősen megnövekedett a munkanélküliek száma. Természetes, hogy ezzel együtt növekedett az inségesek tömege is. Hatósági és társadalmi akciókkal próbáltak segíteni a tömegek nyomorúságán. Burgonyáért és más természetbeni szolgáltatásokért végeztettek velük munkát. Az 1932. év tavaszáig például 569 mázsa és 24 kg lisztet osztottak ki munka ellenében az ugynevezett inségmunkásoknak. Ugyanakkor még 65 mázsa liszt állott rendelkezésre további munkák elvégzéséhez. Az 1933. év tavaszán 400 mázsa burgonyát utalt ki a megye inségmunkások részére. A község vezetősége a munkanélküliek további foglalkoztatásának lehetővé tételére járdaépítés és belvizlevezető csatornázás tervét készíti el. A terv kivitelezésére engedélyt és a munka ellenszolgáltatásául kiosztható terményeket kér a felettes hatóságoktól többek között ilyen indoklással: "...a községben a munkanélküliek nagy számban és nagy nyomorban vannak, feltétlen szükséges, hogy ezek a szerencsétlen emberek mielőbb élelmiszerhez jussanak". Ugyanezekben az időkben ú. n. "szegénykonyha" is létesült az ellátatlan, munkaképtelen és közsegélyre szoruló lakosok élelmezésének biztosítására.^{/132/} Ezek a kezdeményezések és szükségyszerű megoldások csak múló kis eredményt hoztak. A lakosság legnagyobb része súlyos szociális helyzetben volt és ez fokozta az elégedetlenséget. Az 1931. és 1932. évek folyamán már a szociáldemokrata párt helyi szervezetébe tömörültek kezdeményezésére tömegtüntetésekre is sor került. Más formákban is kifejezésre juttatták elégtelenségüket a nehéz körülmények között élő lakosok. A csendőrség beavatkozásai, zaklatásai zavarták az elégedetlen munkásság szervezkedését. Vezetőik ellen többször is indult megtorló, vagy megfélemlítő eljárás mind közigazga-

tási, mind igazságügyi vonalon.

Részben a kormányzat takarékosági intézkedései és ésszerű kezdeményezései, valamint a világgazdasági válság enyhülése, majd megszűnése következtében javult a lakosság helyzete. Ez egyben hozzájárult ahhoz, hogy az elégedetlenség bizonyos mértékben csökkenjen.

Ekkoriban alakult meg a községben a "Stefánia Szövettség". Ennek, valamint a Vöröskereszt helyi szervezetének tevékenysége sokat enyhített a nehéz szociális helyzetben levő lakosok bajain. Ezért különösen a "Stefánia" hamarosan kedvelt intézménnyé lett.

A válságos helyzet enyhülése következtében a munkanélküliség is csappant, mert a többi biztonságot nyújtó idők növelték a vállalkozási kedvet s így lett munkaalkalom, köz- és magánépítkezések indultak meg. Élénkült a kereskedelmi élet és tevékenység. A termelő munka nagyobb lendületet vett a mezőgazdaságban is. Ehhez hozzájárult a kormányzatnak az az intézkedése, hogy a mezőgazdasági termelvények s főként a szemestermények árát kedvezőbben állapították meg. A mezőgazdaságban már sokan szakítottak a régi elvek szerinti termelési módokkal, valamint a csak a régit termelő maradisággal. Újabb növényfélések és magvak termelésére is rátértek, mivel az új növények jól termelhetőek voltak itt és kedvezőbb áron értékesíthették azokat. A szerződéses termelés felkapottá vált, mert jól jövedelmezett és a vetésforgót is javították általa. Elősegítette ezt az is, hogy a harmincas évek folyamán kezdeményezett és az ésszerűbb mezőgazdálkodást ismertető felvilágosítás megindult és rendszeressé lett.

+ + +

Szomorú esemény volt ekkoriba az állami polgári fiú- és leányiskola megszüntetése. A világgazdasági válság fennállása idejében az iskola vezetése olyan igazgató kezébe került, akit nagyobb városból helyeztek az iskolához. Nem szívelte a falusi életet és szándékos elnéptelenítő magatartása következtében csökkent a tanulók száma. A gazdasági válság idejében ez a kormánynak jó ürügy volt az iskola megszüntetésére és így "takarékosági okból", 1936-ra leépítették. A község vezetősége a megszüntetés ellen tiltakozott és mindent elkövetett az iskola megmentéséért a felsőbb szerveknél. Kérelmét elutasították és az iskola felszerelését más polgári iskolának adták át. A község a megszüntetett polgáriiskola helyett a mezőgazdasági lakosság szakmai tudásának emelése céljából egy téli gazdasági iskola létesítését kérte a földművelésügyi minisztériumtól. Kérését azzal indokolta, hogy a községből sokan járnak 20 km távolságra lévő téli gazdasági iskolába Hajdúdorogra napról-napra. Kérelmét nem teljesítették. /133/.

Ugyancsak a gazdasági válság megszüntetése után épültek és szerveződtek a tanyai iskolák. Így a Szorgalmatoson, a Forgácsháton és a Paulaligeten épültek új iskolák. Külső és szórtan települt tanyavilágban pedig egy vándoriskola egy vándortanító vezetésével kezdte meg működését, amely a negyvenes évre már újonnan épült iskolában állandóvá lett. Ennek a telkét K. Bódor András ajándékozta. Az iskolához vezető és öt dűlőn átvezető utak területét pedig a község vásárolta meg a tulajdonosoktól, hogy az iskola megközelítését megkönnyítse. /134/

A megindult fellendülés a mezőgazdaság által el nem tartott népfelnevelést az ipar felé vonzotta. Így emelkedett a községből való elvándorlás.

1936.-ban az Állami Öntözésügyi Hivatal tervezete szerint építendő "Keleti Főcsatorná"-nak felmérési és ki-tűzési munkálatai már megindultak. A terv szerint ez a csatorna Tiszalök és Tiszadada között a Rázompusztánál indul ki a Tiszából és Büdösztmihályon, Hajdúnánáson, Balmaújvároson és Hajduszoboszlón áthaladva éri el a Be-rettyót. Megindultak a csatornaépítés földmunkálatai a hajdúnánási szakaszon. A közben kitört világháború azon-ban megakadályozta a munkálatok folytatását. Csak a hábo-rú elmúltá után 5 évvel tudták azt ismét megindítani.

Az 1938. év már a világpolitikai helyzet feszültsé-gét mutatta. A hitleri uralom alá került Németország te-vékenysége és háborús készülődése már előre éreztette a háború közeledtét. Az év őszén német nyomásra és kezdem-nyezésre létrejött az "I. bécsi döntés", melynek végrehaj-tása során a Felvidék magyarlakta területeinek egy jelen-tősebb része került vissza Magyarországhoz. A tárgyalások megindítása előtt, a katonai nyomás érvényesítésére a ma-gyar kormány mozgósította a honvédség tartalékos állomá-nyába tartozó polgári lakosság egy részét. Emiatt 17.-é-től kezdve pár napon át kb. 200 tartalékos katona vonult be a községekből katonai szolgálatra.

1939. március 14.-én újabb részleges mozgósítás kö-vetkezett, amelyet a Kárpátalja területének visszaszerzé-se érdekében rendeltek el. Ennek megtörténte után, ugyan-ebben az évben augusztus végén mozgósított a kormányzat, és a behívottak október végéig voltak távol az otthonuk-tól. Az 1940. év május és június hónapjaiban ismét behív-tak a községekből 6-700 tartalékost. Ezek a "második bécsi döntés" következményeként visszaadott erdélyi területeken kerültek alkalmazásra.

1941. tavaszán, a németek által Jugoszlávia ellen megindított háború kitörésekor, ismét mozgósított a magyar kormány. Behívták a gyorsan mozgó alakulatokhoz tartozó tartalékos katonákat. A belőlük megalkított csapatok április hónap elején résztvettek a németekkel együtt a hadműveletekben. Ezután pedig a Szovjetunió ellen ez év június hónapjának a végén kerültek bevetésre magyar alakulatok, a tényleges katonai szolgálatot teljesítők kiegészítésére behívott tartalékos katonákkal. Ekkor is sok községünkbeli tartalékost hívtak be katonai szolgálatra.

+ + +

1941. július elsejei hatállyal a belügyminisztérium 4146/1940.-III.B.M. számú rendeletével az addig külön közigazgatás alatt álló Büdsszentmihály és Tiszabüd községeket mindkét képviselőtestület meghallgatása után "Büdsszentmihály" név alatt egyesítette. Ezt a nevet Szentmihály az 1906-os országos helységnévrendezés során kapta. Az egyesített község új előljáróságának a választását úgy ejtették meg, hogy abban a két érdekelt község arányosan legyen képviselve. /135/

Rövidítések:

O.Lt. = Országos levéltár
Htt.lt. = Helytartótanácsi levéltár
U. et C. = Urbáriumok és összeírások
SzSzmlt. = Szabolcs-Szatmár megye levéltára
Kgy.hat. = Képviselőtestületi határozat
G. = Geringer iratok
Fasc. = köteg
act. = irat
no., nro = szám

Jegyzetek:

1. Zichy Okmánytár VIII. 572.
2. Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története. Bp. 1906. 122, 123.
3. Éble Gábor: Az ecsedi uradalom és Nyíregyháza. Bp. 1898. 33.
4. Leleszi convent. Fasc. I. no. 29.
5. Balogh István: Szabolcs megye dézsmajegyzéke. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve I/1958/. Bp. 1960. 146.
6. Uo. 163.
7. Uo. 152.
8. Uo. 153.
9. Uo. 153.
10. SzSzmlt. Fasc. 5. act. 108.
11. Lukács Ödön: Nyíregyháza szabad, kiváltságos város története I. Nyíregyháza 1886. 91.
12. Szabolcs vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. /Szerk. Borovszky Samu./ Bp. 1900. 438.

13. Velics: Magyarországi török kincstári defterek. II. k. 665. - CCLXXXVII. okmány 37.500 akcse = 750 magyar forint. "Khász" = a szultán hűbértoka.
14. Lónyay A.: Emlék a Lónyay-család multjából. Bp. 1900.
15. Györffy István: Magyar Nép - magyar föld. Bp. 1942. 152.
16. Esze Tamás: Rákóczi tiszántuli hadjárata.
17. Mód Aladár: A magyar társadalom története. 229.
18. Györffy: i. m. 136.
19. Approb. Const. Pars. 3. pars. 36. artic. 1.
20. Szmlt IV. A. 1. Fasc. 78. no. 8. 1656.
21. O.Lt.U.et. C.irr.f.11.
22. Uo. U.et C.f.41. no. 2.
23. Szmlt Fasc. 77. no. 13.
24. Szirmay Antal: Szatmár vármegye fekvése, történeti és polgári esmérete I. Budán 1809. 58.
25. Sárospataki Füzetek 1858/9. 692.
26. Uo. 692.
27. Uo. 790.
28. Bercsa: Nánás története. 45.
29. Sörös István: Szent-Mihály község története, tekintettel ref. egyháza történetére. Debrecen 1887. 45.
30. Nincs adat arra, hogy hány és milyen nevű család jött Biharból. Feltehető azonban, hogy a XVIII. szd. ref. anyakönyveiben található Geszti Balogh, Geszti Alföldi, Ugrai Gál, Geszti Kovács, Okányi Nagy, Bihar Nagy családnevek mellett a geszti, ugrai, stb. ragadványnevek arra utalnak, hogy az elődeik idemenekült bihari hajdúk voltak.
31. Sárospataki Füzetek 1858/9, 790.
32. Sörös: i. m. 13.
33. Szmlt. Az 1675. évi károk összeírása.

34. Uo. 1677. Fasc. 95. act. 93.
35. Uo. 1676. Fasc. 94-act. 31.
36. Uo. 1677. Fasc. 95. act. 93.
37. Uo. 1691. Fasc. 9. act. 15.
38. Uo. 1689. 109-112. iratkötegek anyagából.
39. Takács Sándor: Szegény magyarok. Bp.
40. A birtokomban lévő Sörös könyvben talált széljegyzet.
41. Benczéd L.: A hegyaljai kuruc felkelés 1697-ben Bp. 52.
42. Szmlt. Fasc. 117. act. 56.
43. Uo. 1699. évi szökött jobbágyok kimutatása.
44. Uo. Fasc. 2. act. 162.
45. Károlyi Levéltár IX. 24. 1969.
46. Sörös: i. m. 19.
47. II. Rákóczi Ferenc emlékiratai 40.
48. Megújulnak a dicsőséges magyar nemzet régi sebei...
49. Szmlt. Rákóczi 1703. jul. 24-i pátense.
50. Sörös: i. m. 18.
51. Zimmermann: Történelmi Tár. Bp. 1909. 297: Esze Tamás: Kuruc vitézek folyamodványai 1703-1710. Bp. 1955. 236.
52. Esze: Rákóczi... i.m.
53. Uo.
54. Szmlt. Fasc. 5. act. 65.
55. Fényes Elek: Magyarország s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja. 213.
56. Szmlt. Fasc. 5. act. 91.
57. Eszterházy Antal gróf kuruc generális tábori könyve 9.
58. Zimmermann: i.m. 297.
59. Esze: 1955. i.m. 21.
60. Szmlt. Fasc. 6. act. 49, 52, 57.
61. Esze: 1955. i.m.
62. Uo. 553.

63. O.Lt. Rákóczi Levéltár II. 2.f.Palotás = a kuruc testőrezred katonája.
64. Esze: 1955. i.m. 21-22.
65. Sztrm.t. 18.
66. Szmlt. 1704. Extractus Conscriptiois.
67. Magyar Statisztikai Közlemények XII. Bp. 1906. 123., 246., 368.
68. Barcsa: i.m. 99.
69. Magyar Statisztikai Közlemények 1720. év. 141-151.
70. Barcsa: i.m.
71. Egy vonásforint = 50 krajcár.
72. Szentmihályi ref.egyház I.sz. anyakönyve, halotti bejegyzések. 268.
73. SzSzmlt. 1752. Fasc. 53. act. 540.
74. Uo.
75. Hóman - Szekfü: Magyar történet VII. Bp. 19.
76. Uo.
77. Uo.
78. SzSzmlt. 1772. évi összeírások.
79. Ref. egyház anyakönyve I-II.
80. Ref. egyház protocolluma 1772-től. 207-208.
81. Gr.Lessewffy József és Kazinczy Ferenc levelezése III.
82. Uo. I. kötet 313.
83. Uo. II. kötet 395.
84. Uo. III. 357.
85. SzSzmlt. 1805. Fasc.5.act. 464. Processus Dadaiensis. Popularis conscriptio.
86. Ref. egyház anyakönyve III.
87. Jelenkor IV/1835/. 1. sz. 171.
88. Száchenyi levele Liebenberg jószágkormányzóhoz. Pozsony 1830. dec. 9. MTA Kézirattár. Viszonta hagyatéka. /48.sz. látjegyzet/.Egy adat szerint Dessewffy jobbagyainak érdeklődését elsősorban "Kovács József" története keltette fel. Századok 1962. 3-4. sz. 416.

89. Vasárnapi Ujság 1857. 35. sz. 385.
90. Sztm.t. 78.
91. Nemzeti Ujság XLI/1846/. 450-451.Hír a felszentelésről és a berendezésről.
92. Lukács: i.m. 280.
93. Olchváry Ödön:A magyar függetlenségi harc 1848-1849-ben a Délvidéken.Hadtörténeti Közlemények 1958. 3-4. sz. 134.
94. 1849.január 30-ánújabb 100 nemzetőrt adott a község. Ezeket a kastélynál gyülekeztették. Január 31-én viték el őket,a község által adott előfogatokon,Polgár irányában.Sem az előbb bekerült, sem az utóbb igénybevett nemzetőrökről nincs feljegyzés.
95. Sztm.t. 83-85.
96. O.Lt.Htt.It.22,001,1851.1438.G.P. No.6.
97. Uo. 25.530/g.- 1850.22,001.-1851.
98. O.Lt.G.22,001. A nagykállói cs.és kir.törvényszék ítélete. 1851. augusztus 8.
99. O.Lt.G.25,530/b. - 1850.22,001. 1851. - A szerződésekkért menő és botokkal, fokosokkal stb. felfegyverkezett csoportokban voltak; V. Pethe Gábor, Lombrádi István,Nácsa Sándor,Busi Mihály/aki elégette a szerződéseket/,Kovács Gábor, Gál Ferenc, G. Erdei János, Bagi Nagy Bálint,Cs.Nagy András, Simon János. A hajtópénzeket az ispántól kikövetelők csoportjában:Mándi Gábor,L.Nagy Sándor,Gál Ferenc, nemes Gál József, Szabó Gábor és Czékó András voltak.Ezek az első napon az ispánt nem találták otthon és másnap íemő"rémenetek".
100. O.Lt.G.25,530/g.-1850.,22,001.-1851. A csoport tagjai voltak:Badocs Jakab,Badocs Ferenc, Balogh János, Sós István, Agócs Sándor, Makkay Gábor, Bagdi Jakab.

101. O.Lt. 22,001. - 1851.G.Törvényszéki ítélet 1851.VII.
102. Összpontosított helytartóság levéltára.Eln.1860. IV.
0.492./5152./
103. Uo. 1860. IV.o.3269.
104. Militär-Civil-Gouvernement levéltára /A magyaror-
szági kormányzóság/ 3260/1860.
105. Munkások és parasztok mozgalmi Magyarországon 1849-
1867. "Iratok." 252-254. lap.
106. Közs.Képv.test.jzk. 1882.ápr.4.-i határozata.
107. Uo. 1875.jan.14.-i és az 1877.márc.12.-i határozatai.
108. Uo. 1881.-1883.évi határozatai.
109. Uo. 1884. évi határozata.
110. Uo. 1884.I.24.-i és II. 10.-i hat.
111. Uo. 1885.IV.19.-i határozata.
112. Uo. 1885.IV.19.- és 1885.VI.5.-i határozatai.
113. Uo. 1886.IX.29.-i határozata.
114. Uo. 1888.III.27.-i és IV.1.-i határozata.
115. Uo. 1889.XII.8.-i határozata.
116. Uo. 1885.VIII.3.-i és 1893.VII.16.-i határozatok.
117. Uo. 1893.VIII.13.-i és 1895.VII.14.-i határozatai.
118. Uo. 1893.nov.19.-i határozata.
119. Uo. 1894.III.28.-i határozata.
120. Uo. 1896.IV.26.-i határozata.
121. Uo. 1906.65/1906.Kgy.határozat.
122. Uo. 1907.évi 82.Kgy.1908.évi 52.Kgy.és 1909.évi 84.
Kgy.hat.
123. Uo. 1908.évi 54.,1909.évi 67.és 1913.évi 28.Kgy.hat-
124. Uo. 1913.évi 2.Kgy.sz.hat.
125. Uo. 42-43./1918.Kgy.sz.határozatai.79/1920.Kgy. hat.
126. Uo. 63/1920.Kgy.sz. határozat.
127. Uo. 84/1920., 92/1921.Kgy.sz.hat.

- 128. Uo. 129/1921.Kgy.sz. határozat
- 129. Uo. 54/1924. Kgy. sz. határozat
- 130. Uo. 95 és 135/1924.Kgy.sz.hat.
- 131. Uo. 207/1925.Kgy.sz. határozat.
- 132. Uo. 59/1932. és 24/1933. Kgy.sz.hat.
- 133. Uo. 58/1934.Kgy.sz.határozat.
- 134. Uo. 24/1935., 35/1939.Kgy.sz.hat.
- 135. Uo. 28/1940.Kgy.sz.határozat.

JÓSA ANDRÁS MUZEUM KIADVÁNYAI

Megjelent:

1. Csallány Dezső: Jósa András irodalmi munkássága. Bp. 1958. p.116 12.- Ft
2. Jósa András régészeti és múzeumi vonatkozású hírlapi cikkei 1889-1900. Bp. 1968. p.184 14.- Ft
3. Telepi Katalin: Benczúr. Nyíregyháza 1963.p.72 + 172 kép /elfogyott/
4. Csallány Dezső: Népvándorlás- honfoglaláskori bizánci régészeti kapcsolataink. Nyíregyháza 1965. p.132 /elfogyott/
5. Jósa András régészeti és múzeumi vonatkozású hírlapi cikkei 1901-1907. Bp. 1968. p.225 16.- Ft
6. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban I. Néprajz. Nyíregyháza 1975. p.132 12.- Ft
7. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban II. Babus Jolán: Néprajzi tanulmányok a beregi Tiszahátról. Nyíregyháza 1976. p. 163 15.- Ft
8. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban III. Helytörténet. Nyíregyháza 1976. p.104 12.- Ft
9. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban IV. Néprajz. Nyíregyháza 1977. p.154 15.- Ft
10. Nyíregyházi szlovák /"tírpák"/ nyelvjárási és néprajzi emlékek. Nyíregyháza 1977. p.171 15.- Ft
11. Adatok Nyírlugos néprajzához I.Népi építkezés. Nyíregyháza 1977. 20.- Ft
12. Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban V. Gombás András: Lapok Tiszavasvári történetéből I. Búdszentmihály története. Nyíregyháza 1978. p. 128 20.- Ft

